

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Leelo Valgma

KULTUURILISE IDENTITEEDI KÄSITLEMISE
VÕIMALUSI GÜMNAASIUMI
KIRJANDUSKURSUSE
„UUEM KIRJANDUS“ NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja Andrus Org (MA)

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kultuur	7
1.1. Kultuuri muutuv olemus	7
1.1.1. Kultuuri mõiste	7
1.1.2. Väärtused kultuuris	10
1.2. Kultuuride dialoog	13
1.2.1. Dialoogi osapooled.....	13
1.2.2. Kultuurilised stereotüübid ja nende ohtlikkus.....	16
1.2.3. Kultuuride dialoog globaliseerunud maailmas.....	19
1.3. Kultuur koolis	21
2. Identiteet.....	25
2.1. Identiteet.....	25
2.1.1. Identiteedi mõiste	25
2.1.2. Identiteedi muutumine	28
2.2. Identiteedi tasandid	31
2.2.1. Rahvuslik ehk etniline identiteet kui kollektiivse identiteedi kategooria	32
2.2.2. Individuaalse ja kollektiivse identiteedi suhe	35
2.3. Identiteedi arendamine koolis	38
Kokkuvõte	43
Kirjandus	46
Approaches to Developing Cultural Identity in Gymnasium through Literature Based on the Course „Contemporary Literature“	52
Lisa 1	54

Sissejuhatus

Magistritöö „Kultuurilise identiteedi käsitlemise võimalusi gümnaasiumi kirjanduskursuse „Uuem kirjandus“ näitel“ käsitleb kultuuri ja identiteedi temaatikat ning selle õpetamist ning arendamist praeguses, 21. sajandi Eesti koolis. Kuna Eesti ühiskond on sarnaselt ülejäänud läänemaailmaga muutunud üleilmastumise tagajärjel palju avatumaks ja kokkupuude suure hulga informatsiooniga on igapäevane, seda eriti noorte jaoks, siis on äärmiselt oluline, et koolis seda muutunud olukorda arvesse võetaks ja käsitletakse ka teemasid, mis on tänapäeva kontekstis aktuaalsed ning noori kõnetavad. Magistritöö eesmärgiks on pakkuda nii teoreetilist kui ka praktilist tuge kultuuri ja identiteedi käsitlemisel gümnaasiumi kirjanduskursuse „Uuem kirjandus“ raames.

Eesti kooli üks põhilisi eesmärke on alati olnud arendada õpilaste rahvuslikkust, kinnistada eesti kultuuri ja ajalugu, et nende järjepidevust ja jätkusuutlikkust tagada. Asukoha ja minevikus toimunu tõttu on see senimaani olnud ka väga tähtis, sest pidevalt oli kartus selle ees, et võõrvõimud ja suurrahvad hävitavad oma mõjuga eestlaste eripära ja kaotavad riigi iseseisvuse. Kirjandusõpetuses on senist funktsiooni aidanud täita eelkõige eesti kultuuri- ja kirjandusloo käsitlemine ning rahvusliku aspekti rõhutamine tekstide analüüsi juures. Selline lähenemine on ka praegu oluline, kuid selle kõrval muutub üha tähtsamaks ka analüüsida erinevaid kultuure ja nende omavahelist suhtlust, seda, kuidas kultuurid üksteist mõjutavad ja teistest mõjutatud on. Eestiski on aja jooksul suurenenud eri rahvuste ja kultuuritaustaga inimeste hulk, seega oleks tarvilik seda muutunud olukorda ka mõtestada. Samuti on multikultuurilisuse käsitlemine tähtis selles plaanis, et õpilased puutuvad aina enam kokku inimestega, kes on pärit erinevast kultuurikontekstist kui õpilased ise, kuid kellega suhtlus ja kellest arusaamine on nende jaoks vajalik.

Tihti kardetakse, et eesti kultuur hävib väliste mõjude toimele teiste kultuuridega kokku puutudes, mistõttu ka rahvuskesksus on olnud inimeste enesemääratluse juures oluline. Praeguseks on kujunenud aga olukord, kus kontakti muu maailmaga vältida ei saa, vaid

tuleb aktsepteerida seda, et eesti kultuur ja rahvas on pidevalt mõjutatud välisest, ent see ei tähenda ohtu nende jätkusuutlikkusele. Seega võib rahvuse kinnistamise kõrvale tuua ka muid väärtusi, ilma rahvust kui sellist kahjustamata. Kuigi senimaani on kinnistamine olnud primaarne, siis oleks aeg, et ka rahvusteülesuse aspekti olulisus kasvaks ja seda kasvatataks. Kirjandusõpetuses tähendaks selline lähenemine ka seda, et analüüsivad kategooriad ei hõlma ainult rahvuslikkust, vaid pööratakse tähelepanu just võimalikule kultuurilisele mitmekesisusele riigis ja indiviidi identiteedis.

Koolis on ääretult tähtis vaadelda teemasid, mis on päevakajalised, näiteks just erinevate kultuuride kokkupuude, selle põhjused ja tagajärjed ning mõju ühiskonnale ja indiviidile. Need kategooriad on tihti meedias esil ja kui õpilased koolis ei saa usaldusväärse info ja turvalise keskkonna koostoimel enda jaoks neid teemasid mõtestada, on suur võimalus, et õpilastega manipuleeritakse nende teadmata ning pannakse neid mõtlema või käituma nii, nagu kellelegi teisele vaja on. Edgar Krull väidab, et õppimine on sotsiaalne tegevus, sotsiaalne interaktsioon on vajalik, kuna õpilase isiklikule teadmisele lisanduvad kaaslaste kujutlused, mis suunavad analüüsima ja seetõttu keskendutakse õpitavale rohkem (Krull 2001: 295–296). Ise mõtlema ja otsuseid tegeva inimese arengu juures on oluline, et osatakse mõelda sõnadest ja tegudest kaugemale ja näha sedagi, mida ei taheta näidata, et oleks võimalik luua iseenda argumenteeritud arvamusi.

Kuna koolis olles kujundab inimene oma esmased väärtushinnangud, siis mõjutab see ka seda, kuidas ta hilisemas elus käitub. Tihti välditakse täiskasvanunagi olukordi, mis tunduvad võõrad ja seetõttu hirmutavad, kuid kõiki situatsioone vältida ei saa (Siiner 2011: 19), mistõttu ongi oluline õpilastele juba koolist kaasa anda teadmistepagas, kuidas käituda teistsuguse kultuuritaustaga inimestega, et edaspidi oleks inimesel lihtsam hakkama saada. „Õhtumaise haridusideestiku üks fundamentaalsemaid kategooriaid on olnud identiteedi loomine – see on küsimine selle järele, kes ma olen ning kes ma võiksin olla, ja ühtaegu sellele küsimusele vastamine,“ on väitnud kasvatusteadlane Tiiu Kuurme (Kuurme 2011: 172). Seega on õpilase enesemääratluse arendamine ja selle toetamine koolis alati oluline olnud, praeguses pidevalt muutumas maailmas on see seda tähtsam, et infotulvas olev

õpilane ei pruugi ise leida just seda teavet, mis aitaks tal luua ühiskonna väärtushinnangutele ja arusaamadele toetuvat tervikpilti ennast ümbritsevast maailmas ja endast selle sees.

Üks võimalus identiteedi arenemisele kaasa aidata, on pakkuda kirjandustundides õpilasele võimalusi erinevate allikmaterjalide ja nende analüüsi ning vestluste ja mõttelearenduste põhjal vormida oma arusaam kultuurist ja identiteedist praeguses ühiskondlikus kontekstis. Seda magistritöö teha aitabki.

Magistritöö jaguneb kaheks osaks: esimene keskendub kultuuri ja identiteedi teoreetilistele käsitlustele, teise osa fookus on kirjanduskursusel käsitletavatel tekstidel ja nendega seotud tööülesannetel.

Esimene peatükk kirjeldab kultuuri mõistet ja selles sisalduvaid kategooriaid, annab ajalise tausta mõiste kujunemisele ja selle sisu muutumisele ning räägib kultuuri funktsioonidest. Samuti antakse ülevaade väärtuste seostest kultuuriruumiga. Peatüki teine osa käsitleb kultuuridevahelist dialoogi ja seda, millised on diskussiooni eeldused. Samuti vaadeldakse, millised on kultuuriliste stereotüüpide ohud erinevate kultuurigruppide suhtluses ja mil määral on praeguse globaliseerunud maailma võimalused muutnud dialoogi erinevate kultuurigruppide vahel. Kolmas alapeatükk kirjeldab kultuuriteema käsitlemist ja arendamist koolis: millised aspektid on olulised, millele tuleb kindlasti tähelepanu pöörata.

Teine peatükk kirjeldab identiteedi mõistet ja selles sisalduvaid kategooriaid, annab ajalise tausta mõiste kujunemisele ja selle sisu muutumisele vastavalt ühiskondlikule kontekstile. Räägitakse ka identiteedi loomisest ja selle muutuvusest inimese elu jooksul. Teine osa keskendub identiteedi tasanditele: kollektiivsele ja individuaalsele enesemääratlusele, nende omavahelistele suhetele ja teineteise mõjutamisele. Kirjeldatud on ka etnilise identiteedi kui kollektiivse enesemääratluse üht kategooriat. Kolmas alapeatükk käsitleb identiteedikategooriatega arvestamist koolis: millised võiksid olla praegustele

noortele suunatud käsitluste alused, mille poolest need erinevad varasemast ja millistest kategooriatest peaks lähtuma identiteedi arendamisel koolis.

Teoreetilise vaatluse kõrval on töö põhiosaks sellest lähtuvalt koostatud ülesannete kogumik, mis on paigutatud lissasse. Analüüsitavatele tekstidele ja ülesannetele lisaks on kogumikus ka ülevaade kirjanduse õpetamise üldalustest vastavalt gümnaasiumi riiklikule õppekavale ja muutunud õpikäsituse põhimõtetele, kultuurilise identiteedi teema käsitlemise üldine kontseptsioon, selle seosed õppekavas välja toodud üldpädevuste ja läbivate teemadega. Peamised teemad ja probleemid, mida vaadeldakse, on seotud mitmekultuurilisuse ja erinevate kultuuride kokkupuutest tekkivate võimalike konfliktidega. Teemad on jaotatud laiemalt kolmeks: kultuuride dialoog Eesti ühiskonnas, kriis ja selle tagajärjed ning muutunud kultuur. Iga teemabloki raames on valitud tekstid nii eesti kui ka maailmakirjanduse autoritelt.

1. Kultuur

1.1. Kultuuri muutuv olemus

Kultuur on miski, mis inimesi igapäevaselt ümbritseb ja nende käitumist ning mõtlemist mõjutab, olgu see teadlikult või teadmatult. See on kogukonnale ja laiemale ühiskonnale tunnuslik, seda mõjutavad eelkõige ajaloosündmused ja nende vältel kujunenud arusaamad, kuid samamoodi on kultuur nendest mõjutatud. Kultuur on ajas muutuv, vastavalt sellele, mis kultuuri kandjatele oluliseks on saanud ja mis vähemtähtsaks muutunud. Mõistmine, mis on eri kultuuritaustaga inimestele relevantne, aitab ka aru saada, kuidas kultuuri tunnusjooned inimeste väärtushinnanguid ja omavahelist suhtlust mõjutavad.

1.1.1. Kultuuri mõiste

Sõna *kultuur* on laialt levinud ja massilises kasutuses, kuid selle mõiste sisu kohta on palju erinevaid seletusi, mis hõlmavad vähemal või rohkemal määral nii vaimseid kui ka materiaalseid kategooriaid ning ka seda, kuidas kindlas kogukonnas käitutakse.

Kui veel 20. sajandi esimestel kümnenditel räägiti kultuurist kui kõrgkultuurist, mis hõlmab endas vaid kauneid kunste, loodusteadusi, ajalugu, filosoofiat ja usku (Arnold 1932: 47), või fenomenist, mis võtab vaatluse alla rituaalid, kujutava kunsti ja muusika ning tantsu, filosoofia ja käitumistavad (Huizinga 1949: 173), siis eelmise sajandi keskpaigast muutus kultuuri mõtestamine mitmekülgsemaks ja selles hakati nägema komplekssemat tervikut kui varem. Poola etnograaf Bronislaw Malinowski käsitles kultuuri kui inimkäitumise kõige laiemat konteksti (Malinowski 1960: 5) ehk siis kõike seda, mis inimest tema tegudes mõjutab ja ümbritseb. Ameerika etnoloog Roy Rappaport (1984: 233)

rääkis kultuurist majanduslikus võtmes, väites et see on kogum eripärastest vahenditest, mille abil kogukond lokaalses ökosüsteemis hakkama saab ning enda liikmeid haldab ja neid süsteemi raames ringi paigutab. Glifford Geertz, ameerika antropoloog, lähenes enda definitsioonis kognitiivsemalt ning ütles, et kultuur on sümbolilises vormis väljendatud päritud mõistete süsteem, mille abil inimesed suhtlevad, põlistavad ja arendavad oma teadmist elu kohta ja suhtumist sellesse (Geertz 1973: 89).

Neist definitsioonidest kerkivad esile märksõnad teadmine, käitumine, järjepidevus ja suhtlus. Seega on kultuur midagi, mis koondab endas teadmisi ja infot selle kohta, mis on olnud varem ning mille põhjal saab teha järeldusi ja ennustusi ka tuleviku suhtes. Need teadmised kantakse edasi põlvest põlve ühe kogukonna raames, need võivad ajas muutuda ja kohanduda vastavalt muutustele ümbritsevas, ent need on antud grupele eriomased oskused ja kogemused. Kultuuri õpitakse ja õpetatakse, omandatakse ning arendatakse suhtluse kaudu. Inimeste omavaheline kommunikatsioon on oluline faktor igasuguse kultuuri püsijäämise juures.

Jüri Lotman on kultuuri defineerinud kui „kogu mittepäriliku informatsiooni ja selle organiseerimis- ning säilitamisvahendite summat, /---/ mis ei ole informatsiooni ladu, see on ääretult keeruka ülesehitusega mehhanism, mis säilitab informatsiooni, /---/ hangib uut; šifreerib ja dešifreerib teateid, tõlgib neid ühest märkide süsteemist teise. Kultuur on paindlik ja keerulise ülesehitusega tunnetusmehhanism“ (Lotman 2010: 29). Sellega täiendab ta inglise etnograafi Edward Tylori definitsiooni, mis oli esimeseks mõiste määratluseks 1871. aastal. Tylori sõnul on kultuur teadmiste, uskumuste, kunsti, moraalinormide, seaduste, tavade ja muude oskuste ning harjumuste kompleksne tervik (Tylor 1874: 1). Säärane mehhanism nagu Lotman kirjeldab, kannab endas muuhulgas kultuurigrupi ajalugu ja nende minevikulisi valikuid, see annab teadmisi selle kohta, mis oli tähtis ja kuidas see aja jooksul muutunud on.

Kultuurist on võimalik välja lugeda nii minevikulisi kui ka olevikulisi teadlikke ning alateadlikke valikuid ja mõtteviise, see tähendab, et tänapäeva inimestel on võimalik oma esivanematega kultuuri abil paremini suhestuda ja neid mäletada. Kultuuris peituvate lugude taga on päris inimeste reaalsed lood, mis on pikaajalise muutumise ning

kultuurikihiks settimise tulemus. Kui seda teadvustatakse, muutub ehk kultuur selle kandja jaoks mõistetavamaks ning ka kaugeks jäävad tavad saavad arusaadavamaks ning nõnda ka lähedasemaks inimesele endale. Mida terviklikum on inimese maailmapilt, millest kultuur üks osa on, seda õnnestunumalt saab ta oma elus ja tegemistes hakkama.

Minevikulise tasandi kõrval on kultuuri omandamise ja arenemise juures tähtis ka olevikuline. Lotmani definitsiooni järgi on kultuur pidevas muutumises vastavalt teda ümbritsevale informatsioonile. Seega ei ole võimalik kultuuri „selgeks“ õpetada või õppida või seda ainult minevikku vaadates käsitleda, vaid tulebki pidevalt vaadata ja analüüsida muuhulgas ka seda, mis parasjagu ümbritsevas maailmas toimub. Kultuuri tuleb vaadelda samaaegselt nii diakrooniliselt kui ka sünkrooniliselt. Kultuuriloo kronoloogiline käsitus on koolides enam levinud, see annab õpilasele vajalikud algteadmised paralleelide tõmbamiseks ning järelduste tegemiseks, ent sinna kõrvale tuleb kasutada ka tänapäevaseid materjale, et olla kursis kultuuri muutuva olemusega.

Kultuurile võib omistada neli olulisemat funktsiooni, milleks on kohanemise ja tundmaõppimise; informatiivne ja kommunikatiivne; regulatiivne ja hindamise; piiritlemise, integratsiooni ja sotsialiseerimise funktsioon. Info käsitus ning suhtlus põlvkondade vahel kindlustavad ajaloolist järjepidevust ning sotsiaalse kogemuse edasikandumist. Kultuurilisi teadmisi ja kogemusi on võimalik kanaldada mitte ainult vaimse, vaid ka materiaalse kultuuri abil, mis kannab endas samamoodi teavet inimese ja tema ajastu suhete kohta. Üks näide materiaalsest kultuurist on ka kunst koos oma sümbolitega. (Lotman 1996, 2002 *via* Muldma 2011: 33–34)

Tänapäeva ühiskonnas aitab infotehnoloogiliste vahendite kasutamine (meediakanalid, kino, audio- ja videosalvestused) jäädvustada ja laialdaselt edasi anda kultuuri väärtusi, luues rohkematele inimestele võimaluse vastava kultuuri artefaktidega tutvuda. Kui selle juures arvestada veel kommunikatiivsete võimaluste tohutut arengut, siis on tänapäeval kergem kui varem ühiste kokkupuutepunktide leidmine kultuuride dialoogis. (*ibid*) See tähendab, et kui varem jäid kõik need neli funktsiooni pigem kultuurigrupi enda täita ning selle siseseks, siis praeguste võimaluste juures saab infot kultuuri jaoks olulise kohta lihtsasti levitada ja leida. See omakorda muudab kultuuri eripärad sellest väljapoole jääjate

jaoks kättesaadavaks ning mõistetavamaks. Ühelt poolt saadakse enam infot minevikulise kohta, mis aitab aru saada kultuuri taustsüsteemist, teisalt pääsetakse kergemini ligi ka tänapäevasele, siin-ja-praegu toimuvale kultuuri arengule.

1.1.2. Väärtused kultuuris

Nagu kultuuri definitsioonist selgub, on selle juures oluliseks kategooriaks väärtused. Üldlevinud definitsiooni järgi on väärtus püsiv hinnang, mis mingile objektile või abstraktsioonile on antud ning sellega kaasneb. Väärtus ei eksisteeri vaakumis, vaid väärtuse olemasoluks peab leiduma ka keegi või miski, kes väärtust hindab ja oluliseks peab. Soome kasvatusteadlane Sirkka Hirsjärvi (1998: 8) on väärtusi mõtestanud kui abstraktsioone, mis toimivad kriteeriumitena indiviidide või inimrühmade jaoks nende valikute tegemise protsessides. Tartu Ülikooli eetikakeskuse juhataja doktor Margit Sutrop on väärtuse mõistet seletanud järgmiselt: „Kõige levinum kasutus on, et väärtus on see, mis on väärt omamist, saavutamist või tegemist. Väärtused on soovide objektid, mis juhivad meie toimimist“ (Sutrop 2009: 55). Sealsamas kirjutab ta ka, et väärtused on suhtelised, mitte absoluutsed kategooriad. Seda olulisem on mõista erinevaid väärtushinnanguid ja neisse sallivalt suhtuda. Ligipääs teistes kultuurides olulisele aitab selle inimesele lähemale tuua ning mida lähemal miski on, seda kergem on tunda vajadust selle kohta infot saada, seda analüüsida ning enda jaoks mõtestada.

Sutropi sõnul on väärtusi mitut tüüpi, nendeks on bioloogilis-füüsikalised (elu, tervis, keskkond jt), sotsiaal-poliitilised (vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, võrdõiguslikkus, rahvuslus, patriotism, keel, demokraatia jt), moraalsed (ausus, hoolivus, headus, töökus, väärikus, lugupidamine jt) ja esteetilised väärtused (ilu, kunst) (*ibid*: 56). Kasvatusteaduste doktor Maia Muldma lisab, et kitsamalt saab eristada moraalseid, materiaalseid, majanduslikke, poliitilisi, õiguslikke, esteetilisi, kultuurilisi ja ajaloolisi väärtusi. Neid väärtusi saab ühiskond suunata, tõstes esile teatud ideaale, põhimõtteid, andes hinnanguid vastavalt sellele, mida ühiskonnas kui tervikus oluliseks

peetakse, mida normina nähakse. (Muldma 2011: 77) Kuna väärtushinnangud on suhtelised ning kontekstist sõltuvad, on nende mõistmiseks tarvis tajuda neid ümbritsevat ühiskondlikku tausta.

Ka inimese enda kultuuris kehtivate normide suhtes võib tekkida küsitavusi või ebakõlasid, ent sealgi on abiks teadlik ja analüütiline lähenemine ning erinevate aspektidega arvestamine ja nende üle mõtisklemine. Muldma arutleb edasi, et „väärtus on fenomen, millega tegelikkuses puutub kokku iga inimene ning väärtusotsused kujundavad inimese väärtushoiakuid. Püsivad väärtushoiakud omandavad normide tähenduse. See tähendab, et inimene on ühteaegu nii kehtivate väärtuste kandja ja peegeldaja kui ka aktiivne väärtuste kujundaja. Väärtused suunavad inimese praktilist tegevust ning inimtegevuse tulemused võivad omakorda muuta neid väärtusi“ (Muldma 2011: 77). Kui kogukonna liikmed, kultuuri ja väärtushinnangute kandjad enam mõnda väärtust ei tähtsusta, siis võib see aktiivsete hinnangute hulgast kaduda, samamoodi kui hakatakse hoopis mõnda uut väärtust oluliseks pidama, siis muutub see normiks ja tavaks. Selleks on vaja ainult kogukonnast piisavalt suure osa poolehoidu.

Kultuur organiseerib, orienteerib end teatud kindlate väärtuste järgi. Need väärtused on enamiku kultuurikandjate poolt heaks kiidetud, seega moodustavad need normi, millised olukorrad on lubatud, millised tahetud ja millised mitte, millised situatsioonid rikuvad kultuurireegleid. Need normid ja väärtused aitavad indiviidil otsustada, kuidas mingis olukorras käituda. Kindlasti on kultuurikandjate seas ka neid, kes kõigi normidega ei nõustu. (Mayes, Cutri, Rogers, Montero 2007: 12) Nende rolliks jääb vastanduda enamusele, propageerida oma arvamuse õigsust, lootes leida poolehoidjaid. Tänapäevases globaliseerunud maailmas on mõeldav ka variant öelda lahti ühest kultuurist ning võtta omaks teine, mis indiviidi vaadetega enam sobib. Viimane valik on teoorias võimalik, kuid reaalsuses pigem keeruline, sest nagu Mayes jt on kirjutanud (*ibid*: 12–13) hakkab indiviid tavaliselt oma kultuuri õppima, seda omandama alates hetkest, mil ta teadvustab ennast ümbritsevat, seega mõjutab ümbritsev keskkond indiviidi suurel määral ja eriti kujunemiseas, mis jääb paljuski noorukiaastaise. Olles juba kord ühe kultuuri normid ja väärtused omandanud, on isegi nendest lahti öeldes keeruline jääda neist edaspidi täiesti

puutumatuks. Indiviid ja kultuur kujundavad ning mõjutavad teineteist ega saa teineteiseta eksisteerida (*ibid*: 18).

Kui paljud väärtused omandatakse kodust ja lähedastelt, siis kindlasti on teiseks suuremaks väärtuskasvatuse pakkujaks kool kui riiklik institutsioon, mis kannab endas riigi ja rahvuse ning kultuuri järjepidevuse jaoks vajaminevat primaarset informatsiooni. Hirsjärvi sõnul on kasvatusel alati kindlad eesmärgid, milles sisalduvad muuhulgas väärtused, mida oluliseks peetakse ja edasi anda tahetakse. Nende väärtushinnangute sisendamise abil tagatakse ühiskonna heaolu. Väärtused reguleerivad inimese käitumist ja tema püüdlusi, avaldades mõju sotsiaalse kooselu põhimõtetele. (Hirsjärvi 1998: 7) Koolis esile tõstetud väärtused ja hoiakud on riigi teadlik valik, et kasvatada aktiivseid ning riiki ja rahvusesse positiivselt suhtuvaid kodanikke, kes oma tegevusega kannavad edasi omakultuuri ja sellega seonduvat. Muijal, väljaspool kooli on väärtuste edasiandmine ja õpetamine tihti vähem teadvustatud tegevus, inimesed väljendavad oma väärtushinnanguid sageli pigem tegudes ja sõnaline, see tähendab lahtiseletamise ja analüüsimise faas jääb tagaplaanile või sootuks ära.

Pidevalt ja kiirelt muutuv keskkonnas on indiviidi jaoks oluline piisav info, et teha enda jaoks sobivamaid ja kasulikumaid valikuid. Tuttavas kultuurikontekstis on tuttavad väärtused ning nende omandamine toimub vahel märkamatuks ning ei vajagi seletust. Nende väärtuste omaksvõtt ei tekita inimeses konflikte. Võõrasse kultuuri ja võõraste väärtuste hulka sattudes võib aga tekkida probleem. Mayes jt on välja toonud, et mõned väärtused on kultuurideüleised, mõned kultuurikontekstipõhised (Mayes, Cutri, Rogers, Montero 2007: 16–17). Kultuurideüleste väärtustega on lihtne, nende jagamine kohalikega aitab inimesel end võõras ühiskonnas omasemalt tunda. Samas võivad nende väärtused sarnased olla, ent „erineva kultuuritaustaga inimesed kasutavad küll ühiseid põhimõtteid, kuid näevad neid erineva rakursi all ja teistsuguses perspektiivis“ (Muldma 2011: 13). Võõras ja teistsugune tekitab inimeses ebamugavust ja hirmu, sest ta ei pruugi mõista ega saada aru toimuvast ja selle taustaks olevast väärtuste ja käitumise süsteemist. Mida rohkem teavet inimesel erinevate kultuuride ja neis kehtivate väärtuste kohta on, seda kergemini saab ta ka neis kultuurides hakkama.

1.2. Kultuuride dialoog

Praegune maailm on rohkem kui kunagi varem tehnoloogiliste abivahendite toimeel ühendatud ja see on muutnud kultuuride kokkupuuted igapäevaseks nähtuseks. Mayes jt on väitnud, et kuna tänapäevane maailm on multikultuuriline, saab järjest olulisemaks nende kultuuride vahendamine, neist aru saamine. See on indiviidi puhul oluline isiklikuks hakkamasaamiseks, näiteks tulevases ametis, avalikus elus vms. Kultuuriline kompetents on igasühes olemas, inimene areneb pädevuse mõttes kogu aeg, seega tuleb keskenduda sellele, mida on võimalik hetkeolukorrast ja ümbritsevast õppida. (Mayes, Cutri, Rogers, Montero 2007: 23–25)

Sotsioloogiadoktor Richard Jenkins on öelnud, et meie kultuuriline eripära mõjutab seda, kuidas me teistega suhtleme ja kuidas teised meisse suhtuvad, mis omakorda mõjutab meie enesemääratlust (Jenkins 2008: 171). Seega on kultuuride dialoog ehk kultuuridevaheline kommunikatsioon mitmesuunaline protsess, mis mõjutab kõiki osapooli.

1.2.1. Dialoogi osapooled

Dialoogis on selle mõiste sisu järgi vähemalt kaks osapoolt, samuti on nad omavahelises suhtluses, nende vahel toimub teatav infovahetus. Dialoog võib toimuda nii isiklikul ja individuaalsel kui ka ühiskondlikul ja laiemalt sotsiaalsel tasandil. Kultuuride kokkupuutepunktis või –sfääris võivad dialoogi osapoolteks olla nii kultuurigrupid kui ka individid, kes oma kultuuri esindavad ja seda ning selles esinevaid väärtushinnanguid enda käitumises ja mõtlemises kannavad. Muldma väidab: „Erinevatele inimrühmadele (perefond, kogukond, rahvus jm) on omane teatav enesestmõistetavuse, tavade süsteem, mis eristab inimrühmi üksteisest. Neid erisusi märgatakse alles kokkupuutel teise süsteemiga“ (Muldma 2011: 8–9). Teised süsteemid mõjutavad rühma ja nende tavasid

ning väärtusi ka aktiivse kommunikatsiooni puudumisel, eriti tänapäeval, kui infotehnoloogiliste võimalustega on inimesed peaaegu kogu aeg üksteise tegemiste ning mõtetega kursis ja jagavad ülemaailmselt ühiseid ideid, eesmäärke, iidoleid, brände. Siiski ei panda teiste kultuuride, see tähendab välise mõju enne tähele, kui selleks tekib vajadus, mis võib olla aktiivse kontakti, kokkupuutepinna arenemine või ka lihtsalt teadlikkuse kasv ümbritsevatest kultuuridest ilma nendega kokku puutumata.

Aktiivse kontakti vähesus või puudumine teadlikkuse kasvades toob endaga kaasa ühele poole tugevalt kaldu oleva dialoogi, milles ühel osapoolel suhtlusvõimalus peaaegu et ära on võetud või milles dialoogis domineerija teise poole arvamust ei ootagi. „Dialoogilise situatsiooni jaoks, Lotmani arvates, on vajalik teine kultuur või teine seisukoht, mille taustal tõuseb esile enda arvamuse spetsiifika. Juhul kui dialoogiline vestleja puudub, kultuur kas loob selle iseseisvalt või konstrueerib tema mudelit. Lähtudes Lotmani ideedest kultuuride dialoogi konstrueerimisel, võib tuua esile mõningad komponendid, mis on vajalikud selle teostamiseks: 1) erinevate kultuuride individid/grupid; 2) objekti, artefakti, kunstiteose olemasolu, mille alusel hakkab toimuma dialoog; 3) individid/rühmad peavad olema valmis dialoogi pidamiseks.“ (Lotman 1996 *via* Muldma 2011: 31–32) Dialoogi toimumiseks peab olema lähtepunkt, mis suhtluse vallandab. Selleks võib olla Lotmani sõnutsi mingi ese või kellegi looming, mis diskussiooni tekitab, mis osapoolte jaoks piisavalt oluline on, et selle üle arutleda, kuid dialoogi keskmeks võivad olla ka väärtused või ideed, mis kas konflikti satuvad või omavahel mingil muul moel suhestuvad. Kommunikatsiooniprotsess leiab aset juhul, kui objekt või fenomen, mille üle arutletakse, leiab piisavalt kõlapinda protsessis osalevates kultuurides. Muul juhul jääb see teema marginaalseks ning ei leia teed väljapoole ühe kultuuri konteksti, see tähendab, et puudub Lotmani kriteeriumitest kolmas ehk valmisolek dialoogi pidamiseks.

Lotman toob esile ka võimaluse peamiselt ühepoolseks dialoogiks, kus suhtluspartneri puudumise tõttu see ise konstrueeritakse. Selline situatsioon võib muutuda ohtlikuks, sest ise loodud kuvand teisest kultuurist ei ole kindlasti sedavõrd ülevaatlik ja adekvaatne kui päriselt eksisteeriv, mis tähendab omakorda, et teistest mõeldakse välja kujutluspilt

vastavalt enda kultuuris olevale ja antud dialoogis vajaminevale infole. Kui on vaja konstrueerida vaenlast, siis tehakse seda, kui sõpra, siis on väljamõeldu hoopiski erinev.

Arusaamad enda kultuurikontekstist väljapoole jäävast toetuvad alati antud kultuurile ja selle väärtustele endile. Ka kultuuriuuri ja Jelena Nõmm on kirjutanud, et tihti vaatlevad teadlased just kahte põhilist stereotüüpi, *meie / oma* ja *nemad / võõras*, mis on teineteise suhtes opositsioonis. Ta nõustub vene kolleegi Olga Leontovitši mõttega, et „oma“ tajumisega käivad reeglina kaasas positiivsed emotsioonid, seda eelistatakse „võõrale“. Seejuures leitakse, et kõik võõrad sarnanevad üksteisele ja erinevad omadest; võõraid nähakse ühtse massina ning hinnangud neile on tihti äärmuslikud: tavaliselt kas väga positiivsed või väga negatiivsed. (Леонтович 2005: 236–237 *via* Nõmm 2011: 48) Kui „oma“ on alati positiivne ja „võõraga“ kaasnevad negatiivsed konnotatsioonid, siis kultuuride aktiivne dialoog, mille kaudu „võõras“ saab rohkem „omaks“, toob kaasa ka kultuuridevaheliste suhete paranemise ja suurema arusaama erinevate kultuuride esindajate vahel.

Ideaalkujul on kultuuriline suhtlus avatud uutele kogemustele. On võimalik kahtluse alla seada põhilisi kultuurilisi emotsioone, neid muuta ja teist kultuuri näha erinevana, mitte projitseerida sellele enda kultuuri ootusi. Selle põhjal on vastastikune mõttevahetus ja teineteisele kasulik olemine mõeldav, inimesed saavad kultuurilises suhtes välja näidata empaatiat, muret ja vastutust. Sellisel juhul on tegu kultuurilise dünamismiga, vastastikust suhet väärtustatakse, sest see pakub erinevaid kõrgelt hinnatud võimalusi ning kannab endas potentsiaali loominguliseks muutuseks. (Robins 2005: 79–80)

Eesti kontekstis on kultuuride dialoog olnud alati aktuaalne teema, seda ühelt poolt Eesti asupaiga tõttu ida ja lääne piiril, kaubateede ääres, mis on tähendanud juba varastest aegadest seda, et siit käib läbi palju erinevaid rahvaid ja nendega on tulnud pidevalt suhelda. Teisalt aga ka piirkonna ja rahva ajaloos toimunu tõttu, sest igasuguste võõrvõimudega on kaasnenud ka nende rahvaste ränne siia ning seega on eestlased läbi aegade pidanud teiste kultuuride esindajatega ühel territooriumil koos eksisteerima ja suhtlema, neid mõjutama ja teisalt ka neist mõjutatud olema. Pidevast teiste mõju all olemisest on kantud ka eestlastele praegu enim ette heidetud omadus: omakultuuriline

alalhoidlikkus ja tahtmatus teistel, võõrastel seda mõjutada lasta. Peamine põhjus on eestlaste kartlikkus oma kultuuri justkui ilma jääda, seda kaotada, mis varem, võõrvõimude all, oli reaalne oht, sest see suunitlus oli riigi valitsemise tasandil olemas. Eestlased ja eesti kultuur on pidanud peaaegu kogu aeg vastanduma valitsevatele oludele, see vastandumine on kultuuri sisse imbinud ja seda tugevalt mõjutanud. Sotsioloog Airi Aarelaid väidab, et iseseisvaks saamisega muutusid vanade kultuurinormide ja –väärtuste tähendused – vastuseis nõukogude võimule kadus, seda polnud enam tarvis. Vajadus uute suhtluspartnerite järgi tõi kaasa „võõra“ kultuurikandja projitseerimist selleks, et paremini mõista enda muutuvat identiteeti ning seda hõlpsamalt teistele kultuuridele selgitada. (Aarelaid 2001 *via* Muldma 2011: 32)

Ise „võõra“ kultuuri konstrueerimine vastavalt ettekujutustele ja mõtetele sellest tugineb paljuski stereotüüpsel lähenemisel kultuuridele ja rahvastele.

1.2.2. Kultuurilised stereotüübid ja nende ohtlikkus

Stereotüübid ehk eelarvamused on üldistavad ja lihtsustatud hinnangud kellelegi või millelegi, kelle või mille kohta ei pruugita omada piisavalt informatsiooni adekvaatse hinnangu kujundamiseks. Eelarvamused on hoiakulised, tihti pigem negatiivse varjundiga. Võõra kultuuri esindajate kohta levivad kultuurilised stereotüübid võivad takistada omavahelist kommunikatsiooni ning seega päris kontakti ja reaalsusel põhineva pädeva arvamuse kujunemist.

Kultuuriuurija Jelena Nõmm on täheldanud, et juhul kui suhtluspartneri kohta ei omata piisavat teavet, võib tekkida olukord, kus inimene kasutab partneri käitumise seletamiseks ettekujutusi ehk etnilisi stereotüüpe. Stereotüübid pärinevad kultuuri seest, neid kannab edasi mitte üks indiviid, vaid kultuurigrupp tervikuna. Etnilised ehk rahvusel ja seega ka kultuuril põhinevad stereotüübid on üldistava iseloomuga püsivad arvamused mingi kindla etnilise grupi esindajate kohta. Eristatakse autostereotüüpe (ettekujutused oma rahvast) ja heterostereotüüpe (ettekujutused teistest rahvastest). (Nõmm 2011: 48) Stereotüübid

kinnistavad hinnanguid võõrastele, kellega igapäevane kontakt puudub. Kuna kinnisarusaamad on tihti negatiivse konnotatsiooniga, siis ei aita stereotüüpne lähenemine kaasa inimeste omavahelisele suhtlusele. Võõrad tekitavad hirmu ja ebakindlust, sest nendega suheldes kardetakse valesti käitumist või mingit ootamatut reaktsiooni, mis võib olla ehmatav või ohtlik ning ettearvamatute tagajärgedega. Teiste kultuuridega lävimine on aga vajalik dialoogi tekkeks, mille abil on võimalik mõlemal osapoolel areneda.

Stereotüüpide alged on kultuuris levivate väärtushinnangute kodeering, nende manifestatsioon reaalsuses. Enda kultuuri kesksus „---/“ tähendab seda, et arvustame võõrast kultuuri ja selle inimesi oma vaatekohast: teine kultuur on meie meelest vilets või arenenud sedavõrd, kuivõrd see meenutab meie kultuuri. Mida vähem teame teiste kultuuridest, seda enam kasutame ainsa võrdlusalusena oma kultuuri“ (Talib 2006 *via* Muldma 2011: 24). Tuginedes eelnevale ja Leontovitši teooriale „omast“ ja „võõrast“ ning nende kohta antavatest hinnangutest (vt ülal) on „oma“ alati positiivsem ja „võõras“ ühtlustatud eripäraste tunnusteta mass, kes mõtleb ja eelkõige käitub teisiti kui inimesed harjunud on, seega antud kultuurikontekstis on nende käitumine vale. See valesti käitumine, vigade tegemine annab õiguse halvustada ja viltu vaadata, „võõrast“ mitte omaks võtta. Suhtumine, et „oma“ on parem kui „võõras“, mitte lihtsalt teistsugune, ent sama väärtuslik, ongi üks konfliktide tekkimise põhjuseid.

Enda kultuurist aru saamine muudab suhtluse võõraga kergemaks, sest osatakse võõrast kultuuri samade kriteeriumite järgi analüüsida ja teises kultuuris tehtud valikuid põhjendada võrdluse alusel enda kultuuri struktuuri ja printsiipidega. Uut kultuuri õppides tasub seda võrrelda juba tuttavaga, sest see loob fooni nii oma kultuurist paremaks arusaamaks kui ka teiste mõistmiseks (Muldma 2011: 24).

Stereotüübid on alati olemas olnud ja on seda ka edaspidi, need aitavad inimestel uutes olukordades hakkama saada, andes teatava eelinfo normide kohta käitumises ja mõtlemises. Olgugi et stereotüübid ei vasta kunagi täielikult tõele, on neis vähemal või rohkemal määral objektiivsust ning reaalsusele tuginevat. Nõmm väidab, et „etnilised stereotüübid kujunevad välja info vaba leviku kaudu – kuulujuttude, kõnekäändude ja anekdootide kaudu“ (Nõmm 2011: 50). Rahvajutud ja lühivormid on kultuuripärandis olnud info

meeldejätmise ja meenutamise ning edasi andmise viis, seega pole üllatav, et ka teave kultuuriliste kinnisarusaamade kohta levib nende vahendusel. Rahvajuttudel on alati olnud erinevaid funktsioone, üks neist on meelelahutus, kuid seejuures ei tohi unustada ka informatsiooni vahendamise ülesannet. Seega tulekski stereotüüpidest mõtlemise juures meeles hoida neid kahte tasandit, ühelt poolt on stereotüüp väljamõeldis, ülepaisutatud ja üldistav hoiak, mille loomise eesmärgiks on muuhulgas olnud meelelahutus, teisalt kannab see arusaam endas ka mingil määral tõe, mistõttu ei tohiks seda kultuuri analüüsides automaatselt kõrvale jätta.

Seda, millised stereotüübid kultuuris esinevad, mõjutavad ka kultuuri enda eripärad, seega on võimalik stereotüüpe vaadeldes öelda ka mõndagi kultuuri kohta, milles need levivad. „Stereotüüpide kujunemine on seotud antud grupi kultuurilise ja etnilise eneseteadvustamise mehhanismiga. Etnilise ja kultuurilise omapära teadvustamine on võimalik ainult teiste kultuuride esindajate taustal.“ (Nõmm 2011: 48) Siin toob Nõmm välja ka selle tasandi, millest kirjutas Leontovitški: selleks et mõista „oma“, on vaja „võõrast“, teist, kellega end võrrelda.

Nõmm lisab: „Inimese teadvuses toimub stereotüüpide kujunemine ja omaksvõtmine tema sotsialiseerumise ja inkulturatsiooni käigus. /---/ Kooliiga on inimese elus stereotüüpide kujunemise seisukohast kriitiline periood. Selles protsessis on tähtsal kohal õpetaja roll. Õpetaja võib aidata oma õpilasi vabaneda negatiivsetest stereotüüpidest ja luua vastuoludest vaba maailmapilt.“ (Nõmm 2011: 50–51) Seega ongi eriti oluline mitmekülgse ja edasises elus vajaliku hariduse jaoks, et koolis käsitletaks mitmekultuurilisuse temaatikat ning selle juures on käsitus pädev ja läbimõeldud, et saavutada edukamaid tulemusi.

Muldma on kirjeldanud, miks on tarvis teadmisi teiste kultuuride kohta: „Mida suuremad on meie teadmised teistest kultuuridest, seda vähem etnotsentristlik ning stereotüüpide ja hirmudest sõltuv ning konflikte põhjustav on meie enda käitumine. Konflikte põhjustada võivate kultuurierinevuste tundmine ja arvestamine aitab meil erinevatest kultuuridest pärit inimestega suheldes paremini toime tulla ning võimalikke konflikte ennetada“ (Muldma 2011: 17). Stereotüübid on küll olulised kultuurimarkerid,

kuid neid tuleb teadvustatult kasutada, et need ei muutuks ohtlikus ega tekitaks lisapingeid või konflikte erinevate kultuuride vahel.

1.2.3. Kultuuride dialoog globaliseerunud maailmas

Tänapäevane maailm erineb varasemast selle poolest, et kõik on kergemini ligipääsetav ja erinevatest kultuuridest inimesed on omavahel palju rohkem ühendatud. Nii tehnika kui ka infotehnoloogiliste vahendite areng on tekitanud olukorra, kus maailm on samal ajal tinglikult nii märksa suurem kui ka väiksem kui varem. Suurem seetõttu, et erinevate kultuuride kokkupuutepind on laienenud ja muutunud igapäevasemaks, väiksem sellepärast, et kõik on massimeedia ja sotsiaälvõrgustike kaudu käeulatuses ja pidevalt on võimalus teiste kultuuride kohta infot saada või nende esindajatega suhelda.

Suhtluseks vajalik juurdepääs ning tarve arutleda ühiste artefaktide või kunstiteoste üle on praegu levinud rohkemate inimeste seas kui kunagi varem. „/---/ ülimalt erinevaid kultuurilisi kontekste, väärtushinnanguid ja keeli esindavad inimesed võivad mõista üksteist kaasaegses maailmas, kus juba geograafiliselt on kultuur ja muusika vallutanud kaugemadki piirkonnad ja viinud nad üksteisega kommunikeeruma,“ on kirjutanud Maia Muldma kokkuvõtteks Soome muusikateadlase ja semiootiku Eero Tarasti artikli „Romantismi iroonia ja narratiiv muusikas“¹ põhjal (Muldma 2011: 41). Tarasti kõneleb samade (muusika)teoste erinevatest tõlgendustest ja esitustest erinevais paigus ning nende vastuvõtmise eripäradest kultuurikontekstist tingituna. Praegune situatsioon on sellest edasi liikunud, sest ülemaailmselt populaarsed filmid, muusikapalad vms jõuavad täpselt samas versioonis väga erinevate kultuuride esindajateni. Seega tekib nende teoste põhjal eri kultuuride kandjatel ühisosa, mille tõttu nad suhtlevad ja omavahel dialoogis on.

Inglise sotsioloogiaprofessor Alan France'i sõnul loovad uued tehnoloogiad, näiteks muusikaäris, võimalusi laiendada ja jagada erinevaid kultuure. Võttes aluseks teise Inglise

¹ Eero Tarasti 1999. Romantismi iroonia ja narratiiv muusikas.— Teater. Muusika. Kino nr 3, lk 41–45.

teadlase, kirjandusprofessori Paul Gilroy väite, et globaalne maailm on selline, milles on erinevad kultuurilised tavad, mida saab uute kommunikatsioonimeediumite kaudu ühest maailma otsast teise transportida, ütleb France kokkuvõtteks, et identiteedi loomine, selle formatsioon on seega läbirääkimiste protsess, kus luuakse ja tarbitakse aktiivselt „uusi rahvusi“. Neid muudetakse peamiselt noorte endi poolt igapäevaelus, need väljenduvad tarbekaupades, hobides, välimuses jms. (France 2009: 22) Selle väitega toob France esile ka noorte aktiivsema osaluse ülemaailmses ja rahvusvahelises suhtluses, sest nemad kasutavad suurema tõenäosusega rohkem tänapäevaseid kommunikatsioonivahendeid ning ei ole sedavõrd kinnistunud senikehtivates suhtlusnormides ainult oma kultuuri piires. Samuti on noored altimad oma vaateid muutma, sest needki pole niivõrd kinnistunud, vaid on alles kujunemisjärgus, vastavalt Erik H. Eriksoni väitele (Krull 2000: 140; Smith, Cowie & Blade 2008: 286), et identiteet kujuneb välja noorukieas.

Noored on kommunikatsioonis väga erinevate inimestega, neil on üksteisega isesugused suhted, luuakse palju erinevaid suhtlusvõrgustikke (Boeck 2009: 89). See on interneti abil muutunud eriti lihtsaks ning võimalik on suhelda inimestega, kellega muul moel, see tähendab reaalse, silmast silma kokkupuute alusel, poleks see võimalik olnud. Samas on selline suhtlus suurema tõenäosusega pinnapealsem ning põhinebki vaid mõnel või paaril ühisel teemal, tegemist on juhututtavatega, kellega on pidev suhtlemine võimaluste lisandudes oluliselt lihtsam kui varem.

Tarbeesemete, nii materiaalsete kui ka immateriaalsete, pidevalt kasvav rahvusteülene voog loob kultuurilisi ühisnimetajaid, mis näivad kaotavat, hävitavat lokaalsed erinevused, erisused. Muuhulgas ka maailmakirjandus on välja võetud oma ruumilistest piiridest, neist vabastatud, see ei kuulu enam konkreetse paikkonna juurde. Samas pole selline vabastus kunagi absoluutne ja totaalne. (Eriksen 2010: 201) Seega on teos levinud paikkonnast väljapoole ning edasisi käsitusi ei saa antud kultuuri kandjad enam aktiivselt mõjutada, kuid selle kogukonna kultuur, millest teos pärineb, jääb alati teosega seotuks ja sellest mõjutatuks.

Kui ühelt poolt on samade alustekstide tundmine ja nendele viitamine, nende kasutamine igapäevaelus muutnud kultuurid sarnasemaks, siis see on juhtunud ainult mingites

aspektides, sest teoste tõlgendamise ja mõtestamise alused on siiski kultuuriti erinevad. Tekst omandab oma tähenduse alles kindlas kontekstis ja need taustsüsteemid on siiski üsna suurel määral erinevad. Erinevused pakuvad aga tõukepinna dialoogiks: vajadus mõista erinevuste põhjuseid ja tagamaid, tarve aru saada teisest lähtekohast, mõtestada oma ümbruskonda on inimloomusele omane ning oluline tegur inimeste arengus.

1.3. Kultuur koolis

Koolihariduse üks eesmärke on, nagu juba mainitud, tekitada võimalus õpilasel kui noorel indiviidil kasvada teadlikuks ja mõtlevaks inimeseks, kes väärtustab lisaks enda kultuurikontekstile ka seda, mis jääb väljapoole. Sellise lähenemisega luuakse aluspõhi mitmekesisest arusaamast maailma kohta, mis omakorda võiks aidata õpilasel kergemini edaspidises elus hakkama saada ja inimsuhetega toime tulla.

Maia Muldma kirjutab: „Alates 1960.–70. aastatest on maailma haridusruumis haaranud ikka enam võimu uus haridusstrateegia, mille aluseks on mitmekultuurilise hariduse kontseptsioon. Selle aktuaalsuse põhjuseks peetakse nii etniliste vähemuste kui ka enamusrühmade puhul rahvuslik-kultuurilise eneseteadvustamise kiiret kasvu“ (Muldma 2011: 29). Ta lisab, et kultuurilise identiteedi käsitlemine läbiva teemana riiklikes õppekavades annab baasi õpilase kultuuriteadlikuks kujunemisele. Teadlikkus hõlmab kultuuri tähtsuse mõistmist mõtte- ja käitumisladi kujundajana, ettekujutust kultuuride mitmekesisusest ning sellega määratud eripäradest igapäevaelu raames. Samuti toob teadlikkus kaasa kultuurilise sallivuse ning valmisoleku koostööks erinevate kultuuride esindajatega. (*ibid*: 7) See aspekt on praeguses ühiskonnas oluline ja muutub edaspidi ilmselt veelgi tähtsamaks, vaadates nii Eestis kui ka maailmas pea kõigis valdkondades levivaid tendentse rahvusvaheliste koostööprojektide suunas. Mida rohkem on õpilane enda põhiväärtuste kujundamise ja kujunemise põhiperioodil, see tähendab noorukieas ja suuresti koolis, kokku puutunud erinevate kultuuride ja nende peamiste eripäradega, võrreldes

õpilast ennast ümbritsevaga, seda kergem on tal hilisemas elus neid teadmisi ja kogemusi kasutada ja praktikasse rakendada.

Eesti koolis on eriti oluline olnud just rahvusliku kultuuri analüüsimise ja edasiandmise tasand, nagu sätestab ka gümnaasiumi riiklik õppekava: „Eesti kool seisab eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise ja arengu eest“ (GRÕK 2011: § 3). Rahvusliku kultuuri kõrval on oluline paralleelselt teadlikult analüüsida ka maailma kultuuripärandit, mida saab kirjandustundides edukalt teha maailmakirjanduse tekste käsitledes. Väikeriigina on loomulik, et primaarseks on kujunenud oma rahvuse ja kultuuri edendamine ja sellele erilise tähelepanu pööramine: kui seda mitte ise teha, siis jääkski see tegemata. Samuti on eesti kultuuri fookusesse seadmine relevantne, et seda kinnistada nii eestlaste kui ka muude rahvaste teadvuses ja kasvatada rahvuse ning riigi usaldusväärust. Praeguseks on aga see ülesanne suuresti täidetud ning ühiskondlik situatsioon ka Eestis muutunud, mistõttu peaks senisest rohkem käsitlema tekste, mis kõnelevad rahvusteülestest kategooriatest ning toovad lugejani tänapäevaseid probleeme, mis enamasti ei kajastu ainult Eesti, vaid rahvusvahelisel tasandil. Kui vaade rahvuskultuurile koolihariduse kontekstis muutuks, ei tähendaks see, et rahvus või kultuur kui selline oleksid ohus, vaid pigem just seda, et kool käib ajaga kaasas ning võtab vaatluse alla teemad, mis on aktuaalsed, ning suhestab neid varasemaga.

Praeguse maailma üheks pingelisemaks probleemiks, mis viimasel paaril aastal on ka Eestis olnud äärmiselt aktuaalne, võib kindlasti pidada erinevatest kultuurikontekstidest pärit inimeste aina suurenevat kokkupuudet mitmesuguste kriiside ja konfliktide tõttu, näiteks sõjad ning nendega kaasnev migratsioon. See on loonud ühiskondliku situatsiooni, kus paljud kardavad oma kultuuri pärast: teised võivad seda liialt mõjutada, mis päädib sellega, et eesti kultuur ja eestlus muutuvad äratundmatuks või kaovad sootuks. Hirm omakultuuri kadumise ees väljendab muuhulgas ka usalduse puudumist eesti kultuuri tugevuse suhtes, ei olda kindel, et kultuur on praeguseks piisavalt vastupidav ja vankumatult alustaladel püsiv, et ta suudaks välistele mõjudele vaatamata oma püsiolemuse säilitada. Usalduse puudumine kultuuris on laiem probleem, mis tuleneb peamiselt Eesti lähiajaloost (Sutrop 2009: 52).

Kool saabki seda päevakajalist probleemi lahendada aidata, kui tundides peatutakse kultuurikonfliktiga seonduvatel teemadel pikemalt ning arutatakse ja analüüsitakse probleemi põhjuseid, tagajärgi ning võimalikke lahendusi. Maia Muldmagi väidab, et „/---/ võib öelda, et mitmekultuuriline haridus on suunatud õpilase sotsialiseerimise ja inkulturatsiooni probleemide lahendamisele ühiskonnas. Mitmekultuurilise ühiskonna tõlgendamine lähtub arusaamast, et kaasaja maailmas iga inimene ei kuulu ainult oma sotsiaalsesse rühma, näiteks oma etnilise grupi juurde, vaid et ta esineb paljude erinevate sotsiaalsete ühenduste liikmena ning et need ühendused pidevalt dünaamiliselt arenevad“ (Muldma 2011: 76). Võrreldes varasemaga on muutunud kultuuriline pilt, mis indiviidini jõuab ning mille abil saab ta valida, mida mingist kultuurist omaks võtab, mida oma identiteeti kinnistab ning mida mitte. Varem toimus kultuuridevaheline suhtlus pigem rahvaste tasandil, kuid nüüdseks on igapäevaelus võimalus ilma vahepealsete filtriteta selles mitmekülgse maailmas oma valikuid teha.

Ajaloolane David Vseviov on Jüri Lotmani eeskujul rääkinud kultuuridevahelisest suhtlusest kui kultuuride dialoogist: „Kultuur selle mõiste kõige laiemas tähenduses on alati dialoog ning erinevad kultuurid saavadki eksisteerida vaid vastastikku kõneledes ja üksteist kõnetades. /---/ Kultuurid aga pole omavahelises tihedas kontaktis mitte ainult aja, vaid ka ruumi teljel“ (Vseviov 2009: 15–19). Seega on lähestikku paiknevad kultuurid alati üksteist suuremal või vähemal määral mõjutanud. Tänapäeval aga ei mängi lähedus enam niivõrd suurt rolli, sest tehnoloogia areng on ka pikad vahemaad hõlpsasti ületatavaks muutnud. Vseviov lisab, et „iga eraldiseisvana paistev kultuur on saanud aja jooksul mõjutusi nii eelkäijatelt kui ka kõrvalolijatelt ning selline sisemine „mitmekultuurilisus“ on juba iseenesest eelduseks kultuuride dialoogile. /---/ Nii kuulubki iga „eraldiseisev“ kultuur piltlikult omavahel põimuvate sfääride süsteemi, mis muudab kultuuride suhtluse nii paratamatuks kui ka võimalikuks“ (*ibid*). On ainult loogiline, et maailmas, kus ka kõige kaugemal juhtuv olukord levib massimeedia või sotsiaalsete võrgustike kaudu väga kiiresti üle ilma, tuleb dialoogi pidada, selleks et elust ja arengust osa võtta ning ümbritsevaga kaasas käia. Mida rohkem allikaid ja materjale õpilased koolist kaasa saavad, mida rohkem

on neil võimalik erinevaid aspekte läbi mõelda ja enda jaoks mõtestada, seda tugevam põhi neil on selle dialoogi pidamiseks.

Dialoog eeldab erinevate indiviidide või gruppide osavõttu, dialoogi ei saa üksinda pidada, siis muutub see monoloogiks, millel ei pruugi olla isegi kuulajaid, aktiivsetest vastuvõtjatest rääkimata. Ainult mõttevahetuses osalemine toob endaga potentsiaalselt muutusi kaasalööjates. Vseviovgi väidab: „Dialoog on kultuurile vajalik nagu õhk, mille puudumine võib ohustada kultuuri kärbumisega. Kahjuks kipub see triviaalne tõdemus ununema ning siis upub kultuur, nagu ajalugu on seda korduvalt demonstreerinud, sallimatuse, vihkamise ja kurjuse voogudesse. Et seda ei juhtuks, peavad kultuurid ja neid kandvad inimesed kõnelema, tegema seda vaatamata esmapilgul ületamatutele takistustele, sest kõnelemisele ja dialoogile puudub mõistlik alternatiiv“ (Vseviov 2009: 19–20). Ühiskonnad on pidevas muutumises, tahetakse seda või mitte. Tänapäeval toimuvad muutused globaliseerumise toimetel eriti kiirelt. Selleks et muutustest aru saada ning nende toimimise juures kaasa rääkida, peab aktiivselt osalema selles samas kultuuride dialoogis, millest Vseviov räägib. Osavõtmiseks on vajalik aga teatud hulk eelteadmisi, mida kool praegustele õpilastele pakkuma peab, sest vastasel juhul jäävad nad vestlusest kõrvale või saavad oma teadmised muudest allikatest, mis ei pruugi olla sedavõrd süsteemsed ja mitmekülgsed kui koolis.

Maia Muldma on kirjutanud: „Mitmekultuurilise hariduse üks olulisemaid ülesandeid on anda kõigile lastele võimalus hoida oma kultuurilist identiteeti ning luua selle juurde kodanikuidentiteet edukaks toimimiseks Eesti ühiskonnas. Oluliseks ülesandeks on kõikidel õpilastel, sõltumata nende kultuurilisest päritolust, huvi äratamine ja tolerantsuse kujundamine teiste kultuuride vastu“ (Muldma 2011: 81). Seega õppimises ja õpetamises erinevates kultuurides toimunud ja toimuva tähelepanu pöörates muudetakse koolis saadav haridus veel ühes, väga olulises aspektis reaalses elus vajalikuks ja sellega enam kontaktis olevaks.

2. Identiteet

2.1. Identiteet

Kuigi tihti räägitakse kultuurist kui ühtsest tervikust, on tegelikult palju subkultuure, mis on inimeste jaoks olulised. Indiviid on mitmete subkultuuride liige samaaegselt, ta konstrueerib mõnes mõttes teadlikult oma identiteeti. Seega tuleb indiviidi puhul jälgida tema terviklikkust ja komplekssust, sest erinevatesse subkultuuridesse kuuluvuse kaudu moodustub iga inimese unikaalsus. (Mayes, Cutri, Rogers, Montero 2007: 19–21)

Üks tähtsamaid kooli ülesandeid on õpilase kui indiviidi arendamine. Lisaks ainealastele teadmistele ja oskustele, mida õpilased omandavad erinevates tundides, on kooli kui institutsiooni funktsiooniks ka pakkuda erinevaid võimalusi, et õpilane saaks kasvada täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks. Selle eesmärgi poole püüeldakse kõigis ainetes, kuid eelkõige saavutatakse see aineteülese koostöö tulemusena. Oluline on just nimelt see aspekt, et kool ja õpetajad mitte ei vormi iga õpilast mingi kindla malli järgi, vaid annavad õpilastele valikuvõimalusi oma identiteeti kujundada selliseks, nagu õpilane soovib.

2.1.1. Identiteedi mõiste

Identiteet on miski, mis on inimesele eripärane ja omane, mingi omaduste ja mõtete ning käitumisviiside hulk, mis teeb ta unikaalseks. Sõna *identiteet* pärineb Vöörsonade leksikoni (VSL 2012) alusel ladinakeelsest tüvest *identitas*, mis omakorda tuleneb sõnast *idem*, seesama. Sealsamas on see defineeritud kui sotsiaalne endateadmus, osa inimese minakontseptsioonist. Vöörsonastikus (2015: 302) on identiteet defineeritud kui eneseteadvus, enesemääratlus. Nii Oxfordi (OED 2016) kui ka Cambridge'i (CD 2016)

sõnaraamatud annavad identiteedi definitsiooniks lihtsalt selle, kes või mis inimene on. Termin võttis kasutusele Erik H. Erikson algselt psühholoogias, hiljem on see levinud laialdaselt muudesse humanitaar- ja sotsiaalteadustesse (Läänemets 2010: 25). Identiteeti võib määratleda kui suhteliselt kindlat, püsivat ja seostatud arusaama iseendast ja oma suhetest, väidab psühholoogiadoktor Aune Valk (Valk 2003: 230). Identiteeti võib nimetada ka eneseteadvuseks, millega eeldatakse, et indiviid on teadlik iseendast, ennast ümbritsevast ning nende aspektide omavahelisest vahekorrast. Identiteeti võib defineerida ka „kui kokkuleppelist enesemääratlust“, nagu seda on teinud folklorist Anzori Barkalaja, toetudes oma määratluse välja pakkumisel neuropsühholoog Antonio Damasiole ja kultuuriantropoloog Alan Dundesile. Barkalaja sõnul ühendab see selgitus individuaalse eneseteadvustuse ja ühiskondliku tasandi, mis on mõlemad identiteedi juures olulised tahud. (Barkalaja 2007: 176–177) Tema mõisteselgitus sisaldab samu tasandeid, mida ka Valgu oma.

Identiteedi definitsioone vaadates tundub see niivõrd enesestmõistetav termin, et seda on keeruline lahti seletada. See pole uurimiskategooriana väga kaua kasutusel, Eriksoni teooriatesse ilmus see esmalt 1950. aastatel (Läänemets 2010: 25), pärast seda on identiteeti palju uuritud ka väljaspool psühholoogiat, eriti kultuuriantropoloogias, kus erinevad uurijad identiteedist endale vajaliku definitsiooni löid (Fearon 1999: 1–7). Briti uurija Timothy Insoll lisab, et identiteedi definitsiooni muutumine ajas on olnud mõningal määral tagasihoidlik. Üldjoontes on mõiste sisu sarnaseks jäänud esialgse seletusega, kuid tähendus on liikunud „samalt, samasuselt“ eemale. Seda võib selgitada individuaalsuse ja selle rolli kasvuga ühiskonnas. (Insoll 2007: 3) See tähendab, et kui alguses oli identiteedi definitsioon rohkem keskendunud millegagi sama või sarnane olemisele, siis praeguseks on sellest aspektist eemaldutud ning fookusesse on tõusnud pigem individuaalsus ja inimese eripära. Sellele rõhub ka sotsioloogiaprofessor Harvie Ferguson: “Identiteet tavaliselt viitab sellele, mis teeb või mida arvatakse tegevat millestki selle, mis ta täpselt on” (Ferguson 2009: 10).

Identiteet seostub tugevalt ise olemisega, on ju *ise* üks seletustest 'omaette, eraldi' (ÕS 2013), seega justnimelt see, mis inimeses on unikaalset, mis teeb temast tema enda. Seega

võib identiteeti käsitleda ka kui isesust, mida mõned uurijad teinud ongi. Isesust kui mõistet on käsitlenud näiteks Ameerika psühholoog Mahlon Brewster Smith, kes väitis, et isesus (ingl k *selfhood*) sisaldab enesest teadlik olemist või refleksiivne olemist; samal ajal võetakse mõningal määral arvesse isesuse piire sünni ja surmaga seoses, mille vahele jääb identiteedi jätkuvus, järjepidevus. See sisaldab uurija sõnul seda, et end asetatakse seosesse varasemate generatsioonidega ja samal ajal ka teiste ühendatud “isede” võrku. (Brewster Smith 1985: 60) Järelikult on isesuse juures oluline nii diakrooniline kui ka sünkrooniline aspekt, mõlemad eksisteerivad paralleelselt ja täiendavad teineteist, ainult ühel tasandil opereerides jääks tervik saavutamata. Autor lisab, et isesus sisaldab endas osaliselt teistega suhtluses olemist, samal ajal tundes oma kogemuste ja identiteedi eraldatust (*ibid*).

Mõiste *ise* sisu on tavaliselt seotud ja viitab unitarsele fenomenile; seda kasutatakse mõne konkreetse indiviidi poole pöördumiseks, temast rääkimisel, kuid seda ei kasutata inimese isikupärale, iseloomule viitamiseks ega erinevate faktorite koondamiseks, mis persooni loovad. Mõiste jagatakse sisu järgi kolmeks: sisemine kogemus ehk sisemine ise, interpersonaalne ise, mis käsitleb vahetuid inimsuhteid, ja sotsiaalne ise, mis käsitleb inimest ühiskonna liikmena. (Johnson 1985: 93, 96) Seega on inimese minapilt seotud sellega, kuidas ta end ise näeb, kuidas tajuvad teda teised tema ümber ja kuidas inimene ühiskonnaga suhestub.

Valk on välja toonud kaks põhilist käsitlust, mille kaudu identiteedist rääkida: sotsiaalse ja psühholoogilise. Kui sotsioloogid käsitlevad identiteeti sotsiaalse ja ümbritsevast sõltuva nähtusena, kirjeldatakse psühholoogias identiteedi kujunemist sisemise, püsiva protsessina. Sotsioloogiliselt vaadeldakse identiteeti ajas, ruumis ja kontekstis muutuvana, seega peetakse seda vaid indiviidi minakontseptsiooni üheks osaks, mitte selle ainumoodustajaks. (Valk 2003: 227-228) Seega on enesemääratluse analüüsimise juures oluline ka see, et vaadeldaks indiviidi ümber toimuvat ja seda, kuidas keskkond ja ühiskond minapilti mõjutavad.

Identiteedi mõiste juures on oluline enda tajumine sotsiaalsetes olukordades, suhetes teistega. Identiteedi kujundamine, „enda” mõtestamine toimub alati vastanduse kaudu millegi võõra, teisega (Ashcroft, Ahluwalia 2001: 112–113), seega ilma võõra kategooriata

oleks keeruline ka oma, enda kategooria olemasolu. Võrdlemine ja vastandamine on inimeste mõtlemise alustalad, ka identiteediloomes juures osatakse paremini väljendada seda, mis ei olda, kui seda, mis ollakse. Millegi teise, olemasoleva eitamise kaudu on kergem end väljendada, kui midagi täiesti uut välja mõelda. Antropoloogiliselt võetuna on identiteet samaaegselt iseendaks olemine ja teistest erinemine (Eriksen 2010: 71). Mõlemad aspektid on identiteedi kujundamise ja kujunemise juures tähtsad.

Kuigi identiteedid pärinevad ajaloolisest minevikust ja seostuvad ning suhestuvad sellega, ei ole nad enam niivõrd olemuslikult seotud sellega, kes inimene on ja kust ta tuleb, vaid vaatavad tulevikku ja haakuvad sellega, kelleks inimene saada võib, kuidas teda on nähtud ja kuidas see väline tõlgendus mõjutab seda, millisena inimene end ise näeb (Hall 2005: 4).

2.1.2. Identiteedi muutumine

Kui identiteet terminina, kuigi laialivalguv ja raskesti sõnastatav oma enesest-mõistetavuses, on inimeste jaoks tihti kasutatav ja selle sisu üle pikemalt ei mõelda, siis teema keerulisem tahk on identiteedi loomine. Määratleda, millest kellegi identiteet koosneb ja mis seda mõjutab, on komplitseeritud ja jääb igapäevaelus pigem tagaplaanile. Identiteeti nähakse kui midagi, mis lihtsalt on, teadlik identiteediloomes on omane vähestele.

Kuna identiteedist olemuslikult rääkimine nõuab teatavaid eeltingimusi, näiteks indiviidi mõtete ja käitumise eripärade väärtustamine, eristavate omaduste oluliseks pidamine, siis erilise tähelepanu all on see olnud modernismist alates. Modernism lõi diskussiooniks vajalikud eeldused. Oxfordi sõnaraamat annab modernismi seletuseks liikumise nii kujutavas kunstis, kirjanduses kui ka mujal, mille eesmärgiks oli leida senisest erinevaid väljendusvahendeid (OED 2016). Modernismi kuldaeg jäi 20. sajandi algusesse. Inimesed olid rahulolematud ühiskonna moraalse palega ning otsisid võimalusi seda situatsiooni parandada, öeldes lahti kõigest eelnevast. Muuhulgas tõi selline liikumine kaasa indiviidi osatähtsuse kasvu: hakati tähelepanu pöörama subjektiivsele kogemusele, kõigele, mis

seostus üksikisiku ja tema arusaamaga maailmast. (Howe 1967: 48–49) Hiljem, postmodernismis, käsitleti identiteeti teisiti. Moderniseerimise ja sotsiaalse korraldatuse kasvuga kaasneb indiviidide simultaanne homogeniseerimine ja eristatus: mõned erinevused kaovad, teised vastupidi tõusevad just esile (Eriksen 2010: 200). Samastumine tekib, sest palju rohkematel inimestel on massimeedia leviku abil ligipääs samadele allikatele, mille põhjal oma väärtusi ja arusaamu kujundada. Eristatus tekib, sest oluliseks on muutunud indiviid subjektina, tema arvamused ja tunded millegi suhtes. Samuti muutub subjektiivsuse kasvuga tähtsamaks ka individuaalsus üldiselt, teistest eristumine ja unikaalne olemine saab relevantseks.

Anthony Elliott, kultuuriuurija, on oma eessõnas Harvie Fergusoni teosele „Self-Identity and Everyday Life“ kirjutanud, et modernses teoorias on identiteediga seonduvaks põhiliseks märksõnaks projekteerimine, postmodernses teoorias fragmentatsioon. Modernsuse kontekstis räägitakse identiteedi konstrueerimisest, iseenda kontseptsiooni, personaalse ja sotsiaalse paiknemise ülesehitamisest, enda paigutamisest üldisesse asjade hierarhiasse. (Elliott 2009: ix) Poola sotsioloog Zygmunt Baumani teoorias on modernismi probleem identiteedi raames see, kuidas luua identiteeti ja seda hoida, postmodernismi probleemiks on vastupidi see, kuidas identiteedi kinnistumist vältida ja pidevalt hoida avatuna kõiki võimalusi muutuseks (Bauman 2012: 3). Iiri arheoloog Tadhg O’Keeffe lisab, et humanitaarteadustes ei käsitleta identiteedivorme tänapäevases maailmas kui kinniseid süsteeme, mis mõjutustele ei allu, vaid eeldatakse hoopis identiteedi piiride liikuvust (O’Keeffe 2004: 31). Eelneva põhjal võib öelda, et praegusel ajal on identiteediloo juures oluline see, kuidas ja mil määral ümbritsevad olud ja inimesed indiviidi mõjutavad ning mida ta nende juures tähtsaks peab, et oma arvamusi või väärtusi muuta, kasvõi lühiajaliselt ja vastavalt vajadusele.

Eriksen vahendab Ameerika uurija Robert Parki teooriat, et indiviidil võib olla palju „minasid“ vastavalt sellele, millistesse gruppidesse ta kuulub ja kuidas need grupid eristuvad. Ta lisab, et indiviididel on mitu identiteedikategooriat, mis muutuvad primaarseks vastavalt kontekstile erinevatel aegadel. Identiteet on läbiräägitav. (Eriksen 2010: 25–26, 37) Seetõttu muutubki äärmiselt oluliseks see, kuivõrd teadlik on inimene

oma valikuvõimalustest: mida rohkem on tal infot erinevate arvamuste ja väärtushinnangute, erinevates kultuurides olulise kohta, seda enam on tal võimalik valida situatsiooni sobilik tahk enda identiteedist. Erinevates olukordades konfliktivabalt suhtlemine ja teistega, sealhulgas ka teiste kultuuride esindajatega, koostöös hakkama saamine on oskused, ilma milleta on tänapäeval väga keeruline elada.

Arusaam identiteetidest on seotud suhetega, seda ei käsitleta eraldiseisva entiteedina. Igapäevaelu kontekstis kirjeldavad identiteedid seda, kuidas inimesed ja asjad on omavahel seotud. Omavaheline seotus on olulisem kui see, mis teeb asjast või inimesest selle, mis või kes ta tegelikult on. (Ferguson 2009: 15) See, mis on inimese jaoks oluline, määratleb teda isiksusena. Oluline selgub, kui vaadelda indiviidi suhteid teiste inimeste ja asjadega, millega ta kokku puutub.

Valk, toetudes Turneri, Oakesi, Haslami ja McGarthy² artiklile, kirjutab, et autorid defineerivad minakategoriseerimise teoorias inimese kõiki identiteete kui minakategooriaid, mis varieeruvad vaid sisu ja abstraktsiooni taseme poolest. Kui personaalne identiteet määratleb inimest tema erinevuste põhjal teistest inimestest, tema unikaalsuse põhjal, siis sotsiaalse identiteedi minakategooriad võtavad vaatluse alla sarnasuse teiste samasse gruppi kuuluvate inimestega ning nende sarnasuste võrdluse teiste sotsiaalsete gruppidega. Sotsiaalse identiteedi puhul mõtleb inimene endast kollektiivi liikmena, mille juures ta defineerib ennast teiste grupiliikmete kaudu. Personaalse ja sotsiaalse identiteedi erinevus ei tulene nendest kategooriatest, mille kaudu ennast defineeritakse, vaid mina määratlemise konkreetsest juhust, võrdlemise ja kategoriseerimise alusest. (Valk 2003: 234) Ka Valk toob esile kindlad situatsioonid, milles inimese identiteedi tahud, minakategooriad avalduvad, samas kui teistes olukordades võivad need hoopis tagaplaanile jääda, sest need pole kontekstis relevantssed.

Identiteet koosneb erinevatest kategooriatest, tasanditest ja tahkudest, mis ilmnevad vastavalt kontekstile ja vajadusele. See ei tähenda, et sel ajal, kui tahud esil pole, neid ei eksisteeriks. Need on inimese minakäsitluse osad pidevalt, mõjutavad tema valikuid ja

² Vt Turner John C.; Oakes, Penelope J.; Haslam, S. Alexander; McGarthy, Craig 1994. Self and Collective: Cognition and Social Context. – Personality and Social Psychology Bulletin, vol. 20 nr 5, lk 454–463.

käitumist, mõtteid ja väärtushinnanguid, kuid need ei pruugi alati aktiivselt nähtaval olla. Identiteet on ajas muutuv, seda mõjutavad inimese enda arenemine ja see, mis toimub inimese ümber nii keskkonnas kui ka tema suhtlusringkonnas. Hilisemad identiteedid on tihti loodud varasemate põhjal, muutunud idenditeet suhestub ja kommunikeerub varasematega (Casella, Fowler 2004: 4).

Lisaks sellele, et identiteet on kontekstipõhine ja ajas muutuv, on sellel ka mitu tasandit. Igähel on individuaalne identiteet, mis on mõjutatud kollektiivsest identiteedist ja omakorda mõjutab viimast. Kollektiivne eneseteadvus moodustub mitme faktori koosmõjul ja toimib erinevatel tasanditel samaaegselt. Indiviid kuulub erinevate kogukondade hulka, võrdleb end mitmete kollektiivide liikmetega ja võtab neilt vastu seda, mis tema enda vaadetega ühtib ja sobib.

2.2. Identiteedi tasandid

Kõige laiema jaotuse järgi jaguneb identiteet kaheks: individuaalseks ja kollektiivseks. Individuaalne tasand on üksikisiku enda eneseteadvus, kollektiivne kujuneb ja seda kujundatakse kogukondade tasandil. Kollektiivne identiteet toimib omakorda erinevatel tasanditel: kogukond võib koosneda omavahel realselt kontaktis olevatest inimestest, kuid see võib olla ka suurem ja abstraktsemalt piiritletud, näiteks ühise sotsiaalse taustaga (huvid, amet vms) ilma reaalse kokkupuuteta inimeste kogum või ka ühise rahvusega inimeste kogum.

Identiteedi loomine on nii väline kui sisemine protsess, teiste ehk kollektiivi mitte kuuluvate inimeste ja enda ning grupi poolt määratletud. Võib ka olla nii, et väline määratlus muutub sisemiseks või mõjutab seda mingil moel. Kui väline ja sisemine määratlus ühtivad, siis need tugevdavad teineteist. Mõnikord ollakse ka kategooriliselt vastu välisele määratlusele, vastandutakse sellele, kuid see omakorda muudab välise sisemiseks, ent vastanduse, eituse kaudu. Samamoodi nagu indiviidi enesemääratlus sõltub

enda-teiste suhtest, sõltub ka grupiidentiteet enda grupi ja teiste, sellest väljapoole jääjate suhetest. Olla ise tähendab paljuski olla see, kelleks teine on selle mõiste teinud. (Jenkins 2008: 55, 74–75) Seega ei ole oluline vaid väline määratlus, vaid selle mõjud ja tagajärjed sisemisele määratlusele. Identiteet on paratamatult mõjutatud ümbritsevast keskkonnast ja ühiskonnast, isegi kui inimene seda ei soovi. Kui indiviid pole rahul sellega, mis ta ümber toimub, ning proovib olla ümbritsevast sõltumatu ja sellele oma tegudes ning mõtlemises vastanduda, siis on ta juba oma enesemääratluses välisest sõltuv, sest seostub sellega eituse kaudu.

2.2.1. Rahvuslik ehk etniline identiteet kui kollektiivse identiteedi kategooria

Rahvuslik identiteet on ühine inimestele, kes peavad end ühe rahvuse esindajateks. Selleks et end rahvuse liikmeks arvata, ei pea ega saagi tunda kõiki teisi rahvuse esindajaid. Rahvuslik eneseteadvus on alati mingil määral ettekujutatav.

Rahvuse mõiste võeti kasutusele alles 18. sajandi lõpus, Suure Prantsuse revolutsiooni käigus, see ei ole nii vana ja üldlevinud, nagu tihti tahetakse inimesed uskuma panna. Rahvuse mõiste oli ja on praegugi vajalik suurel määral poliitilistel kaalutlustel. Viimaste tarvis kasutati ära rahva, ühel territooriumil elavate inimeste ajalugu, kultuuri (kujutavad kunstid jms) ja nende sümboleid, et luua ja arendada, tugevdada ning kindlustada rahvust kui sellist. Selle teooria järgi on võimalik luua rahvus ka seal, kus seda varem tegelikult ei olnud. (Eriksen 2010: 122–125) Etniline eneseteadvus on seega ühiskonna ajaloos suhteliselt uus nähtus, enne rahvusriikide teket olidki domineerivad väiksemad kogukonnad, mille piire nende liikmed paremini tajusid ja mis ei olnud niivõrd abstraktsed.

Erinevate ajastule omaste tehnoloogiliste abivahenditega hakati 18. sajandi lõpus levitama rahvusele iseloomulikku ning integreeriti inimesi sellesse. See praktika on kasutusel seniajani. Selleks loodi kõigepealt rahva ja rahvuse ametlik ajalugu, seejärel hakati konstrueeritud ajalugu õpetama ühtselt kohalikes koolides. Massiharidus aitas ja

aitab nüüdki suuresti kaasa sellele, mida riigis normiks võtta tahetakse. Massiline „meie inimese“ ja „meie kultuuri“ kasvatamine koolides on oluline abivahend rahvusliku identiteedi loomisel ja selle jätkusuutlikul arendamisel. (Eriksen 2010: 109–110) Insoll täiendab, et arheoloogilisi ja ajaloolisi allikaid ning materjale on kasutatud ja kasutatakse praegugi loomaks ja tugevdamaks ning kindlustamaks rahvuslikku identiteeti ja seda ka minevikku rakendamaks (Insoll 2004: 193). Seda on Eestiski teadlikult korraldatud ja eesmärgipäraselt kasutatud. Siingi loodi ärkamisajal kollektiivne rahvusteadvus, mida varem ei eksisteerinud. Samuti projitseeriti rahvus kui identiteedi üks osa ka minevikku, aega, kus inimesed tegelikult ei mõelnud sellistes kategooriates. Eesti iseseisvumise järel rahvuslikku identiteeti kultiveeriti, sest tegemist oli noore riigiga, mis pidi oma õigust olemasolule alles juurutama. Teisele maailmasõjale järgnenud okupatsioon tõi kaasa vastanduse võõrvõimule. Rahvuslik tasand identiteedis muutub äärmiselt oluliseks siis, kui see on mingi ohu mõjusfääris ja rahvuse esindajad tajuvad ohtu rahvusele (Eriksen 2010: 92). Ohu tajumise tõttu tekkinud vastandumise kaudu oli võimalik iseendaks jääda, rahvust säilitada, kuigi võõrad tahtsid seda hävitada.

Etniline identiteet muutub oluliseks eelkõige kultuuride kokkupuutel ja seda eriti vähemuste seas. Üksinda või ilmses enamuses oma riigis elaval suurrahval pole vajadust oma päritolu endale pidevalt meelde tuletada, etniliste vähemuste seas on aga etniline kuuluvus üks kesksemaid identiteedi komponente (Garza & Herringer 1987; Phinney & Alipura 1990 *via* Valk 1998: 401) Siin tuleb jällegi mängu ohu tajumise faktor: vähemusrahvused tunnetavad enamusrahvuse kultuuri välist survet ja näevad reaalse võimalusena olukorda, kus nende kultuur kaob. Seetõttu ongi nende jaoks primaarne oma kultuuri väärtustada ja seda pidevalt esile tõsta, sellega kultuuri pidevalt arendades, kinnistades ja viimase usaldusväärsust suurendades. Lisaks oma päritolugrupi identiteedile on vähemusgruppide kohanemisel kindlasti suur roll ka nende suhetel enamustega, mida tuleks seetõttu arvesse võtta siis, kui tahetakse rääkida identiteedi seostest enesehinnanguga (Valk 1998: 404).

Rahvused ei ole isoleeritud grupid, erinevate rahvuste ja rahvaste vahel on pidev infovahetus ja suhtlus (Eriksen 2010: 47), seega ei peaks imestama, kui ühe rahvuse staatus,

selle koht maailmas, on määratav vaid teiste rahvaste ja riikide kontekstis (Skey 2015: 107). Ühe grupi identiteet kerkib esile vaid siis, kui ta puutub kokku mõne teise grupiga (Dietz 2009: 24). Ferguson täiendab, et “meie” konstrueeritakse vastanduses välisega, see on midagi sisemist, pidev kogemine ja kogemus, mida läbi elatakse, ja ettekujutatav tulevik, mida loodetakse (Ferguson 2009: 5).

Jätkuvas kokkupuutes teiste kultuuridega ja uue kogemisega muutub ja areneb ka etniline identiteet. Rahvuse nimetus võib jääda samaks, kuid selle sisu, see tähendab rahvuslik kogemus muutub. Samamoodi võib kogemus jääda samaks, kuid nimetus muutuda. On mingid piirid, millest rahvuslik eneseteadvus kinni hoiab: rahvus on küll plastiline, kuid see plastilisus pole lõpmatu, sest rahvuslik identiteet on kujutletav, kuid mitte imaginaarne (Jenkins 2008: 171, 173).

Enda kultuuri võrdlemine teistega, piiride tõmbamine, aitab näha eripärast ja omast enda kultuuris ning nendesamade erisuste alusel teha vahet enda ja teiste gruppidel, kultuuridel (*ibid*: 108). Igasuguse grupi liikmelisust ja lojaalsust sellele loob ja tugevdab stereotüpiseerimine, peamiselt võõra, teise (Eriksen 2010: 33). Kuigi rahvus on pigem kujutletav kogukond, piisavalt suur, et olla abstraktne, tajutakse rahvuslikke stereotüüpe siiski ühe kultuuri osana. Samade kinnisarusaamade kasutamine kultuuris loob selle esindajatele ühisosa, mille kaudu on ka tegelikult võõra inimesega kergem kontakti leida. Stereotüübid aga, nagu juba mainitud, kujutavad potentsiaalset ohtu kultuuride dialoogile.

Kultuuriline ja etniline pluralism ei ole midagi uut. Kunagi pole olnud hermeetiliselt suletud gruppi, mis ei alluks välistele mõjudele. 21. sajandi alguse maailm on aga varasemast erinev. Praegune maailm on laienenud, sest kommunikatsioonivõimalused on niivõrd arenenud. Globaalsel tasandil on võimalik kõigi ja kõigega kontaktis olla. See muutus on eelkõige kvantitatiivne, teatakse palju rohkemate inimeste kohta kui varem, ka nendest, keda isiklikult ei tunta. Teabesaamine toimub eriti kiiresti telekommunikatsioonivahendite abil. Globaliseerumine ja sellega kaasnev mõjutab ka identiteediloomet: see avardab sotsiaalseid sfääre, milles ja mille kaudu identiteeti kujundatakse, milles see kujuneb. (Jenkins 2008: 39–41) Rahvuslikkuse tasandiga liituvad erinevad mitte-rahvuslikud tasandid, mille tähtsuses ei saa kahelda. Mitte-rahvuslikud kriteeriumid on

situatsiooniliselt olulised kõigis ühiskondades. Kompleksses modernses ühiskonnas on selliseid kriteeriume palju ja neid saab tuvastada kui mitmikidentiteete. Erinevad grupele lojaalne oleku ja grupikuuluvuse vormid ühilduvad suuresti rahvusliku kuuluvusega, samas võivad need omavahel ka vastuollu sattuda. Sotsiaalsed identiteedid on liikuvad, läbiräägitavad, situatsioonilised, analoogial põhinevad ja segmentaarsed. Küsimuseks jääb, kas erinevad identiteeditahud on üksteist välistavad või mitte. (Eriksen 2010: 214–215)

Rahvus ja sotsiaalne identiteet on mingi piirini suhtelised. On palju olukordi, kus rahvus ei mängi rolli: kui sotsiaalne situatsioon ei nõua, siis tihti rahvus kui identiteedikategooria ei avaldugi (*ibid*: 37), vaid üksteist nähakse kui indiviide, keda ühendab muu taust. Inimesed on mingi piirini vabad valimaks, kas oma rahvust rõhutada või mitte: Eriksen väidab, et etniline identiteet pole kunagi peale surutud või saavutatud, vaid on vaba situatsioonilise valiku ja väljastpoolt peale surutud imperatiivide piiril (*ibid*: 65–66).

Etniline eneseteadvus kui kollektiivse identiteedi üks ja tihti vähemalt koolis primaarseks peetud tahk on indiviidi enesekujundamise juures relevantne, kuid lisaks etnilisusele tuleb tähelepanu pöörata ka rahvuseülesuse kategooriale ning aktiivselt sellegi kohta teadmisi arendada, andmaks õpilasele võimalikult objektiivne ülevaade kultuuridest praeguses maailmas. See lubab tal end seostada erinevate kogukondadega, tehes seda teadlikult ja analüütiliselt. Kollektiivne ja individuaalne identiteet on aga omavahel tihedalt põimunud, üks mõjutab teist ja vastupidi.

2.2.2. Individuaalse ja kollektiivse identiteedi suhe

Psühholoog Aune Valik on individuaalse identiteedi kohta öelnud, et „personaalseks identiteediks või personaalseteks identiteetideks võib pidada unikaalset osa indiviidi minakontseptsioonist: spetsiifilisi detaile eluloost, oma kogemustest, ka oma individuaalsete omaduste, hobide, eelistuste jms enesetaju“ (Valk 2003: 229). Ta lisab, et personaalne osa inimese identiteedist annab tähenduse sotsiaalsetele rollidele ning nii võib individuaalset ja kollektiivset identiteeti käsitleda kui inimese minakontseptsiooni eri

aspekte, seega konstrueeritakse personaalne identiteet sotsiaalses kontekstis ning sotsiaalsete kategooriate omaksvõtt ja tunnustamine identiteedina sõltub omakorda individuaalsetest erinevustest (*ibid*: 230, 237).

Individuaalne tasand on inimese minapildis samavõrd oluline kui tema kollektiivne kuuluvus ja sellest tulenevad enesemääratluse aspektid. Individuaalne identiteet ei vastandu kollektiivsele, vaid on selle mõjutaja ja täiendaja, hõlmates endas inimese enda valikute tulemusel tekkinud arusaamu ja väärtushinnanguid, mis ei pruugi olla niivõrd mõjutatud sellest, millise grupiga indiviid end kõige enam samastab ja millise kollektiivi kaudu end peamiselt määratleb. Kuid indiviidi identiteediloomel on alati mõjutatud kahest küljest: üheaegselt luuakse identiteeti sisemiselt ja kohustatakse end ka väliste tegurite, eelkõige sotsiaalsete suhete kaudu võtma vastu mõjutusi ümbritsevalt (Insoll 2004: 206).

Erik H. Eriksen toetub ameerika sotsioloogi Robert Parki väitele, et indiviidil võib olla palju „minasid“ vastavalt sellele, millistesse gruppidesse ta kuulub ja kuidas need grupid üksteisest erinevad, eristuvad. Ta arendab seda mõtet edasi ning lisab, et need „minad“ kerkivad esile vastavalt olukorrale, milles inimene on, ja indiviid saab valida, kas näiteks oma rahvuslikku kuuluvust rõhutada või mitte. See teeb rahvusliku identiteedi mingil määral suhteliseks kategooriaks inimese tervikliku minapildi juures. (Eriksen 2010: 25–26, 37, 65) Etnilisel identiteedil on küll oluline roll inimese minapildis, kuid erinevad uuringud on tõestanud, et etnilise identiteedi seos enesehinnanguga on suuresti mõjutatud etnilise kuuluvustunde tähtsusest inimesele ja et etniline enesemääratlus ei ole kõige olulisem tegur enesehinnangu kujunemisel (Valk 1998: 402–403). Seega on palju olukordi, kus inimese rahvus ei kerkigi esile, ei ole suhtlussituatsioonis nii oluline, et seda rõhutama peaks. Neil juhtudel nähakse üksteist pigem indiviididena, keda ühendab või eristab muu taust kui etniline kuuluvus.

Individuaalne identiteet on alati konstrueeritud vastavalt inimest ümbritsevatele sotsiaalsetele oludele ja ühiskondlikule eneseteadvusele, selles väljenduvad kollektiivse identiteedi aspektid (Jenkins 2008: 76), mida inimene vastavalt vajadusele ja kontekstile kas teadlikult või teadvustamata rõhutab või siis tagaplaanile jätab, erinevad identiteedi tahud ei pea samal ajal kasutuses olema, kuid need on indiviidis siiski kogu aeg alles (Insoll

2004: 195). Igasugune enesemääratluse muutus, olgu see individuaalsel või kollektiivsel tasandil, peab inimesele midagi tähendama, enne kui ta selle kasutusele võtab, see tähendab et kollektiivsed arusaamad ei saa toimida ilma selleta, et indiviidid neid eelnevalt vähemalt mingil määral aktsepteeriks. Samuti toimib ka vastupidine protsess, kus indiviid täiendab kollektiivset enesemääratlust enda arusaamadega, mis grupi poolt vastu võetakse või tagasi lükatakse. (*ibid*: 170; Valk 2003: 231) Viimane võib tekitada indiviidis ka piisavalt suure vastumeelsuse, mis päädib grupi arusaamadele vastuvaidlemise ja sellest eemaldumisega, misjärel inimene konkreetse kollektiivi identiteediga enam niiväga ei suhestu ja otsib endale teisi, sobivamaid gruppe.

Kui varem oli rahvusliku identiteedi roll inimese minakontseptsioonis äärmiselt suure tähtsusega, sest see oli ainus suurem grupp, kellega indiviid kontaktis oli, siis praeguses globaliseerunud maailmas on võimalik lihtsasti leida teisi kollektiive, mille väärtushinnangutega inimene rohkem haakub. See tähendab, et varem olid identiteetide piirid selgemini määratletud ja jäigemad ning suurema kontrolli all kui praegu (Insoll 2007: 15). Globaliseerumine on kahetahuline protsess: ühelt poolt teeb see maailma väiksemaks, tuues kõik kiiresti kätte, kuid samal ajal laiendab inimeste maailmapilti, luues olukorra, kus ollakse olemasolevatest erinevustest enam teadlikud. Erinevate kultuuride eluviis muutub samal ajal homogeensemaks, sest üha enam elatakse sarnastes oludes massimeedia ja tarbekultuuri samasuse tõttu, kuid eluviis muutub ka heterogeensemaks, sest ollakse oma erinevustest teadlikud ja väärtustatakse neid ühtlustumise taustal rohkem. Tarbeesemete, nii materiaalsete kui immateriaalsete, pidevalt kasvav rahvusteülene voog loob kultuurilisi ühisnimetajaid, mis näivad kaotavat lokaalsed erinevused. (Eriksen 2010: 200–201) See tähendab, et kuigi maailm muutub ühelt poolt aina sarnasemaks, siis sarnasusi ei saa võtta absoluutsete samasustena, kuna neid hakatakse mõtestama siiski suhetes kindla kultuuri normidega. Ka individuaalse identiteedi loomise ja arendamise juures kerkib see esile, sest indiviid on tarbib ülejäänud maailmaga sarnaseid tooteid ja teenuseid, loeb samu raamatuid ja vaatab samu filme, kuid tõlgendab oma kogemust siiski vastavalt sellele kultuurilisele kontekstile, kus ta paikneb.

Noorus on aeg, millal õpitakse moraalseid tõekspidamisi, motivatsiooni ja tehnikaid, et edasises elus hakkama saada. Nooruses leiavad aset esmased olulisemad enesemääratlused nii individuaalselt kui ka osana sotsiaalsest kogukonnast. Noored peavad tänapäeva muutuvast maailmast tegema aga rohkem individuaalseid otsuseid kui varem. (France 2009: 18–19, 21) Austraalia kultuuriprofessor Andy Bennett (2005: 26, 40, 46, 71, 103) väidab, et oma olemuses on noorte kultuur loovam ning innovaatilisem ja vähem kollektiivne. Tehnoloogia aitab noortel konstrueerida uusi kultuurilisi identiteete, mis erinevad varasematest kindlalt sotsiaalse klassi järgi jagatud identiteetidest. Identiteedi loomine on seega protsess, kus luuakse ja tarbitakse aktiivselt „uusi rahvusi“, mida noored ise igapäevaelus pidevalt muudavad ja mis väljenduvad tarbekaupades, hobides, välimuses jms (France 2009: 22). Seega noorte identiteediloomele kaasa aitamine ei saa enam olla vaid ühe kultuuri või piirkonna põhine, see peab puudutama globaalses maailmas ja kogukonnas toimuvat, sealhulgas tuleb käsitleda ebavõrdsust ja muid probleeme ning seda, kuidas need mõjutavad lokaalset elu. Selline lähenemine põhineb ideel, et tuleb tõsta inimeste teadlikkust ja tundlikkust, et tõugata noori probleeme lahendama. (Aubrey 2009: 46)

Mati Heidmets ja Marju Lauristin (1998: 14) on ka Eesti kontekstis sedastanud, et igal indiviidil on õigus valida, millisesse gruppi kuuluda ja millist kultuuriidentiteeti parasjagu edendada. Mitmekultuurilises ühiskonnas on seetõttu eriti oluline, milliseid hoiakuid ja arusaamu tähtsaks peetakse: avatus ja sallivus aitavad indiviidil ühiskonnas paremini hakkama saada. Indiviidide arusaamade põhjal muutub ka kollektiivne hoiak, mis omakorda muudab ühiskonna tervikuna jätkusuutlikumaks, sest vähenevad konfliktid erinevate gruppide vahel.

2.3. Identiteedi arendamine koolis

Igal inimesel on teadmine iseendast olemas juba sel hetkel, kui ta hakkab ümbritsevat ja ennast selle taustal ning sees tajuma ja neil teemadel mõtlema. Inimese kasvades tema

eneseteadvus suureneb, ta hakkab end järjest laiemasse konteksti asetama: kui väikelaps mõtleb endast oma pere kontekstis, siis kooliealine paigutab oma maailmapilti lisaks sõbrad ja koolikaaslased, õpetajad, võõrad. Gümnaasiumiikka jõudnud on noored täiskasvanud, kellelt eeldatakse juba üsna terviklikku arusaama maailmast ja iseenda rollist ühiskonnas. Selle terviklikkuse saavutamiseks peab õpilane endas arendama kriitilist mõtlemist, analüüsioskust ja alusmaterjali põhjal adekvaatsete järelduste tegemise kunsti. Gümnaasiumi sihiseadeks ongi aidata alusväärtuste omandamise kaudu jõuda eelneva eesmärgini: „Alusväärtustena tähtsustatakse üldinimlikke väärtusi (ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja ühiskondlikke väärtusi (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus)“ (GRÕK 2011: § 2). Kõik väljatoodud kategooriad on ühel või teisel moel ka identiteedi osad.

Institutsionaalse ja kultuurilise tasandi rahvuslikult organiseeritud seotus sotsialiseerumise varases järgus (nt koolis) on hea alus sellele, et rahvuslik identiteet saab primaarse identiteedi rolli (Jenkins 2008: 126). Kooli kirjandustundides käsitletaksegi eelkõige rahvuslikku eneseteadvust arendavaid tekste ja ideid. Suur rõhk on eesti kultuurilugu kajastavatel tekstidel, maailmakirjanduse arutamisel võrreldakse sedagi eesti kirjanduses toimuvaga. See on loogiline ja Eesti riigi arengu seisukohalt õige. Samal ajal ei tohiks unustada ka teist aspekti, mida gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse tundides arendama peaks. Selleks on rahvuste- ja rahvasteülesuse kategooria, mis on õppekavas ka välja toodud: „Keele ja kirjanduse valdkonna õppeainete õpetamise eesmärk gümnaasiumis on kujundada õpilastes keele- ja kirjanduspädevus, mis tähendab suutlikkust mõista keelt ja kirjandust kui rahvusliku ja eneseidentiteedi alust ja kunstiliiki ning mõista ja hinnata rahvuslikku ning maailma kultuuripärandit“ (GRÕK 2011 Lisa 1: 1). Lisaks rahvusliku eneseteadvuse arendamisele ei saa praeguses globaliseerivas ja pidevalt muutavas maailmas jätta tähelepanuta uuema kirjanduse ja uue õpilaste põlvkonna teistsugust paiknemist maailma kultuurilises kontekstis.

Antropoloogide Ulf Hannerzi ja Arjun Appadurai sõnul on tänapäeva inimeste identiteedis ja nende elu sotsiaalses korralduses ning meelelaadis olulised muud aspektid kui varem. Ühiskonna mõiste on muutunud üleliigseks, see ei sobitu enam 20. sajandi lõpu [ja seega ka 21. sajandi alguse] ühtse maailma kontseptsiooni. Indiviidid on vähem lõimitud ühte konkreetsetesse kollektiivi ja rohkem erinevate kogukondade ja seega ka identiteetide seas liikuv kui varem. Ettekujutus ühe kultuuriga lõimitud ja seotud indiviidist, kes elab oma elu mingite ajalooliste juhiste ja suuniste järgi, on kaotamas oma olulisust. Eriti kehtib see teooria igavlevate linnastunud ja sekulariseerunud lääne intellektuaalide ning tarbimisühiskonna aktiivsete liikmete kohta. Tänapäevane globaliseerumise vorm soodustab refleksiivse teadlikkuse tekkimist globaalse süsteemi kohta. (Eriksen 2010: 202–203)

See omakorda tähendab, et rohkem kui varem seostab tänapäeva noor end lisaks etnilisele kogukonnale ka sellest väljapoole jäävaga, kui see vaid tema tõekspidamiste ja maailmavaatega sobib. Seetõttu ongi koolis eriti oluline pakkuda erinevaid tänapäevaseid probleeme käsitlevaid tekste, mis kõnelevad noorega talle arusaadavas keeles ja vormis. Neid tekste ja sellega kaasnevalt ka tekstides välja toodud probleeme analüüsides ja argumenteeritud järeldusteni jõudes saab õpilane adekvaatsema kujutluse maailmas toimuvast, ta saab teha teadlikke otsuseid oma minapildi kujundamise kohta. Tekstide analüüs aitab kaotada arusaamatust ja selle tõttu radikaalseid läbimõtlemita otsuseid, mida noored tihti teevad. Mida rohkem teemat käsitleda, seda parem ülevaade ja terviklikum pilt tekib nii konkreetsest aspektist kui ka maailmast üldisemalt. Süsteemi kogupildi nägemine ja tundmaõppimine on oluline element ülevoolava ja kompleksse maailma arusaadavaks ja käsitletavaks muutmisel (Skey 2015: 107). See omakorda aitab tõsta sallivust teiste kultuuride ja rahvaste vastu. Samuti aitab see ületada konflikti indiviidi sees, tal ennast teiste kaudu paremini mõtestada, kuna *mina-teised*-vastandus on peamine kategooria, mille abil ennast näha ja kujundatakse. Eneseteadvuse kujundamine peaks olema võimalikult teadlik tegevus, indiviid peaks läbi mõtlema ja analüüsima nii enda kui ka end ümbritseva.

Eriksoni (1968) teooria järgi kujuneb identiteet välja noorukieas, mistõttu on just see aeg väga oluline positiivse minapildi tekkimisel. Peale varasema elukäigu on identiteedi

kujunemine seotud ka välise toetusega, mida noorele inimesele pakuvad sotsiaalsed grupid, kuhu ta kuulub, näiteks sotsiaalne klass, rahvus või kultuur. (Valk 1998: 401) Praegustes oludes lisandub nendele kategooriatele üha rohkem interkultuurne tasand ehk sotsiaalsed grupid, mis moodustuvad kultuurideüleselt näiteks ühiste huvide või eelistuste põhjal. Neis gruppides ei ole rahvuslikul identiteedil suurt rolli, kultuurikontekst jäetakse inimeste hindamisel ja neisse gruppidesse vastuvõtmisel tähelepanuta, fookusesse tõuseb inimese individuaalne identiteet ja tema arvamused ning vaated ühiste teemade kohta. See, et individuaalse tasandi enesemääratlus on alati mõjutatud kollektiivsest tasandist, näiteks rahvuslikust identiteedist, ei ole oluline või jääb teadvustamata.

Inglise uurija Anthony Cohen (1985)³ väidab, et kogukondlik identiteet on sümboolselt konstrueeritud, sümboleid võidakse jagada, jagamata samal ajal ühist arusaama nende sümboolite tähendusest. Kollektiivse identiteedi sümboolse maski taga võib olla väga erinev mõistmine kasutatavatest sümboolidest. (Jenkins 2008: 120) Kasutatakse küll ühiseid märke (firmamärgid, meemid, filmid, muusikapalad vms), kuid nende tähendus on erinev. Osalt ollakse küll suure ühise kollektiivi liige, kuid selle sees ilmnevad siiski väiksema, kohalikuma kollektiivi eripärad. Väiksema grupi arusaam ei pruugi täielikult ühtida suurema omaga, kuid ollakse siiski selles osaline, jagatakse teiste väiksemate gruppidega mingeid üldisi vaateid ja hinnanguid. Palju väiksemaid gruppe moodustab kokku suure, mille identiteeti määrab väiksemate enesemääratlus, kuid sinna lisaks veel midagi, mis kõiki ühendab, kuigi pigem kaob suurema grupi identiteedist palju väiksemate gruppide eripära ära. Suurem grupp on ühtlasem, homogeensem, kuid sellel pole mitte monoliitset identiteeti, vaid identiteedid jagunevad väiksemate rühmade kaupa.

Koolis ongi võimalus nende identiteetide teadlikuks arendamiseks teadmisi koguda. Kui koolitundides käsitletu ühtib rohkem sellega, millega noored igapäevaselt kokku puutuvad, toob see ühelt poolt teemad nende jaoks lähemale, muudab need isiklikuks, teisalt aitab noortel analüütiliselt identiteediloomele läheneda, seda teadlikult teha.

³ Vt Cohen, Anthony P. 1985. *The Symbolic Construction of Community*. London, New York: Routledge.

Margit Sutrop kirjutab, et hariduse eesmäärke saab mõista mitmeti. „Harry Brighouse (2006) jagab hariduse eesmärkide käsitlused neljaks: inimese enesevalitsemise teooria järgi on hariduse eesmärk suurendada inimese vabadust, valikuvõimalusi ja enesemääramisõigust. Inimkapitali teooria järgi on hariduse eesmärk tagada majanduse õitseng: mida haritum tööjõud, seda suurem tootlikkus. Inimõitsengu teooria peab oluliseks luua hariduse kaudu tingimused heaks eluks ja isiksuste arenguks. Kodanikukasvatuse teooria ütleb, et hariduse eesmärk on valmistada inimest ette koos teistega ühiskonnas elamiseks.“ (Sutrop 2009: 54) Ta lisab, et 1990. aastate keskelt on usutud majanduskasvu kõiki probleeme lahendavasse jõusse. Panustada tuleks tema sõnul inimkapitali, kuid juba säärane sõnakasutus dehumaniseerib inimese, sest temas nähakse vahendit majanduse olukorra parandamiseks. Valikuvabaduse kasv, inimese isiksuslik areng ja hästi toimiv ühiskond on kõik samal määral vajalikud, seega peaksid kõik neli teooriat koos kasutusel olema, selleks et riik kõige enam kasu saaks. Sutrop võtab kokku, et liberaalses demokraatias toimiv haridus peaks suurendama nii inimese autonoomiat ja vabadust kui ka võimet mõista oma kohustusi ning oskust arvestada teistega, see tähendab suudetakse luua tasakaal individuaalsete ja kollektiivsete hüvede vahel. (*ibid*: 55)

Nagu korduvalt mainitud, on koolihariduse üheks väga oluliseks funktsiooniks kasvatada edasises elus hästi hakkamasaavaid ning teadlikke valikuid tegevaid noori. Nii nagu kultuuride dialoogi käsitlemine tundides muudab õpilase avatumaks ja vastuvõtlikumaks teiste rahvaste ja nende tavade ning väärtuste suhtes, arendab nii individuaalse kui ka kollektiivse identiteedi vaatlemine ja nende kategooriate üle arutlemine õpilase võimet omaenda enesemääratlust teadvustada ning seda aktiivselt arendada.

Kokkuvõte

Kultuurilise identiteedi arendamine kooli kirjandusõpetuse raames on oluline, sest see aitab õpilastel endast paremini aru saada ja ümbritseva maailmaga suhestuda ning tänapäevases kiirelt muutuvast multikultuurilises maailmas hakkama saada.

Kui kultuur koondab endas kogukonna raames põlvest põlve edasi antud teadmisi ja infot selle kohta, mis on olnud varem ning mille põhjal saab teha järeldusi ja ennustusi ka tuleviku suhtes, siis tuleb meele hoida, et see võib ajas muutuda ja kohanduda vastavalt muutustele ümbritsevas. Kultuuri õpitakse ja õpetatakse, omandatakse ning arendatakse suhtluse kaudu. Kodanikena kuulume tänapäeval paljudesse kogukondadesse nii lokaalsel, regionaalsel kui ka globaalsel tasandil: senine rahvusriik ei kao kuhugi, kuid selle mõiste sisu on muutumas, seega edukaks eksisteerimiseks peab indiviid aktsepteerima muutusi, pluralismi, erinevusi, kosmopoliitsust jne (Kalantzis, Cope 2009: 86–87). Seega on tänapäevases maailmas oluline, et indiviid oleks avatud dialoogiks ümbritsevaga, seda ka võõraste kultuuride puhul. Kultuuri käsitlemine koolis on oluline, sest see aitab juba noorena arendada avatud suhtluse oskusi.

Erinevate kultuuride kontaktis muutuvad relevantseks väärtused. Väärtus on suhteline kategooria, mis mõjutab inimeste tegusid ja mõtlemist, see on nende jaoks midagi olulist. Väärtused võivad kultuuriti erineda, seega peab ühiskonnas edukalt hakkama saamiseks erinevaid väärtushinnanguid mõistma ja sallima, et vältida konfliktide teket, tavaliselt tekib vastuolu aga siis, kui puututakse kokku millegi võõra ja arusaamatuga. Kasvatusteadlane Maia Muldma (2011: 78) on öelnud, et „---/ väärtuskasvatuse kaudu on võimalik positiivselt mõjutada kultuuride dialoogi ettevalmistamist ja konstrueerimist“, mistõttu peabki juba koolis õpilastele erinevates kultuurides kehtivaid norme tutvustama ja neid analüüsima, sest tuttava ees tuntakse vähem hirmu kui võõra ees. Samuti välditakse sellisel juhul kultuuriliste stereotüüpide omaksvõttu, mis omakorda aitab kaasa erinevate kultuuride omavahelistele konfliktideta suhetele. Väärtuse käsitlemine ja arendamine koolis on tähtis,

sest see aitab juba varakult õpilasel selgeks mõelda, mis on tema jaoks oluline ja kuidas ta selle valguses maailma näeb.

Identiteet on miski, mis on inimesele eripärane ja omane, mingi omaduste ja mõtete ning käitumisviiside hulk, mis teeb ta unikaalseks. Identiteet on ajas muutuv, see sõltub nii minevikulistest kui ka olevikulistest teguritest. Identiteedist saab rääkida nii individuaalsel kui ka kollektiivsel tasandil. Enesemääratlus on oluline aspekt indiviidi elus, see paneb paika tema suhted iseenda ja ümbritsevaga. Identiteedi juures räägitakse sisemisest ja välisest määratlusest (Jenkins 1994: 198–199), seega on oluline nii see, kuidas inimene või kollektiiv end ise näeb, kui ka see, kuidas seda teevad teised. Need aspektid mõjutavad teineteist. Identiteeditaoluse on samal ajal teadlik ja teadvustama protsess, inimesel ja ka kollektiivil on tihti palju erinevaid identiteeditahke, mis muutuvad vastavalt kontekstile primaarseks või jäävad tagaplaanile, kuid on kogu aeg osa terviklikust identiteedist. Mida enam on individid või kollektiiv teadlik oma enesemääratlusest, seda suurem on võimalus valida suhtlusolukorda sobiv tahk, mis aitab situatsiooniga edukamalt hakkama saada. Identiteedi arendamine koolis on relevantne, sest see aitab õpilasel paremini leida oma koha maailmas, saada sellest edukamalt aru ja mõtestada ka oma arusaama maailmast.

Senimaani on rahvuslik identiteet olnud inimese enesemääratluse juures väga tähtis, rahvus on olnud kuni 21. sajandini see kollektiiv, olgugi et abstraktne, millega individid kõige enam suhestub ja millest osana end tunneb. „Meie“-tunne, kuulumine suuremasse sarnaste väärtushinnangutega gruppi aitab inimesel sotsialiseeruda ja ennast maailmas paremini paigutada. Praegustes oludes on aga rahvusliku identiteedi osakaal indiviidi enesemääratluse juures vähenenud, sest on võimalus leida palju erinevaid väiksemaid kollektiive, mille arusaamade ja normidega inimene ehk rohkem suhestab. Identiteeditahkude seos võib olla väga erinev: mõned identiteeditahud võivad koos esineda, mõned aga ei sobi kokku või lausa välistavad teineteist, kuid üldjuhul tähendab identiteetide paljusust siiski samaaegset terviklikku ettekujutust iseendast, sealjuures moodustavad erinevad identiteeditahud üksteist täiendades tervikliku minakontseptsiooni (Valk 2003: 238, 240).

Suuremaks eesmärgiks identiteedi arendamise juures on see, et ei tekiks konflikti rahvusliku ja rahvusülese identiteedi vahel, et inimene suudaks need kooskõlla viia. Selle terviklikkuse saavutamiseks peab õpilane endas arendama kriitilist mõtlemist ja analüüsioskust, mida saab hästi teha erinevate tekstide ja alusmaterjalide abil. Indiviidid on tänapäeval vähem lõimitud ühte konkreetsesse kollektiivi ja rohkem erinevate kogukondade ja seega ka identiteetide seas liikuv (Eriksen 2010: 202). Seega on koolis oluline pakkuda alternatiivseid käsitlusi maailmas toimuva kohta, et õpilane saaks ümbritsevast parema ülevaate ja selle põhjal oleks tal võimalik kujundada oma argumenteeritud arvamus, mõtestada enda väärtushinnanguid ja arusaamu ühiskondlikest oludest lähtuvalt ning paigutada end paremini sotsiaalsesse tervikpilti.

Magistritöös välja pakutud ilu- ja ajakirjanduslikud tekstid ning nende põhjal koostatud ülesanded keskenduvadki erinevate kultuuride kokkupuutele ja eelkõige sellele, millised mõjud sellega inimestele kaasnevad. Tekstides on nii mitmerahvuselisuse kui ka eri kultuuride omavahelise konflikti teemasid. Vaadeldakse seda, kuidas eestlased näevad teisi rahvusi ja kuidas meid ennast nähakse. Kirjeldatakse ja analüüsitakse, millised tagajärjed võivad kultuuridevahelisel konfliktil olla indiviidile ja ühiskonnale tervikuna. Käsitletakse ka eesti ühiskonna tulevikuvõimalusi lähtuvalt mitmekultuurilisuse kasvust. Ülesanded on koostatud nii, et tegeldaks nii tekstianalüüsi kui ka oma arvamuse ja selle põhjendamise oskuse arendamisega. Tekstidest loetu pidev seostamine enda eluga, paralleelide tõmbamine ilukirjandusliku ja päris maailma vahel aitab keerulised teemad õpilastele lähemale tuua ning tal nendega paremini suhestuda.

Kirjandus

- Aarelaid, Aili 2001. Dialoog: kas piiraja või vabastaja? – Kultuuride dialoog. Toim. A. Aarelaid. ACTA Humaniora A 20. Tallinn: TPÜ kirjastus, lk 5–7.
- Arnold, Matthew 1932. Sweetness and Light. – Culture and Anarchy. Cambridge: University Press, lk 43–71.
- Ashcroft, Bill; Ahluwalia, Pal 2001. Edward Said. London, New York: Routledge.
- Aubrey, Jo 2009. Globalisation and Global Youth Work. – Work with Young People. Ed. J. Wood, J. Hine. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage, lk 39–47.
- Barkalaja, Anzori 2007. Identiteet ühiskondliku ja isikulise vahelülina: efektiivse keha mõiste kasutusvõimalusi. – Muutused, erinevused ja kohanemised Eesti kultuuriruumis ja selle naabruses. Koost. M. Arukask. Viljandi: Viljandi Kultuuriakadeemia, lk 168–192.
- Bauman, Zygmunt 2012. On Education: Conversations with Ricardo Mazzeo. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Bennett, Andy 2006. Culture and Everyday Life. Reprinted. London: Sage.
- Boeck, Thilo 2009. Social Capital and Young People. – Work with Young People. Ed. J. Wood, J. Hine. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage, lk 88–103.
- Brewster Smith, Mahlon 1985. The Metaphorical Basis of Selfhood. - Culture and Self. Asian and Western Perspectives. Ed. A. J. Marsella, G. DeVos, F. L. K. Hsu. London, New York: Tavistock Publications, lk 56–88.
- Casella, Eleanor Conlin; Fowler, Chris 2004. Beyond Identification. An Introduction. – The Archaeology of Plural and Changing Identities. Beyond Identification. Ed. E. Conlin Casella, C. Fowler. New York: Springer, lk 1–8.
- CD = Cambridge Dictionary 2016. <http://dictionary.cambridge.org>. (vaadatud 13.08.2016)

- Dietz, Gunther 2009. Multiculturalism, Interculturality and Diversity in Education: An Anthropological Approach. Münster, New York, München, Berlin: Waxmann.
- Elliott, Anthony 2009. Series Editor's Foreword. – Self-Identity and Everyday Life. H. Ferguson. London, New York: Routledge, lk vii–x.
- Eriksen, Thomas Hylland 2010. Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives. Third Edition. London, New York: Pluto Press.
- Fearon, James D. 1999. What is Identity (as We Now Use the Word)? California: Stanford University.
- Ferguson, Harvie 2009. Self-identity and Everyday Life. London, New York: Routledge.
- France, Alan 2009. Changing Conceptions of Youth in Late Modernity. – Work with Young People. Ed. J. Wood, J. Hine. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage, lk 15–26.
- Garza, Raymond T.; Herringer, Lawrence G. 1987. Social identity: A multidimensional approach. – Journal of Social Psychology vol 127 nr 3, lk 299–308.
- Geertz, Clifford 1973. Religion As a Cultural System. – Interpretation of Cultures. Selected Essays. New York: Basic Books Inc. Publishers, lk 87–125.
- GRÕK 2011 = Gümnaasiumi riiklik õppekava.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021>. (vaadatud 10.08.2016)
- GRÕK 2011 Lisa 1 = Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/1290/8201/4021/2m_lisa1.pdf#. (vaadatud 13.08.2016)
- Hall, Stuart 2005. Introduction. Who Needs 'Identity'? - Questions of Cultural Identity. Ed. S. Hall, P. du Gay. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, lk 1–17.
- Heidmets, Mati; Lauristin, Marju 1998. Sissejuhatus: mitmekultuurilise Eesti valikud. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutsed haridusele. Toim M. Lauristin, S. Vare, T. Pedastsaar, M. Pavelson. Tartu: Tartu Ülikool, lk 7–17.

- Hirsjärvi, Sirkka 1998. Kasvatuse väärtused ja eesmärgid tänapäeval. – In *via educationis: artiklite kogumik*. Toim. I. Kraav, K. Kamerov. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7–14.
- Howe, Irving 1967. The Culture of Modernism – *Commentary Magazine* nr 11, lk 48–59.
- Huizinga, Johan 1949. *Western Civilization. Sub Specie Ludi. – Homo Ludens. A Study of the Play-Element in Culture*. London, Boston, Henley: Routledge & Kegan Paul, lk 173–194.
- Insoll, Timothy 2007. Introduction: configuring identities in archaeology. – *The Archaeology of Identities. A Reader*. Ed. T. Insoll. London, New York: Routledge, lk 1–18.
- Jenkins, Richard 2008. *Rethinking Ethnicity. Second Edition*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- Jenkins, Richard 1994. *Rethinking Ethnicity: Identity, Categorization and Power*. – *Ethnic and Racial Studies* nr 17, lk 197–223.
- Johnson, Frank 1985. *The Western Concept of Self. - Culture and Self. Asian and Western Perspectives*. Ed. A. J. Marsella, G. DeVos, F. L. K. Hsu. London, New York: Tavistock Publications, lk 91–138.
- Kalantzis, Mary; Cope, Bill 2009. *New Learning: Elements of a science of education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krull, Edgar 2000. *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kuurme, Tiiu 2011. Kas sellist iseennast ma tahtsingi? – *Raamat õppimisest. Õppides täiskasvanuks – õppimine erinevates perspektiivides*. Koost. L. Jõgi, K. Krabi. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 164–181.
- Леонтович, О. А. 2005. *Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения*. Москва.
- Lotman, Juri 2010. Kultuur ja informatsioon. – *Kultuuritüpoloogiast*. Tõlk. K. Tamm, T. Pern, S. Salupere. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 26–30.
- Лотман, Юурий 2002. *Культура и информация. Статьи по семиотике искусства*. Санкт–Петербург: Академический проект, lk 143–153.

- Лотман, Юурий 1996. Механизмы диалога. – Внутри мыслящих миров. Человек–текст–семиосфера. Москва, lk 193–205.
- Läänemets, Urve 2010. Identiteet kui mõistetud ja väärtustatud kooslus. – Haridus nr 3, lk 25–28.
- Malinowski, Bronislaw 1960. Culture as the Scientific Investigation. – A Scientific Theory of Culture. New York: Oxford University Press, lk 3–6.
- Mayes, Clifford; Cutri, Ramona Maile; Rogers, P. Clint; Montero, Fidel 2007. Understanding the Whole Student. Holistic Multicultural Education. Lanham, Toronto, Plymouth: Rowman & Littlefield Education.
- Muldma, Maia 2011. Saateks. – Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas. Koost. A. Kukk. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 5–7.
- Muldma, Maia 2011. Kultuur kui kutse dialoogile. – Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas. Koost. A. Kukk. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 8–46.
- Muldma, Maia 2011. Haridus kui dialoog. – Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas. Koost. A. Kukk. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 69–98.
- Nõmm, Jelena 2011. Etnilised stereotüübid ja eelarvamused kultuuridevahelises suhtlemises. – Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas. Koost. A. Kukk. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 47–68.
- OED = Oxford English Dictionary 2016. <http://www.oed.com.ezproxy.utlib.ut.ee/>. (vaadatud 14.08.2016)
- O’Keeffe, Tadhg 2004. Medieval Towns, Modern Signs, Identity Inter-Spaces: Some Reflections in Historical Archaeology. – The Archaeology of Plural and Changing Identities. Beyond Identification. Ed. E. Conlin Casella, C. Fowler. New York: Springer, lk 11–32.
- Phinney, Jean S.; Alipura, L. L. 1990. Ethnic identity in college students from four ethnic groups. – Journal of Adolescence nr 13, lk 171–183.

- Rappaport, Roy A. 1984 [2000]. Ritual and the Regulation of Ecological Systems. – Pigs for the Ancestors. Ritual in the Ecology of a New Guinea People. Second Edition. Long Grove: Waveland Press Inc., lk 224–242.
- Robins, Kevin 2005. Interrupting Identities: Turkey/Europe. - Questions of Cultural Identity. Ed. S. Hall, P. du Gay. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, lk 61–86.
- Siiner, Triin 2011. Mõeldes õppimises ja elust. – Õppides täiskasvanuks – õppimine erinevates perspektiivides. Koost. L Jõgi, K. Krabi. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 14–25.
- Skey, Michael 2015. Boundaries and belonging: dominant ethnicity and the place of nation in a globalizing world. – Nationalism, Ethnicity and Boundaries. Conceptualising and understanding identity through boundary approaches. Ed. J. Jackson, L. Molokotos-Liederman. London, New York: Routledge.
- Smith, Peter K.; Cowie, Helen; Blades, Mark 2008. Laste arengu mõistmine. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Sutrop, Margit 2009. Väärtused ja haridus ühiskondlikus kontekstis. – Väärtused ja väärtuskasvatus: valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis. Koost. M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, lk 50–67.
- Talib, M.-T. 2006. Opettajana monikulttuurisessa koulussa. – Erilaisuuden valot ja varjot. Diversity a challenge for educators. Turku: Finnish Educational Research Association.
- Tylor, Edward Burnett 1874. The Science of Culture. – Primitive Culture. Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom. New York: Henry Holt and Company, lk 1–25.
- Vseioev, David 2009. Kultuuride dialoog – võimalus ja paratamatus. – Kultuuride dialoog – võimalus või paratamatus? II teadusartiklite kogumik. Koost. M. Muldma. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, lk 14–20.
- Valk, Aune 1998. Mitte-eesti noorte psühholoogiline kohanemine mitmerahvuselises klassis: enesehinnang ja etniline identiteet. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutsed

- haridusele. Toim M. Lauristin, S. Vare, T. Pedastsaar, M. Pavelson. Tartu: Tartu Ülikool, lk 401–425.
- Valk, Aune 2003. Identiteet. – Isiksusepsühholoogia. Toim: J. Allik, A. Realo, K. Konstabel. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 225–250.
- VSL = Võõrsõnade leksikon. <http://www.eki.ee/dict/vsl/>. (vaadatud 13.08.2016)
- Võõrsõnastik. 2015. Tallinn: TEA Kirjastus.
- ÕS = Õigekeelsussõnaraamat 2013. <http://www.eki.ee/dict/qs/>. (vaadatud 13.08.2016)

Approaches to Developing Cultural Identity in Gymnasium through Literature based on the Course „Contemporary Literature“

Summary

The aim of the thesis is to offer practical exercises to develop cultural identity in pupils through contemporary literature. To do so, I first give a theoretical overview and analysis of culture and identity and the usage of these concepts in school curriculum. In the second part of the thesis I have put together three thematic units of exercises based on contemporary literature from Estonian and other authors.

Culture in its core is something that assembles knowledge and information about a community and its history which is passed down through generations. In it there are contained values and norms, indications what is important and what is irrelevant in a community. It is influenced by social context, individuals acquire it by communicating with others, by living in an environment where these cultural understandings are valued.

In today's world it is more and more common, that people with different cultural backgrounds come into contact with each other. It creates a situation in which an individual must know about norms and values in cultures that are not one's own, in order to be successful in communicating with others to avoid conflicts and achieve mutual goals. For that, it is also important that individuals don't approach others based only on cultural stereotypes, but form a deeper and more complex understanding of other cultures. It's vital to develop these skills from young age, and school plays a substantial role in doing that. When individuals comprehend the difference between cultural norms and values, understand the roots of them by analyzing, then it is possible for an individual to construct his or her own view of the world.

Identity is most commonly understood as the distinguishing character or personality of an individual, it's something unique that makes a person different from others. Identity is

constantly modified by internal and external factors, and because of that it changes through time. It also represents the relations which an individual has with others and with oneself. Identity is formed on collective and individual levels, these levels are connected, they shape and are shaped by each other.

Up to recent times ethnic and national identities have been the main categories of collective identity, but in the 21st century globalization and expansion of technological possibilities have shaped a new world. In this changed environment communication with people from distant countries is made available to almost everyone, this means that the importance of national and ethnic identity has decreased. In its place an identity that consists of different values and norms from various collectives has been on the uprise. For an individual to understand and analyze one's own identity, to develop it consciously, it is relevant to be aware of social context, of what's happening in the world. It's also important to be able to think critically, evaluate information and appreciate different notions. Aforementioned aspects help in constructing a comprehensive view of oneself at individual and also collective level, which is why it's important to develop these skills in school.

Young people are still searching for their place in the world, testing different views and shaping their understanding of things and life in general. It is essential for teachers to help them by giving them opportunities and necessary tools and skills to do that. With the thesis I have tried to make the teachers' jobs a little easier by combining the necessary theoretical approaches and assembling exercises based on contemporary literature to help develop cultural identity in the pupils.

LISA 1. Kultuurilise identiteedi käsitlemise võimalusi gümnaasiumi kirjanduskursuse „Uuem kirjandus“ näitel. Õppematerjalide kogumik.

**TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND**

Leelo Valgma

**KULTUURILISE IDENTITEEDI KÄSITLEMISE
VÕIMALUSI GÜMNAASIUMI
KIRJANDUSKURSUSE
„UUEM KIRJANDUS“ NÄITEL
Õppematerjalide kogumik**

Juhendaja Andrus Org (MA)

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kirjandusõpetuse üldalused koolis.....	5
2. Teemakäsitluse üldkirjeldus.....	9
3. Kultuuride dialoog Eesti ühiskonnas	12
3.1. Lühidalt esimese alateema autoritest	12
3.2. Tekstide analüüs vastavalt kultuuri ja identiteedi teooriatele	14
3.3. Töölehed.....	20
4. Kultuuridevaheline kriis ja selle tagajärjed.....	34
4.1. Lühidalt teise alateema autoritest.....	34
4.2. Tekstide analüüs vastavalt kultuuri ja identiteedi teooriatele	36
4.3. Töölehed.....	40
5. Muutunud kultuur	59
5.1. Lühidalt kolmanda alateema autoritest	59
5.2. Tekstide analüüs vastavalt kultuuri ja identiteedi teooriatele	60
5.3. Töölehed.....	66
Alustekstid	83
Kirjandus.....	84

Sissejuhatus

Käesolev õppematerjalide kogumik on mõeldud kasutamiseks gümnaasiumikursuse „Uuem kirjandus” läbiviimisel. Mainitud kursuse eesmärgiks on tutvustada õpilastele kaasaegset eesti ja maailmakirjandust, et neis tekiks arusaam kirjanduse positsioonist ja olukorrast ühiskonnas. See annab võimaluse lugeda ja analüüsida meedia kõrval ka ilukirjandust, mis kajastab õpilasi vahetult ümbritsevaid protsesse, et toimuvast tekiks mitmekülgsem pilt. Kursusel võetakse fookusesse tänapäeva teemad ja probleemid, et õpilased saaksid nende üle mõtelda ja oma arvamuse kujundada. (Õppeprotsessi kirjeldus: 1)

Peamised teemad ja probleemid, mida vaadeldakse, on seotud mitmekultuurilisuse ja erinevate kultuuride kokkupuutest tekkivate võimalike konfliktidega. Teemad on jaotatud laiemalt kolmeks: kultuuride dialoog Eesti ühiskonnas, kriis ja selle tagajärjed ning muutunud kultuur. Iga teemabloki raames on valitud tekstid nii eesti kui ka maailmakirjanduse autoritelt, tekstide põhjal on käsitletud kirjanduse ainekavas esitatud arutlus- ja väärtuskasvatuse teemasid, mille eesmärk on tuua maailmas toimuv õpilasele lähemale, tekitada temas aktuaalsete probleemide vastu huvi ning aidata tal neist kujundada oma arvamus.

Tekstide valikul on lähtutud gümnaasiumi riikliku õppekava keele ja kirjanduse ainekavast, autori töökogemusest antud tekstidega ja sellest, et nende abil saab ülevaate valitud teemadest ja probleemidest.

Teemade käsitlemiseks on koostatud tööülesandeid kolmes osas: esimeses jaos Margus Tamme novelli „Rahutused Tallinnas“ (katkendid), Andrei Hvostovi novelli „Vene värk“ (katkendid), Andrei Ivanovi novelli „Tuhk“ (katkend), Sveta Grigorjeva luuletuse „svetlana jevgenjevna grigorjeva“, Jürgen Rooste luuletuse „Ajaloo vastu“ ning Andrus Kasemaa luuletuse „elu mississippi kallastel“ põhjal; teises jaos Rawi Hage'i romaani „De Niro mäng“, Jari Tervo romaani „Layla“, Maarja Kangro luuletuse „Tel Aviv 2010“, Daniel

Kehlmanni novelli „Ida“, Natan Dubovitski novelli „Ilma taevata“ ja Maarja Pärtna luuletuse „Pimendamine“ põhjal; kolmandas jaos Kajar Pruuli teksti „Plagiarisme“, Andrei Ivanoni romaani „Harbini ööliblikad“ (katkend), Kalle Käsperi jutu „Eestlased“, Toomas Raudami romaani „Söömiskunstnik“ (katkend), Triin Tasuja luuletuse „Võõras“ ja (:)kivisildniku luuletuse „(:)eesti kultuuri igavus“ põhjal.

Tööülesannete koostamisel on lähtutud erinevatest tekstianalüüsi ja aktiivõppe meetoditest. Oluliseks on peetud, et õpilasel oleks võimalus areneda mitmekülgeks ja aktiivseks ühiskonnaliikmeks, kes oskab oma teadmisi rakendada, ümbritsevaga suhelda ning kriitiliselt mõelda.

1. Kirjandusõpetuse üldalused koolis

Kirjandus on üks neist koolis õpetatavatest ainetest, mis annab võimaluse käsitleda peaaegu kõiki ühiskonnas olulisi teemasid, seda nii tänapäeva kui ka mineviku normidest ja valitsevatest väärtushinnangutest lähtuvalt. Aine raames saab kujundada ja arendada erinevaid üld- ja ainepädevusi, käsitleda „Gümnaasiumi riiklikus õppekavas“ välja toodud läbivaid teemasid ning loimida teiste ainete ja kirjandusõppe sisu. See on tähtis praeguses ühiskondlikus olukorras, kus liigutakse „väärtuste ja elukorralduse suunas, kus otsustamine ja vastutus saavad üha rohkem üksikisiku õiguseks ja kohustuseks, eluviisi suunas, mis ei talu inimese objektistamist (allumise nõudmist, vägivalla kasutamist), mis kultiveerib osalemist ja sallivust ning erinevuste arvestamist“ (Vinter, Slabina, Heidmets 2015: 4). Kirjandusõpetuse aine sisu, erinevate tekstide lugemine ja nende analüüsimine, seoste leidmine varasemalt loetu ja ühiskonnas toimuva ning õpilaste endi tõekspidamistega loob olukorra, milles õpilased saavad arendada süstemaatilist mõtlemist ja luua maailmast tervikpildi, kuhu paigutuvad ka teadmised muudest valdkondadest. Seega on kirjanduse õppimine ja õpetamine praeguses koolisüsteemis äärmiselt oluline.

Kirjandusõppe juures on praeguse riikliku õppekava järgi tähtis, et õpilased arendaksid oma keele- ja kirjanduspädevust, see tähendab mõistaksid keele ja kirjanduse rolli rahvusliku ja eneseidentiteedi kujunemise juures, oskaksid kasutada keele erinevaid võimalusi vastavalt suhtluse eesmärkidele ja kontekstile, suudaksid kriitiliselt hinnata ja analüüsida ning ise luua nii kirjalikke kui ka suulisi tekste. Kirjandusõppega taotletakse ka seda, et õpilane areneks nii kultuuriliselt kui ka sotsiaalselt aktiivselt tegutsevaks indiviidiks, kes väärtustab ühiskonnas olulisi teemasid ja eetilisi ning esteetilisi tõekspidamisi, suudab mõista ka võõrast kogemust ning analüüsida enda ümber toimuvat. (GRÕK Lisa 1, 2011: 1–2, 13) Erinevate tekstide käsitus, nende üle arutlemine, autoriteetide ja enda arvamuse võrdlemine ning viimase muutumine diskussiooni käigus ongi see, mis aitab riiklikus õppekavas sätestatud eesmäärke täita.

Õppekavas välja toodud üldpädevusi kujundatakse kirjanduse tundides tekstidega töötades. Neist arendatakse ainesisulise tegevusega eelkõige kultuuri- ja väärtus-, sotsiaalsed ja kodaniku-, enesemääratlus- ning suhtluspädevust. Pädevustes eristatakse nelja osist: teadmised, oskused, väärtushinnangud ja käitumine. (*ibid*: 3; Org 2010d) Kõigi nende aspektide arendamine on ühtviisi oluline saavutamaks gümnaasiumi suurimat sihti: eneseteadlikku ja ühiskonnas hästi hakkama saavat inimest, kes teab ja väärtustab erinevate rahvaste kultuuri ning ajalugu, suudab sõnastada ja põhjendada oma arvamust ning oskab oma ideid teistele arusaadaval moel esitada.

Õppekavas kirjeldatud läbivaid teemasid, nagu kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet, teabekeskond, tehnoloogia ja innovatsioon, saab käsitleda nii erinevate tekstide analüüsi käigus kui ka õppetegevuste abil (*ibid*: 5; Org 2010b). Tundides vaadeldut saab edukalt lõimida pea kõikide teiste ainetega, eelkõige sotsiaal- ja humanitaarainetega, nagu ajalugu, ühiskonnaõpetus, kunsti- ja muusikaõpetus (*ibid*: 4). Sellest tulenevalt, et kirjandusõpetuses on võimalik lugemiseks valida väga erinevaid terviktekste ja katkendeid, nii ilukirjandust kui ka esseistikat, on ka läbivate teemade käsitlemine ja lõiminguvõimaluste leidmine väga lihtne, mistõttu tuleks tekstide analüüsi juures kindlasti tähelepanu pöörata nii ühele kui ka teisele, et aidata õpilastel tekitada seoseid erinevates ainetes õpitu vahel, selleks et tekiks ühtne süsteem ja tervikpilt.

Selleks et täita õppekavas seatud eesmärgid ja tekitada õpilastes huvi ja motivatsiooni ka nõudlikumaid tekste lugeda ning keerulisematel teemadel kaasa rääkida, on viimase kümmekonna aasta jooksul palju räägitud muutunud õpikäsitusest⁴. Riiklikus haridusstrateegias on sätestatud, et muutunud õpikäsituse juures ongi oluline õppijakesksus, uue teadmise sidumine olemasolevaga, selle lõiming erinevate aine- ja eluvaldkondadega, probleemide lahendamise õppimine ning koostööoskus (Eesti elukestva õppe strateegia 2020, 2014: 6–7). Sealjuures toimub muutus kolmes suunas: suureneb iga üksiku kooli

⁴ Muutunud õpikäsituse teooriate ja uurimuste kohta vt lähemalt “Õpikäsitus: teooriad, uurimused, mõõtmine. Analüütiline ülevaade” (2017. Koost. M. Heidmets. Tallinn: Tallinna Ülikool).

enda, õpetaja ning õpilaste vabadus õppetegevuse valikute suhtes; üha enam kasutatakse õppes meeskonna-, mitte enam üksikisikust lähtuvat tegevusmudelit; tähtsamaks muutub varasema äraõppimise asemel õpitu ja omandatu mõtestamine ning selle kriitiline hindamine (Heidmets 2017: 2–3).

Muutunud õpikäsituse üks olulisemaid eesmäärke on ka muuta õpitav elulähedasemaks, tuua see õpilastele ligemale, näidata koolis tehtava rakendusvõimalusi ka väljaspool kooli (Vinter jt 2014: 4). Selleks nähakse teoreetilistele lähenemistele ja välismaa kogemustele tuginedes järgmisi võimalusi: muuta õppimine ühe aine keskest üldpädevustele ja läbivatele teemadele, sealhulgas aineteülestele käsitlustele fookusseerituks, mis aitab õpilasi sotsiaalselt paremini toime tulla; vaadata üle õpiväljundite rõhuasetus ja -meetodid, et areneks probleemilahenduse oskus. Samuti on oluline, et õpetaja tegevus lähtuks õpipartneri rollist, kelle ülesanne on toetada ja koostöös õpilastega arendada vajalikke oskusi ja pädevusi, seda saab ta teha eelkõige muutes õppeprotsessi õpilaskesksemaks, kasutades enam paaris- ja rühmatöid, arvestades õpilaste individuaalsete huvidega. (*ibid*: 14–18)

Eelnevaga seonduvalt on ümber mõtestatud ka senine üsna kirjandusloophine õpe. Kirjanduse käsitlemine on muutunud diakroonilisest sünkrooniliseks, faktide ja teooriate põhiseest tekstidekeskseks, kasutatakse varasemast palju enam aktiivõppemeetodeid. Muutunud ja muutuvast kirjanduse õpetamisest kirjutab ka Andrus Org (Org 2016: 59–60), väites, et kirjandusõpetuses peaks tekstianalüüsi ja kirjandusloo osakaal võrdne olema. Ta lisab, et õpilaskeskses, lugejat aluseks võtvas lähenemises on vaja rõhutada tekstiga suhtlemise tunnetuslikku külge, et õpilased analüüsiksid muuhulgas enda ja kirjanduse suhet mõistmaks selle võimalusi iseenda ja ümbritseva maailma mõtestamisel. Kirjandusõpetus on Oru sõnul muutunud ka kontsentriliseks ja lõiminguliseks, keskendutakse näiteks ühele teemale, mille raames saab käsitleda väga erinevatest ajastustest ja vooludest pärit tekste, samuti võtta vaatluse alla ilukirjanduse kõrval ka esseistlikke, teaduslikke, ajakirjanduslikke tekste. Sellise lähenemise abil saab eriti hästi rääkida erinevatest väärtuskasvatusega seotud teemadest. Veel selgub Oru arvamusest see,

et tänapäevases kirjandusõpetuses tuleb kindlasti lugeda ka uuemaid, see tähendab õpilase eluajal ilmunud teoseid, et näidata ilukirjanduse võimekust ka praeguses maailmas kaasa rääkida ja õpilasi ümbritsevat ühiskonda mõjutada. (*ibid*; Org 2010c) Soovitatud on kasutada erinevaid tekstianalüüsi meetodeid, arendades sellega õpilastes olulise info leidmise ja sõnastamise, küsimustele vastamise, poolt- ja vastuargumentide leidmise, tekstide võrdlemise oskust. Õpitu kinnistamiseks saab teha loovtöid (nt rollimängud, dramatiseeringud), kirjutada analüüse ja arutlusi ning koostada suulisi esitlusi nii individuaalselt kui ka rühmatööna. (GRÕK Lisa 1 2011: 6; Org 2010a)

Tänapäevased võimalused seoses erinevate audiovisuaalsete ja digilahenduste, info kiire leviku ja kättesaadavusega, õpilaste suur motiveeritus arutleda neid puudutavatel aktuaalsetel teemadel ja huvi teiste arvamuse vastu loovad kirjandusõpetuses eriti suure potentsiaali kaasa aidata õpilaste isiklikule ja sotsiaalsele arengule. Muutunud õpikäsitus ja kirjanduse õpetamise viisid aitavad sellele arengule tohutult kaasa.

2. Teemakäsitletluse üldkirjeldus

Kultuurilise identiteedi teemat on kavas käsitleda gümnaasiumi kirjanduskursuse „Uuem kirjandus“ raames. Kursuse kirjelduses on välja toodud, et selle läbiviimisel tuleb arvestada „õpilaste suurema huviga protsesside vastu, millele ta saab ise vahetult kaasa elada. Kuna massimeedia mõju tänapäeva ühiskonnas on väga suur, siis ei tohi uuema kirjanduse käsitlemist, võrreldes kirjandusajalooga, pidada kuidagi teisejärguliseks“ (Õppeprotsessi kirjeldus: 1). Lisatakse veel, et „kuna kirjandus on ka ühiskonnas toimuvate muutuste tundlik peegeldaja, siis aitab uuema kirjanduse kursus juhtida tähelepanu tänapäeva teemadele ja probleemidele, ärgitades õpilasi kaasa mõtlema ja kujundama oma arvamust“ (*ibid*). Kursusega taotletavate õpitulemuste seas on muuhulgas välja toodud, et õpilane „seostab loetut tänapäeva eluolu ja nähtustega, iseenda, ühiskondlike ning üldinimlike probleemide ja väärtustega“ (GRÕK Lisa 1 2011: 18). Märgitakse ka, et „teoseid tõlgendades on tähtis tekitada õpilastega diskussioon eetilistel ja esteetilistel teemadel, välistada üheseid hinnanguid ning näidata uue aja kirjanduse õnnestumisi ning vaieldavusi. Eelistatav on probleemipõhine ja isiklikku argumenteerimist õhutav arutelu, mis käsitleb teoste kunstilisi ja moraalseid väärtusi“ (Õppeprotsessi kirjeldus: 1).

Eelnevast tulenevalt ongi kursuse raames sobilik käsitleda mitmekultuurilise ühiskonna positiivseid ja negatiivseid jooni erinevate, nii eesti kui ka maailmakirjanduse autorite tekstide näitel⁵. Kuna eriti on see teema õhus olnud viimase kümmekonna aasta jooksul, siis ongi tekstid valitud muuhulgas ka ilmumisaastat (alates 2006. aastast) jälgides. Kursuse õppesisus (GRÕK Lisa 1 2011: 19) välja toodud autoritest käsitletakse selle teema raames Jürgen Rooste, Maarja Kangro, (:kivisildniku ja Daniel Kehlmanni tekste, lisaks on vaatluse all valik Margus Tamme, Andrei Ivanovi, Andrei Hvostovi, Kajar Pruuli, Kalle Käsperi, Toomas Raudami, Rawi Hage'i ja Natan Dubovitski proosatekste, Sveta Grigorjeva, Andrus Kasemaa, Maarja Pärtna ja Triin Tasuja luuletekste. Peale selle on

⁵ Vt lisaks Vikerkaar 2016 4–5, mis keskendub pagulasteemale.

toodud ka esseistlikke tekste, mis aitavad õpilastel ilukirjanduslikku loomingut konteksti asetada ja annavad lisamõtteid enda arvamuse kujundamisel.

Nende autorite tekstid on jagatud kolme teemablokki, iga kategooriat saab käsitleda ka eraldi, kuid teema terviklikuks analüüsiks ja mõtestamiseks peaks peatuma siiski kõigil kolmel. Alateemade järjestus lähtub sündmuste narratiivsest üksteisele järgnevusest: esmalt saab analüüsida olukorda praeguses ühiskonnas, siis vaadelda muutuva situatsiooni põhjusi ja osalisi, viimasena käsitletakse juba muutunud ühiskondlikku olukorda.

Läbivatest teemadest tuleb käsitlusele kultuuriline identiteet just nimelt selles osas, et õpilane teadvustaks kultuuri osa inimeste mõtlemis- ja käitumisladi kujundajana, sest lugedes erinevate kultuuriliste taustadega tegelaste mõtete ja tunnete kohta, võiks õpilane hakata mõtlema sellele, missugused teadmised ja väärtused on vaikimisi ühiskonna normiks ja millest normide kujunemine sõltub. Selle kõrval käsitletakse väärtuste ja kõlbluse teemat selles osas, et õpilane tunneks ühiskonnas üldtunnustatud käitumist ja väärtusi ning oskaks nendega suhestuda ja nende järgi käituda, sest humanse käitumisega seonduv ja konflikt erinevate ühiskondlike arusaamade vahel on kindlasti üks teema põhiprobleeme. Ka kodanikualgatus ning ettevõtlikkus võetakse luubi alla selles osas, et õpilane kujuneks aktiivseks ühiskonna liikmeks ja tunneks kodanikualgatuse olulisust, sest arutlusteemad hõlmavad muuhulgas ka võimalikele lahendustele mõtlemist praegu reaalselt esinevate probleemide raames.

Üldpädevustest tulevad teema sisu poolelt käsitlusele väärtuspädevus, selleks et õpilane tajuks inimsuhteid ning nendega seonduvat üldiste moraalnormide taustal, mõistaks, missugune on põhjendatud käitumine ja oskaks ka oma käitumist nende normide kontekstis näha; samuti et õpilane suudaks väärtustada kirjandust kui sellist, kirjandust kui kunstiteost, mis lähtub autori taotlustest. Veel keskendutakse sotsiaalsele pädevusele, et õpilane suudaks end teostada ning oma tegevuse üle mõelda, seda planeerida, toetada demokraatliku ühiskonna arengut; seda pädevust arendatakse teose sündmustikku analüüsides ja teemat üldiselt kokku võttes. Arendatakse ka enesemääratluspädevust, et õpilane suudaks end mõista ja analüüsida, oma probleemidele lahendusi leida; seda tehakse peamiselt tekstide sisu analüüsides, kuid samuti oma arvamuse sõnastamisel. Tundides

arendatakse ka õpipädevust, et õpilane suudaks hankida vajalikku infot, oskaks oma tööd ja aega planeerida ja oskaks kasutada, vajadusel juhendamisel, erinevaid õpimeetodeid. Tähelepanu pööratakse ka suhtluspädevusele, sest õpilane peab oskama end selgelt ja asjakohaselt väljendada, oma arvamusi põhjendada ja neid kaitsta, peab oskama lugeda erinevaid tekstitüüpe ja neid analüüsima, samuti valima kontekstile kohased vahendid oma seisukohtade põhjendamiseks.

Teema raames lõimitakse erinevaid aineid ja läbivaid teemasid, rakendatakse vertikaalset lõimingut. Eelkõige saab kirjandusega lõimida selle teema raames ajalugu ja ühiskonnaõpetust, sest juttu tuleb loetud tekstide kontekstist, nende ajaloolisest taustast, samuti ühiskonnakorraldusest ja kehtivatest väärtusnormidest. Kursus on mõeldud eelkõige abituriumile. Lõimida saab ka filosoofiaga, näiteks üldiste moraalinormide üle arutlemine kui üks filosoofia põhitegevusi. Palju on ühist ka religiooniõpetusega, seal on ilmselt samuti käsitletud juba erinevate usundite põhiprintsiipe, mis tähendab, et õpilastel on selles aspektis samuti eelteadmised, mida nad siis ilukirjandusteost analüüsides laiendada ja täiustada ning edasi arendada saavad. Kui koolis religiooniõpetus puudub, siis peab kirjandusõpetaja andma rohkem taustateadmisi ja ehk pidama ka miniloengu islami usust ja selle põhimõtetest, samuti Koraanist kui pühakirjast, selle olemusest, struktuurist, tähtsusest.

3. Kultuuride dialoog Eesti ühiskonnas

Esimeses teemajaotises vaadeldakse tekste kultuuride dialoogist Eesti ühiskonnas, selle eesmärk on ilukirjanduslike tekstide põhjal kaardistada ja vaadelda kujunenud olukorda eri rahvustest inimeste omavahelistes suhetes. Tekstid annavad õpilastele eri vaatepunkte erineva kultuuritaustaga inimeste kokkupuutest, nende tunnetest ja mõtetest, mis neil sellises situatsioonis elades ja üles kasvades tekkinud on. Eesmärgiks on näidata, et mitmerahvuseline Eesti on eksisteerinud juba mõnda aega.

Tekstide abil tuuakse lugejale lähemale ühelt poolt tänapäevane eesti kirjandus, mis on mitmekesisem ja vastuolulisem kui ehk see, millega varemalt kirjanduskaanonisse kuuluvaid teoseid lugedes kokku on puutunud. Teemat käsitledes saab rääkida kultuuride dialoogist ka muutunud eesti kirjandusväljal. Teisalt on proosa ja luule käsitlemine, tekstilise ja reaalse autori lugude ja mõttekäikude analüüs hea võimalus arutleda seni võibolla võõra probleemi üle, mis niimoodi, isikustatud kujul, lugejat enam kõnetavad ja kaasa mõtlema panevad.

Käsitletavad tekstid: Margus Tamme novell „Rahutused Tallinnas“ (katkendid), Andrei Hvostovi novell „Vene värk“ (katkendid), Andrei Ivanovi novell „Tuhk“, Sveta Grigorjeva luuletus „svetlana jevgenjevna grigorjeva“, Jürgen Rooste luuletus „Ajaloo vastu“, Andrus Kasemaa luuletus „elu mississippi kallastel“

3.1. Lühidalt esimese alateema autoritest

Margus Tamm on sündinud 15. mail 1977. aastal. Ta on “tänapäeva renessansi-inimene, mees nagu orkester, Leonardo da Vinci, Andy Warholi ja Kiwa järglane, lugupeetud (ja ka pahameelt tekitanud) disainer, *performance*’i- ja installatsioonikunstnik, nõtke sulega

kunstikriitik ja nüüd ka Betti Alveri debüüdipreemiaga auhinnatud proosakirjanik,” nagu kirjutab autori kohta kriitik Janar Ala (Ala 2011). Tamm sai Betti Alveri debüüdipreemia lühiproosa kogumiku "Unesnõiduja" eest. Seega on tegemist mitmekülgse autoriga, kes oma senisele tegevusele iseloomulikult on terava pilguga ning märkab ühiskonna valukohti ega karda neid oma loomingus esile tuua.

Andrei Hvostov on sündinud 10. juulil 1963. aastal. Ta on Eesti ajakirjanik, esseist ja kirjanik. Ta lõpetas Tartu Ülikooli 1995. aastal ajaloo erialal. (Kaus 2015: 104) Peeter Helme on Tuglas-seura koduleheküljel Hvostovi kohta kirjutanud järgmiselt: “Autorina, kellele on tähtsad poliitika, rahvus- ja identiteediküsimus ning ajalugu, on ta pidevalt sunnitud valima, millisesse vormi üks või teine teos valada” (Helme 2008). “Hvostovi esseistika ja ilukirjanduse läbiv teema on dialoog Eesti rahvusluse ja rahvusliku ajalookäsitlusega, mis sai alguse tema esseekogus "Mõtteline Eesti" (1999)” (Underi ja Tuglase kirjanduskeskus). Ta kirjutab tihti sotsiaalselt tundlikel teemadel, tema kangelaeste identiteet on pea alati seotud nende kultuurilise-poliitilise taustaga (Kaus 2015: 104).

Andrei Ivanov on Eestis sündinud ja Lasnamäel elav kirjanik, kelle teosed käsitlevad nii Eestis elavate vene rahvusest inimeste temaatikat kui ka mujal, peamiselt Taanis olevate sisserännanute igapäevaelu ja probleeme. Teoste temaatika lähtub ta enda ja sõprade-tuttavate kogemustest Eestis ja Taanis, kus ta samuti aastaid elas. Tema tuntuimad romaanid on ilmunud venekeelsena, sest selles keeles ta kirjutab. 2010. aastal pälvis romaan “Hanumani teekond Lollandile” Vene Bookeri auhinna, 2014. aastal ilmunud romaan “Harbini ööliblikad” saavutas samuti Venemaal auhinna. Mõjutusi tunneb Ivanov oma loomingus enam maailmakirjandusest kui eesti kirjanduse kaanonist. (Kulli 2014)

Sveta Grigorjeva on noor naisluuletaja, sündinud aastal 1988, laiemale avalikkusele sai ta tuntuks 2013. aastal koguga “kes kardab sveta grigorjevat?”. Tema luule on irooniline ja ühiskonna- ning enesekriitiline, palju käsitleb autor teemasid isikliku prisma läbi. Ta on julge sõnavõtuga ja ei karda ka poleemilisemaid teemasid. Grigorjeva taust on eestivene segapere, tema isa on venelane, ema eestlane, üles on ta kasvanud Lasnamäel. Koha ja identiteedi küsimused läbivad tema esimest luulekogu tugevalt. (Ala 2013) Oma taustast

tulenevalt ei nõustu Grigorjeva senikehtinud stereotüüpidega Eestis elevate venelaste kohta ning võtab selle teema oma loomingus ka erilise tähelepanu alla (Kaus 2015: 98).

Jürgen Rooste (1979) on eesti luuletaja, kes on eelkõige tuntud oma sotsiaalse sõnumi tugevuse poolest. Tema debüütliku "Sonetid" pälvis ka Betti Alveri kirjandusauhinna. Rooste luule on tuntavalt irooniline, samuti eneseirooniline, samas on tajutav ka romantiline idealism, mis annab lugejale ka positiivse signaali. (Kaus 2015: 74) Lisaks ise kirjutamisele võtab Rooste sõna ka kirjanduskriitikuna.

Andrus Kasemaa on sündinud 1984. aastal. Ta on eesti kirjanik, kelle sulest on ilmunud nii luulet kui ka proosat. Autorina on ta pigem tagasihoidlik ja laseb oma teostel enda eest kõneleda. Ta käsitleb loomingus teemasid, mis üldise foonil mõjuvad ebatavalisena: tema peategelane romaanis "Minu viimane raamat" on lahti öelnud igasugusest saavutusvajadusest, tarbimisühiskonna normaalsusest. (Peegel 2015: 296) Samas kajastub romaanis selgelt Kasemaa enda ühiskondlik kontekst ja sealt võib välja lugeda ka praegusele ajale omaseid tunnusjooni, näiteks autori kuulumine Y-põlvkonda (Ross 2015: 358).

3.2. Tekstide analüüs vastavalt kultuuri ja identiteedi teooriatele

Andrus Kasemaa luuletus „elu mississippi kallastel“ räägib loo tekstuaalse autori lapsepõlvest. Autor võrdleb elu Kallastel eluga Ameerikas Mississippi jõe ääres, tuues paralleele Mark Twaini romaaniga „Tom Sawyer ja Huckelberry Finn“. Tekst on enamikus küll üsna hinnanguvaba kirjeldus laste suvistest tegevustest, kuid sealt tuleb selgesti esile konflikt erinevate rahvuste ja etniliste gruppide vahel, mis laste jaoks iseenesestmõistetav on.

Siingi esineb erinevate kultuuride kokkupuutel võõristusefekt, mis lapsesilmade läbi eriti efektselt välja tuleb. Meie-rühm, millega autor end seob, eristub teistest, võõrastest, kambad kiusavad ja hirmutavad oma tegevusega üksteist, et varjata enda hirmu teistsuguse

ees. Käitumis- ja suhtumismallid on tõenäoliselt õpitud vanemate eeskuju järgides, mis tähendab, et lapsed esindavad oma kultuurigrupi tõekspidamisi ja väärtushinnanguid.

Erinevalt hiljem käsitlesele tulevatest Grigorjeva ja Hvostovi tekstidest Kasemaa luuletuse puhul kahetisust ja erinevate kultuuride vahel valimise vajalikkust ei esine. Valik on juba eelnevalt grupi poolt tehtud, lapsed vaid täidavad selle nõudeid ja norme. Kuna eestlased on Eestis siiski dominantne rahvus, siis ei ole neil vaja pidevalt oma enesemääratlusõiguse pärast muretseda: nad kasutavad lihtsalt oma võimupositsiooni, luuletuses ka otseses tähenduses, kui eesti lapsed mustlasi taga ajavad ja neid ähvardavad.

Ülesannete valikul on lähtutud põhimõttest, mida rohkem paralleele tõmbab õpilane tekste analüüsides omaenda kogemuste ja eluga, seda lähedasemaks teema talle muutub, mis omakorda motiveerib kaasa mõtlema ja tegema. Nende tegevuste abil mõtestavad õpilased kultuuride konflikti teemat enda jaoks, tõmbavad paralleele tänapäeval meie ühiskonnas toimuvaga ja analüüsivad toimuva põhjuseid ning tagajärgi. Samuti peaksid ülesanded tekitama võrdlusmomendi tekstis esineva olukorra ja õpilaste endi elu vahel, mis paneb omakorda taaskord süvitsi mõtlema oma tegude põhjuste ja tagajärgede peale.

Sveta Grigorjeva luuletuses „svetlana jevgenjevna grigorjeva“ kirjutab autor oma lapsepõlvest Lasnamäel, kus ta üles kasvas. Kohe esimeste ridadega annab autor lugejale kätte tooni, sõnades *romeo ja julia oli köömes se kõrval / siis kui eestlased ja venelased olid tõelised / capulettid ja montecchid / ja sa pidid valima kummaga sa ühes mestis oled / ning sa valisid venelased sest neid oli oluliselt rohkem*. Ühelt poolt on tegemist tagasivaatava ironiseeriva pilguga, kui autor pisendab maailmakirjanduse ühe suurima tragöödia tähtsust eestlaste ja venelaste konflikti kõrval, teisalt maalib ta ausa pildi sellest, kuidas lähiminevikus, tema üleskasvamise ajal, see tähendab 1990ndatel ja 2000ndate alguses, pididki eestivene taustaga inimesed valima, kas nad on eestlased või venelased, eestivene identiteeti kui sellist veel täieõiguslikuna ei arvestatud.

Selline ühelt poolt väljast, teisalt ka enda grupi poolt peale surutud valikukohustus kahe kultuuriruumi vahel muudab inimeste enesemääratluse keeruliseks. Kuigi eestivene kultuur on segu eesti ja vene kultuurist, on see ka palju enam, sest see on arenenud kahe kultuuri

piiril, lõimides endas nii ühe kui ka teise iseloomulikke omadusi ja väärtusi. Seega tekitades olukorra, kus tuleb valida ühe või teise vahel, selle asemel et olla tegelikult kultuuriruumis, kus need kaks on segunenud, pannakse inimesed endas kahtlema, aktiivselt oma identiteeti määratlema, mis tavaliselt toimub teadvustamatult.

Konflikt tekib indiviidis ka selles plaanis, et väliselt (see tähendab eesti ühiskonna poolt) survestatakse küll valida eesti poolt, ent tegelikult määratlevad selle grupi liikmed vene rahvusest inimesi teiste, st võõrastena, keda kunagi päris omaks ei võeta. Grupisisene suunitlus on venekeelsetes kogukondades tihti pigem vene kultuuriruumi poole, just nimelt keele ja tähendusväljade ühisosa tõttu. Noored, kes aga on üles kasvanud mõlemast kultuurist väärtusi ja ideid omandades, mõlema kultuuriruumiga aktiivselt kokku puutudes, ei taha aga valikut üks-või-teine teha, sest nad näevad mõlemas ruumis olemise kasu ja ei näe vastuolu meie-nemad, mida vanemad põlvkonnad tihti tajuvad ja ise kultiveerivad.

Autor lisab praeguseks kujunenud hinnangu, et selline ühes kohas elavate eri rahvuste vaheline konflikt on jabur, kirjutades *ainus surematu klassika on ehk see et / kuigi romeo ja julia on juba ammu surnd / mängivad eestlased ja venelased/ endiselt tõsimeelselt capulette ja montecche / huvitav kas kunagi ka seda välja naerma hakatakse*. Sellega annab autor mõista, et tema on oma eestivenelase identiteedi, kahe erineva rahvuse ja kultuuri vahel valikute tegemise ja nende lõimimise omaks võtnud, nagu on seda ilmselt teisedki temaealised. Samuti tõstatab ta küsimuse, kas ülejäänud ühiskond, nii sisemine kui ka välimine grupp, omad ja võõrad, ka sellise järelduseni jõuab, et võimalik on erinevate kultuurigruppide kooselu ja konfliktivaba olukord.

Grigorjeva mõistab ka hukka Eestis riiklikult ja eestlaste seas üldiselt levinud arusaama, et need, kes eesti traditsioone täielikult omaks ei taha võtta, on valel teel ja laisad, ei näe piisavalt vaeva. Selle mõttekäigu juures jäetakse tagaplaanile indiviidi teadlik valik olla rohkem kui ühe kultuuri, etnilise grupi liige, võetakse võimalus arendada mitmikidentiteeti.

Andrei Hvostovi lühijutus „Vene värk“ arutleb tekstuaalne autor selle üle, kuidas on tekkinud tema enesemääratlus, kuidas ja mille mõjul see ajas muutunud on. Autor kirjeldab ühelt poolt seda, kuidas ta on pidanud end alati pigem eestlaseks, kuid ajaga on ta hakanud

omaks võtma ka teise rahvuse kultuurilist identiteeti, sest pool tema peret on siiski vene taustaga. Eestlasena üles kasvamine on seotud keelega, mis on oluline kultuuriline tegur, kuid ka autori individuaalsete valikute (nt suhtumine oma isasse, kes esindas vene kultuuri), ümbritsevate olude (nt käimine eesti õppekeelega koolis, pidev vastasseis erinevates keeltes õppivate koolide õpilaste vahel, selle kaudu samastumine suurema meiegrupiga ja vastandumine võõrale) ja ühiskondlike hoiakutega (kõigesse, mis seostub sõnaga „vene“, suhtuti negatiivselt, halvustavalt). Kuna autor arendas noorena kollektiivse identiteedi mõjutusel pigem üherahvuselist identiteeti, siis oli tal hiljem keeruline mitmerahvuselisusega kohaneda, ent ta muutis arusaama oma enesemääratlusest siiski teadlikult.

Aja jooksul puutus ta kokku oma kollektiivi, oma rahvuse sellise käitumisega, mida ta kuidagi heaks ei saanud kiita. Samuti andsid teise keele oskamine ning perekondlikud sidemed vene kultuuriga autorile võimaluse arendada ka kontakti teise kultuurilise kollektiiviga. Samuti, ilmselt nagu Grigorjevagi puhul, mängib olulist rolli mitmerahvuselise identiteedi kujunemise juures ajastu kontekst, sest autori noorusajal polnud eestivenelase identiteet laiema kõlapinnaga ja ühiskondlikult aktsepteeritud, küll aga muutus see selliseks autori vanemaks saades.

Samuti sarnaselt Grigorjeva tekstis välja tooduga ilmneb ka Hvostovi kirjutatus mõte, et kuigi indiviid võib end ise pidada osaks kollektiivist, nii-öelda meist, siis grupp ise võib selle määratluse vastuvõtmata jätta, pidades teda ikkagi teistsuguseks ja võõraks (nt aktsent rääkimisel). Sellises olukorras ei ole indiviid ei ühe ega teise kultuurilise kollektiivi täieõiguslik liige, vaid balansseerib nende vahel liminaalses situatsioonis.

Grigorjeva ja Hvostovi tekstide käsitus on omavahel seotud, mõlemas on tähelepanu keskmes eestivenelase identiteet ja selle muutumine ajas, muutuse põhjused ja selle aktsepteerimine. Samuti vaadeldakse mõlemas tekstis oma-võõra suhteid, kuulumist ja mittekuulumist ühte või teise kultuurilisse kollektiivi.

Mõlema teksti juures on koostatud teksti põhjal lühemad küsimused, millele kohati leiab vastuse otse tekstist, kuid samas tuleb tervikliku vastuse moodustamiseks appi võtta (minevikuga seotud) taustateadmised, samuti tuleb mõelda ja sõnastada oma hinnanguid ja

arvamusi ning neid ka põhjendada. Küsimused tekstide kohta aitavad õpilasel häälestuda arutlusküsimusteks, mille kaudu viiakse tekstides kujutatu ühiskondlikku konteksti ja tõmmatakse paralleele loetu ning päriselu vahel.

Andrei Ivanovi novell „Tuhk“ käsitleb võõraks olemist oma kodumaal kõige ehedamal kujul. Teose minategelane määratleb end, vastandudes kõige ümbritsevaga. Ühelt poolt on tegelane küll ühiskonna osa, kuid kodakondsuse, see tähendab ametliku heakskiidu puudumise tõttu tunneb ta end sellest väljatõugatuna. See omakorda tekitab indiviidis trotsi ja paneb ta vastu vaidlema paljudele reeglitele ja normidele, mille ta varem nurinata heaks kiitnud oli. Kollektiivsele identiteedile vastanduva individuaalse identiteedi määratlemine on kollektiivi enesepildiga siiski tihedalt seotud, indiviid laseb sedamoodi isegi rohkem kui tavaliselt grupil omaenda isesust mõjutada.

Novellikatkendis on sarnased teemad kahe eelneva tekstiga, kus minategelane ei sobitu päris sajaprotsendiliselt oma ellu. Ta tunneb ka, et grupp ei aktsepteeri teda, ta on võõras nende jaoks, keda omadeks peab, mis tekitab omakorda indiviidis sisekonflikti kuuluvusteemadel. Viimane päädib sellega, et ta tõukab ise eemale kogukonna, kelle hulka ta on senimaani end arvanud ja kelle tõekspidamisi ja väärtushinnanguid enda minapildis kasutanud.

Ülesannete probleemitõstatus on seotud kodakondsusega: on see ju Eestis iga natukese aja tagant üles kerkiv ühiskondlik murekoht. Ilmselt muidu (vähemalt eesti rahvusest õpilastele) üsna võõras teema muudetakse teksti lugedes ja minategelasega samastudes, tema tunnete üle arutledes õpilaste jaoks lähedasemaks ja arusaadavamaks. Üldiste arutlusteemade abil luuakse seoseid ühiskonnas aktuaalsega ja käsitletakse ka individuaalseid väärtushinnanguid eestlaseks olemise kohta.

Tekstis esinev probleem seoses kohaotsimise ja vastumeelsusega enamuse suhtes on üleminek järgmiste, selle teemabloki viimaste tekstideni.

Margus Tamme novellis „Rahutused Tallinnas“ ja Jürgen Rooste luuletuses „Ajaloos vastu“ käsitletakse 10 aastat tagasi toimunud aprillirahutusi Tallinnas, kus

esmakordselt taasiseseisvunud Eesti ajaloos muutus eestlaste ja venelaste konflikt sedavõrd suureks, et tagajärjeks olid massirahutused pealinna tänavatel. See situatsioon oli hea näide sellest, mis võib juhtuda, kui erinevate kultuuride kokkupuutepind muutub liialt tuliseks ja grupid tunnevad, et muud väljapääsu kui vägivald ei ole.

Tamme novell kirjeldab esmalt olukorda tänavail, seda vene rahvusest lapse ja ema kõneluse läbi. Seejärel muutub fookus ja keskmesse tõuseb eesti rahvusest tegelane, ilmselt noor mees. Muutub ka tegevuskoht, edasine toimub juba jaoskonnas. Novellis toob autor eredalt välja erinevate kultuurigruppide ellusuhtumise, sealt võib välja lugeda ka üsna stereotüüpilisi karaktereid: venelased on kartsaga harjunud, noored eesti poisid peavad seda alguses huvitavaks, kuid hiljem soovivad iga hinna eest välja saada.

Jürgen Rooste luuletuses mainitakse aprillirahutusi vaid ühes vārsis (*et keegi teeb isikliku pronksiōō number / kaks kolm vōi neli ja / „the return of the bronxman“ / saab pai ja ministriks ja kōik on kena/ illus on āraiūtemata illus ja kena*), kuid ülejāānud teksti kontekstis on siiski māriline, et autor just selle sūndmuse muude seas esile toob. Rooste nāitab sellega ūhiskonna hirmu uue sarnase sūndmuse ees. Sellega kinnistub arusaam, et kōike vōōrast kardetakse ja selle ees tuntakse hirmu, vōōrakujutis projitseeritakse hūperboolsemalt kui see reaalsuses esineb.

Ūlesanded on koostatud nii, et ōpilane saaks neile vastata tekstile toetudes, kuid samas tuues vālja seoseid ūhiskonnas toimuvaga. Analūūsimiseks toodud probleemid konfliktide kohta eri rahvuste vahel aitavad kaasa vāārtuskasvatusele, abistavad ōpilasel mōtestada ūhiskonnas ūldiselt ūsna lihtsustatud teemavāldkonda.

3.3. Töölehed

Kultuuride dialoog Eesti ühiskonnas

Loe läbi Andrus Kasemaa luuletus „elu mississippi kallastel“ ja vasta küsimustele.

elu mississippi kallastel

missipis ma pole elanud
ja pole elanud st petersburis,
aga kallaste oligi nagu st petersburg
palju seiklusi
suviti käisime mississippi ääres suplema
see oli sama lai kui missipi
teist otsa polnud näha
ja sama sogane ka
kui missipis
seal olid punastes ujukates poisid
ja vanad mustlased
kes istusid oma onnide ees ja vahtisid
ja mustlaselapsed
kes suplesid rannas
nemad olid meie neegrid
kui meil igav oli
siis me ajasime neid taga
ja aheldasime neid keldrisse
ja hirmutasime püssidega
kao minema
mis otsid siit
vahel neid aeti taga
mööda tänavaid
ja rahvas tahtis nad üles puua
varganäod nagu need neegrid olid
kui nad olid ära jooksnud
me ajasime neid mööda võsaside taga
koerte ja autodega
mehed olid meil sama ähvardavad
ja sõimasid ja ropendasid hirmsasti
vahel oli ka meil suuri seiklusi

ja suuri armudraamasid
poisid olid meil sama näljased ja janused
seikluste järele
ja tüdrukud olid samasugused plikad
nagu becky
ja mutid olid ka täpselt nagu twain oleks nad
meilt varastanud
mrs pollyd
ja beckyd ja tomid jooksid missipi kaldal
olevale
surnuaiale
südaöösel
ja lootsid kummitusi näha
ja koopad olid ilmatu pikad
missipi kaldas
kes teab palju lapsi
sinna oli ära kadunud
ja kes iial ei tulnudki enam tagasi
ainult nimed
olid neist järele jäänud
koopaseintele
ja ühel suvel tapeti meil rannas üks sakslane ära
suvel juhtuski kõige rohkem
midagi põnevat
üks joodik tappis
mr ned finn
hulkur finn kes sakslase ära tappis
ja ta keha liivaranda peitis kivide vahele
see oli jube roim
ja mr finn sai palju aastaid
st louisi vanglas
kord ta lasti välja
ta tuli tagasi st petersburgi

aga keegi ei tahtnud teda enam siia
viimaks ütles keegi
et mr finn tuleks lintšida
mäletasime teda tükk aega
ja iga päev olid sadamas laevad
poisid hüppasid seal sadamas vette
nii mõnigi kord tappis keegi kellegi ära
oli ka meil kurje inimesi
joodikuid ja kõrtsikaklusi
läbi akna lendamisi
ja tooliga pähe
ja jalgadega rindu
oli tõesti tore tsirkus
ükssuvi uppus välgusel ööl
üks poiss mississippi jõkke ära
see poiss kummitas mind tükk aega
kui ma voodis õhtuti magama jäin
nii juhtub kõikide
pahade poistega
kes oma vanemate sõna ei kuula
ja poliitika oli meil sama räpane
nagu chigagos
mehed käisid püssidega ringi

linnapea sõitis tõllaga õhtuti läbi tänavate
relv kabuuris
ja vaatas oma linna järele
kõik me armastasime teda
me olime samasugused
nagu seal missipi ääres
metsik mass
igaühte valmis
ära uputama mississippi jõkke
ja üles pooma
nii oli
ja kord põletasime me rahvamaja maha
oli vägev pidu
igas riigis on vähemalt üks missipi
ja üks st petersburg
ja veel hullem brickville
kallastel oli isegi põnevam
kui st petersburis
ausõna
hea koht laste kasvatamiseks

Andrus Kasemaa

1. Millised erinevad rahvused ja kultuurid minategelase lapsepõlvemaailmas koos eksisteerisid? Kirjelda eri rahvustest laste omavahelisi suhteid.
2. Millised ühiskondlikud olud luuletuses välja toodi? Kas ja kuidas võisid need mõjutada erinevate kultuuride esindajate läbikäimist?
3. Too eelmises ülesandes vastatu põhjal paralleele tänapäevaga, kirjuta välja sarnasused ja erinevused. Kas olukord on muutunud, kas praegune kiirelt muutuv maailm ja Eestis taotletavad väärtused on inimeste igapäevaellu jõudnud?

Lisaülesanne:

* Kirjuta enda lapsepõlvest luuletus või lühike proosapala. Proovi keskenduda suhetele ja sellele, mis võis neid mõjutada.

Kuulake üksteise kirjutatut. Kas teie lapsepõlv oli sarnane?

Millest sarnasused ja erinevused olenevad?

Getty Images

Loe läbi Sveta Grigorjeva luuletus „svetlana jevgenjevna grigorjeva“ ja vasta selle põhjal küsimustele.

„svetlana jevgenjevna grigorjeva“

romeo ja julia oli köömes se kõrval

siis kui eestlased ja venelased olid
tõelised
capulettid ja montecchid
ja sa pidid valima kummaga sa ühes
mestis oled
ning sa valisid venelased sest neid oli
oluliselt rohkem
(ja sest et vene poisid olid ilusamad)

kui sina ja su sõbranded
laulmas vürtsitudrukuina
paraadna ees keeles
millest tollal veel aru ei saanud
(mind ristiti mel c-ks
sest käisin tol ajal ringi värvilises
nabapluusis
juuksed üles panduna kõrgesse
hobusesabasse
täpselt nagu see „sporty spice“ bändi
algusaegadel)

kui su isa lasi sulle makist biitleid
ja sa naersid isa ja biitlid välja
eriti seda kui ta ütles et sa oled alles laps
sa ei saa veel aru
mis on klassika

ja siis sa vuhisesid hoopis oma poisi
jalgratta tagaistmel
mööda lasnamäge
kuulamas pleierist kõrvulukustavat
prodigyt
(no good on elu lõpuni mu lemmiklugu

see läeb aastatega ainult paremaks)
me olime nii väiksed
ja juba nii kiired ja
vihased

kus sa küll nüüd oled
see kellega
sai hommikust õhtuni mängitud
kes esimesena silma pilgutab on kaotand

kumbki meist ei pilgutand
kumbki meist kunagi ei kaotand
ja see ongi tõeline
sajandiarmastus
(romeo ja julia olid köömes me kõrval)

ja kuigi biitlid on tõesti ägedad
ei ole nad prodigy se minu klassika
las siis me lapsed naeravad tulevikus ka
meid välja
nagu meie naersime omi vanemaid

ainus surematu klassika on ehk see et
kuigi romeo ja julia on juba ammu surnd
mängivad eestlased ja venelased
endiselt tõsimeelselt capulette ja
montecche
huvitav kas kunagi ka seda välja naerma
hakatakse

(ja kes on need lodevad traditsioonini
mitteküündijad
häbi neil olgu

juba ette)

Sveta Grigorjeva

1. Mida tähendab luuletuses väljend „eestlased ja venelased olid tõelised capulettid ja montecchid“? Millisele varasemalt loetud teosele selle lausega viidatakse? Millise tähendusvälja selline intertekstuaalsus lisab? Kas see tekitab sinus lugejana ka mingeid ebakõlasid? Põhjenda.

2. Kirjelda, missuguseid tundeid autor luuletuses kajastab.

Kuidas kirjeldatavad emotsioonid luuletuse arenedes muutuvad?

Mis võib olla selle põhjuseks?

Filmi „Romeo + Juliet“ (1996) poster

3. Milline on minategelase rahvuslik positsioon? Kuidas see võib mõjutada luuletusest arusaamist lugeja jaoks?
4. Kas oled nõus viimases salmis välja käidud mõttega? Kuidas vastaksid minategelase küsimusele? Põhjenda.

Arutlege!

Missugused on eestlaste ja eestivenelaste konflikti põhjused? Millised on vastuolu tagajärjed?

Mida see Eesti ühiskonna ja mõlema osapoole kohta ütleb?

Loe läbi katkendid Andrei Hvostovi lühijutust „Vene värk“ ja vasta küsimustele.

Vene värk

Suviti vanaema juures olles kuulsin suuri inimesi kasutamas sõna „kotipoisid”, vahel pandi selle ette ka täpsustus — „vene”. Selle sõna tähendust ma ei teadnud, kuid kontekst ütles kõik. Sõna kõlas juhtudel, kui leiti järjekordne põhjus kiita Pätsi-aegset ülemaalist lausausust, mille avalduseks oli näiteks selline huvitav meenutus, et majauksi ei lukustatud ning aidadki jäeti lahti, sest keegi ei tulnud mõttele minna naabrimehe juurde vargile. Kui majarahvas oli korra kodunt ära läinud, pandi selle märgiks ukse ette luud. Komme kestis õndsast Pätsist kõvasti kauem, sest neid luudasid majauste kaitseks mäletan ka omaenda lapsepõlvest, kusagilt sealt seitsmekümnendate algusest. Sõja järel toimus kardinaalne muutus. Maa ujutasid üle vene kotipoiste jõugud. Neist polnud pääsu ega asu; kellel ronisid sahvrisse soolapekki ja sinki virutama, kusagil kangutasid kartulikeldril luugi eest ja tegid seal puhta töö, piimamannergud sikutasid kaevust välja, võisid ka aasal sööva lamba minema viia — kõik, mis vähegi ripakil, see pihta pandi. Ma ei küsinud kotipoiste järele täpsemalt. Kes nad olid ja kust tulid. Asi tundus olevat selge niigi. Minu vaimusilmas kangastusid õhtust Sillamäed eaturvaliseks muutvad kergelt kriminaalse olekuga tüübid, needsamad, kellega ei tahtnud kokku puutuda südaööl kaevanduse öisesse vahetusse tõttavad töölised — ka sugugi mitte nõrgad mehed —, sest kogu see *špana*, nagu vene keeles öeldakse, tegutses šaakalikarjana, mistõttu töölised eelistasid nendega kohtumise võimalust arvestades minna üle öise välja bussijaama poole paarikaupa või kolmekesi. Öine Sillamäe *špana* ning sõjajärgse Eesti nuhtluseks olnud kotipoisid olid minu veendumust mööda üks ja sama inimlik. Emapoolsed sugulased, eestlased tähendab, jätsid igatahes sellise mulje. Ma võtsin selle teadmiseks ja siis unustasin. Panin selle teadmise kusagile tagumisse sahtlisse.

/---/

„Kotipoisid” oli natuke spetsiifiline väljend — ma arvan, et see oli levinud ennekõike maapiirkondades, kuid teine ülimalt oluline sõnapaar — „vene värk” — oli juba universaalne. Mõistet ei anna hästi tõlkida ei vene ega ka ühtegi teise indoeuroopa keelde. Ja ega praegused kahekümneaastased eestlasedki tea selle tähendust. Üks mälestus selle mõiste seletuseks. Seitsmenda klassi tööõpetuse tund. Õpetaja, väikest kasvu sõnaaher vene mees, jälgib meie võitlust kiusliku mutriga, mis kuidagi ei taha lasta end lahti keerata. Kuidas me ka ei ponnistanud, aga äraneetud mutter ei liikunud edasi ega tagasi. Seisis nagu valatult. Või pigem kinni roostetanult. Kas oli mutrivõti liiga suur või meie poisikäed liiga nõrgad, ent meie ainsaks saavutuseks oli see, et mutri nukid said maha keeratud. Teravate

nukkide asemel tekkisid sellele ümarad vormid. Vältisime õpetaja poole vaatamist — abiotsivalt või trotslikult —, sest niipalju me nutritest-poltidest taipasime küll, et aru saada, millise käkiga me olime hakkama saanud. „Peab vist rauapuuriga poldi välja puurima, siis saab lahti küll,” pakkus keegi ebakindlal häälel. Õpetaja vaatas talle puhmaskulmude alt otsa ja naeratas siis ootamatult. See mees ei muhelenud muidu iial. „Siin aitab ainult *rusški kljutš!*” teatas õpetaja napilt. „Teate, mis asi see on?” Klassivend Priit võttis end kokku ja pomises midagi võtmest, mida saab kokku või lahti keerata. Vastavalt suurusele. Õpetaja vangutas pead. „See on rootsi võti!” teatas ta laitvalt. Siis võttis ta paremasse kätte suure haamri, vasakusse meisli, surus selle otsa neljakümne viie kraadise nurga all vastu nutrit ja lõi mõned korrad tugevasti haamriga. Nüüd olid nutril lisaks mahakeeratud nurkadele ka paar sügavat täket sees, kuid... see jõnksatas iga löögi ajal paar millimeetrit edasi. Ja kui see oli kord juba liikuma hakanud, sai seda edasi keerata tavalise nutrivõtmega, hoolimata eelnevate ponnistuste tagajärjel rikutud nukkidest. Õpetaja õõtsutas käes olnud haamrit ja küsis: „Jääb meelde, mis asi on *rusški kljutš?*” Me noogutasime. „Vene võti” on toore jõu kasutamine seal, kus tegelikult peaks kasutama mingeid sofistikeeritumaid meetodeid. Venelane virutab haamriga, ja kui see ei aita, siis vasaraga, ja kui ka sellest pole abi, siis võtab puudase sepa-vasara. Tagantjärele pean tunnistama, et see on ainus õppetund, mis on mulle kogu põhikooli tööõpetusest meelde jäänud. Kuid *rusški kljutš* ei ammenda „vene värki” kui mõiste kogu ulatust. Kõik ebaratsionaalne, anarhiline, ligadi-logadi tehtu oli „vene värk”. Kogu reaalne sotsialism oli seda. Saksa keeles on sellel mõistel semantiliselt peaaegu üksühene vaste — *polnische Wirtschaft*, mille otsetõlge oleks „poola majandus”, ehkki tähenduse spekter hõlmab laiemalt „poola eluviisi” või „poola olekut”. Ilmselt on sellised „oma” korra ja „nende” korratuse vastandamised teada paljudele maailma rahvastele. Ent ma ei tea teist nii tähendusrikast väljendit nagu „vene värk”.

/---/

Tundub, et „vene värk” pääses maksvusele alles Nõukogude aja saabumisega. Seda väljendit kasutades tõmbus eestlane luterlik-saksalikku või siis maamehelikult ratsionaalsesse mulli, kus valitses kord ja head tavad, kultuur ja tsivilisatsioon, sellal kui väljapoole jääv ehk kogu „vene värk” tõugati üdini võõraste nähtuste hulka. Minu aja eestlaste enesemääratluses oli see üks nurgakivisid.

/---/

Hämaravõitu perekonnapärimuse järgi olevat ma alustanud rääkimist vene keeles. Seega mitte ema-, vaid isakeeles. Selle pehmelt öeldes raskesti-usutava väite allikaks olid vanemad sugulased kusagilt Lõuna-Eestist. Praegu ma kahtlen nendes teadetes sügavalt, aga oli aeg, kui ma võtsin seda puhta kullana. Kunagi algkoolis, nii umbes üheksa-üheteistkümnendaastasena. Tundes ise selle juures väikest piinlikkust — kuidas võis see juhtuda, et ma rääkisin kunagi isa keelt paremini kui ema oma?!

/---/

Ema, suguvõsa ainus ülikoolis õppinud inimene, tuli kodumaale, tuli üle pikkade aastate ennast näitama ja oma last tutvustama, ning näe, mis sellest välja tuli. Läbikukkumine keeleeksamil. Võib-olla omistan ma varases lapsepõlves juhtunule mingeid tänase tähendusi, aga kui üks minu vene sõber, peaaegu perfektselt eesti keelt rääkiv inimene, pihtis mulle oma üleelamisi eesti keele eksamil — kodakondsuse saamiseks —, kus ta laskis end läbi kukutada, keeldudes rääkimast talle, täiskasvanud inimesele, täiesti infantiilsetena tundunud teemadel, siis sain ma temast väga hästi aru.

Kelle asi see on, kas ma armastan jäätist ja kelgusõitu, kas mul on juba pruut olemas, kas Eesti lipuvärvide tähendus on mulle ikka selge.

Minge te õige — puhtas emakeeles öeldes — selliste küsimustega persse. Kuidas see asi ka polnud, ma mõtlen vene keele esmasust, mitte keeleeksamite perssesaatmist, kuid põhikoolis õppiva lapsena pidin ma võtma teadmiseks õhus olnud kahtluse, et minu esimene keel oli vene keel.

See tekitas minus selge ebamugavustunde. Nagu oleks minus peidus keegi tundmatu. Midagi sellist, mida Freud nimetab *das Unbewusste*, „teadvustamatu” — pealtnäha olen eestlane, enda veendumuse järgi, aga hakka mind lahti võtma, nagu võetakse matrjoškat, ja sealt seest hüppab välja venelane. Koos kogu selle „vene värgiga”. Uhh!

Seda kahtlustasid ka mind ümbritsevad inimesed. See on kindlasti vägagi eestlaslik kahtlus, mille kordumist ja uuesti kordumist võin täheldada tänaseni. Praegu on see vaid võtnud uue kuju. Nüüd kuulatakse minu kõnes kahtlast aktsenti. Mille peale ma küsisin siis, kui ma veel viitsisin niisuguste asjade peale ärrituda, et kuidas saab olla inimesel, kes on saanud kogu oma hariduse esimesest klassist peale eranditult eesti keeles, olla üldse mingit aktsenti?

/---/

Kui ma olin väike laps, aga eriti noorukieas, nagu juba öeldud, mõjus selle keele mittenormatiivne pool mulle väga eemaletõukavalt. Kuid enam mitte. Nüüd ma olen seda õppinud hindama, lausa naudin seda. Umbes samamoodi, nagu hakkasin pärast viieteistkümnendat eluaastat hindama õlle maitset. Või kui alkohol kõrvale jätta, midagi sellist nagu rokfoori juust. Jah. Tee oma sisemise venelase juurde on olnud pikk ja raske.

Kunagi ehmatas mind võimalus, et kõik see jama on nüüd üle kandunud minu pojale. Kui ta oli umbes kümneaastane, toimus meie vahel selline dialoog. Tema: „Isa, kas sa oled poolvenelane?” Mina: „Küllap siis olen, kui minu isa on täisvenelane.” Tema: „Kui sa oled poolvenelane, siis see tähendab, et mina olen veerand-venelane?” Mina: „Noh... võib vist nii öelda küll.” Tema: „Aaah!!! Ma ei taha!!!”

Mind vaevab seniajani küsimus, miks ta seda ei tahtnud. Kohe väga intensiivselt ei tahtnud. Ometi polnud justkui põhjust. Ma püüdsin teda kaitsta nii eestluse kui veneluse painete eest.

/---/

Mind ei vaevagi küsimus, et miks ja kuidas ma otsustasin hakata eestlaseks. Sest on selge, et see juhtus ema eeskujul. Seletamatu on hoopiski see, kuidas ma siis tuln mingil hetkel otsusele, et mõnikord, teatud juhtudel, võiks ma olla ka natuke venelane.

Võib-olla hakkas mind kolmekümnendatesse eluaastatesse jõudmisel tüütama seitsmesaja-aastase orjapõlve depressioon. Hea oli iseendale öelda, et ma ei pea selles osalema, sest minu isapoolne suguvõsa — ikkagi vabad kasakad — pole kunagi mõisatallis vitsu saanud. Must lagi on meie toal... ah, mis mul sellest, see on rohkem Juhan Liivi mure. Hulluks läinud Liiv uskus, et ta on Poola kuningas. Väga eestlaslik kiiks. Jaan Kross oli rahvuslik Diogenes, kes uitas kõrgele tõstetud lambiga läbi ajaloo ning hüüdis „otsin eestlast”. Ent mina, kui ma lülitan hinges oleva rahvusnupu „vene” režiimile, ei pea sisse ahmima seda palsamit, mida Jaan Kross nii meisterlikult keetis. Meisterlikult, kuid tulemus on minu maitsele liiga lääge. Selline vastumeelsus rahvuslike hingepalsamite suhtes tekkis mul siiski alles ülikoolis.

/---/

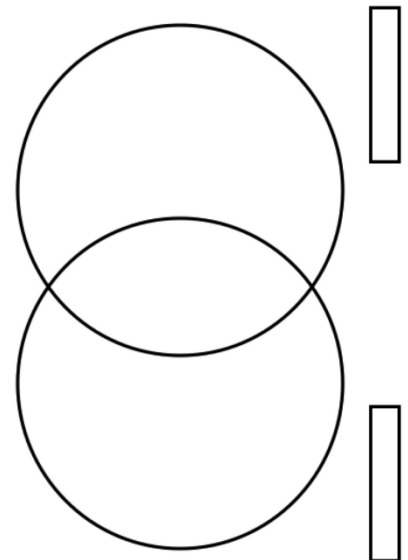
Kummaline... eestlaste ja venelaste kokku-elu, või kui soovite, kokku-mõju, on pannud kusagil meie tagaõues vulisema ühise häbiallika, millest ammutavad mõlemad rahvused. Kas see võiks olla midagi kokkuliitvat? Naljakas, aga võiks küll.

Andrei Hvostov

1. Milline on minategelase rahvuslik positsioon? Kuidas see selliseks on kujunenud?
2. Millised on tekstis välja toodud põhjused, et vahel ei ole eestlane hea olla? Kas oled nendega nõus? Põhjenda.
3. Võrdle Hvostovi ja Grigorjeva tekste. Mis on sarnast, mis erinevat? Mis võivad olla erinevuste põhjused?

Arutlege!

Missugused on mitmerahvuselisuse eelised, millised puudused? Kuidas mitmerahvuselisus inimese igapäevaelus võib avalduda? Mismoodi mõjub see eesti kultuurile ja ühiskonnale?

Loe läbi katkend Andrei Ivanovi novellist „Tuhk“ ja vasta küsimustele.

Tuhk

/---/

Kui ma Annale teatasin, et olin halli passi võtnud, vaatas ta mulle otsa kummalise ja täiesti võõra pilguga. Ta ise oli juba varem võtnud Venemaa kodakondsuse ning ootas seda nähtavasti ka minult. Püüdsin kõike naljaks pöörata, kuid Anna jäi väga tõsiseks. Ma ei mõistnud, mida ta rääkis. Neil aastatel ei mõistnud ma iseennast, ei leidnud eneses tasakaalu ega ka kohta selles kiiresti muutuv maailmas, mis heitis eneselt kesta justkui mõni roomaja. Tõmbusin kaitseasendisse. Varjasin iga oma liigutust ja sõna. Eesti kodakondsust ma ei tahtnud, sest vastik oleks olnu teha keele- ja põhiseaduse tundmise eksamit. Või – äkki ma lihtsalt ei viitsinud? Tegelikult läksin ma kergema vastupanu teed. Võtsin välismaalase passi. Valisin kahest halvast parema. Ja püüdsin oma teguviisi poetiseerida, nagu oskasin: „a man in between“, ei lippu ega kodumaad. Siis oli moodne niimoodi rääkida.

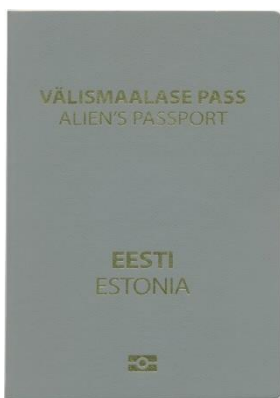
Kes ma neil päevil õieti olin? Nooruk, kes ei leia jõudu enesele koha leidmiseks uues imepäras maailmas, kus ilma eesti keelt rääkimata midagi teha pole? Pidada end osaks kunagisest suurriigist, küünitada end oma ajaloolise kodumaa toitva rinna suunas ma ei võinud. Ja ega ma ju Venemaad korralikult ei tundnudki. Just sel ajal sündis mu teadvuses ettekujutus baltivenelasest. Inimesest, kes tunneb uhkust selle üle, mis tal puudub. Mida ta ei tahagi, et tal oleks. Kes on valinud, et tal ei ole. Kes tunneb uhkust, et ta selles uues imepäras maailmas on eikeegi. See, kes ei suuda. Kes on nõrk. Sest kodakondsuse saamine tähendaks alandavate eksamite sooritamist keelest ja kodakondsusest, mida sa tegelikult põlgad. Oli vastik, kui sa oleksid pidanud minema ja kõikidele tõestama, et oskad eesti keelt ning tead, mitu jõge on Eestis ja kui sügavad on siin järved. Pidid tõestama oma keeleoskust, selleks et töökohta saada. Pidid peast teadma kõiki Eestis leiduvaid kasulikke maavarasid, et saada ükskõik missugust ametit. Et töökohta saada, pidid teadma, mida tähistab rahvuslipu sinine värv, ja kuidas see tähendus on tekkinud, mida tähistab lipu valge värv, mida tähistab must värv Eesti Vabariigi lipul. Sinu eestlasest naaber seda kõike teadma ei pidanud. Olgugi nii tema kui sina olite mõlemad Eestis sündinud. Võib-olla isegi ühel ja samal päeval, kõrvalpalatites. Mispärast siis mina, nagu ma olen, pean kodakondsuse saamiseks eksameid sooritama, tema aga, nagu ta on, ei pea? Mispärast temal on õigus, minul aga mitte? Neil päevil jõudsin ma selgusele ja valisin enesele oleku. Isik, kelle kaelus on kinni nõõbitud ja kelle süda ajab põlgusest üle ääre. Otsustasin hakata selleks uueks baltivenelaseks, kes on valmis loobuma kõigest. Otsustasin saada inimeseks, kes „kõige“ asemel valib „mittemiski“. Inimeseks, kes ei taha, ei saa, ei tee, ei lase end

lükata ühele ega teisele poole – ning on selle üle uhke. Olin uhke oma välismaalase staatuse üle. Olin vastu. Olin „Negativ Nein“. Vältisin mis tahes nomenklatuurset või ideelist seotust. Selle asemel et keeleeksam sooritada ja enesele korralik amet leida, läksin kolmeks aastaks tööle valvurina, kus läbipääsuputkas tuli päeva jooksul oma sada korda nuppu vajutades väravaid lahti teha, kontidest keedetud pudruga koeri sööta, hankida võltsitud tšেকে, mis pidid tõendama, et olen koertele toitu ostnud. Teekann kees kogu päeva, andsin välja võtmeid ja võtsin neid vastu, valvasin, et varandust minema ei tassitaks (tegelikult võtsin lihtsalt pistist, et jäta kahe silma vahele, kui tassitakse).

Selle juures kuulutasin kõrgilt oma ainsaks kodumaaks selle, mida geograafilises mõttes enam ei eksisteerinud, kuid mis idee kujul ei olnud veel päriselt lakanud olemast. Olgugi et mitte kõige värskemal kujul. Riknemise lõhnaga. Välja vilistatud, ära teostatud, tükkideks lõhutud, kivi kivi haaval laiali kantud idee kujul. Mis polnud enam elus ja millest oli järel vaid etikett. Selle idee sümboliks sai ühe Kristusega sarnaneva Argentina märtri kujutis. Kõigest utoopia, millest mulle jätkus. Võitluses õiguse eest seda tõbe põdeda klammerdusin ma sõna „non-belonger“ külge. Lugesin Rushdie't nagu mõned punkarid Bakuninit. Mulle tundus, ja tahtsin selles veenduda, et see sõna kuidagi lähendas mind ühe teise sõnaga: kosmopoliit. Luksus, mis on kättesaadav vaid Suurbritannia passi omanikele. JA sugugi mitte hallipassimeestele, millest hullemad said olla vaid tagaotsitava kurjategija dokumendid. Jah, tegu oli poosiga, seda muidugi.

/---/

Andrei Ivanov

1. Millisele aktuaalsele probleemile autor novelliga tähelepanu pöörab? Mida sa selle olukorra kohta tead?
2. Millistele vastumeelsust tekitavatele aspektidele minategelane oma valiku tegemises tugineb? Kas oled tema arutluskäiguga nõus? Põhjenda.
3. Milleni võib säärane vastumeelsus nagu minategelasel viia? Kas Eestis on selliseid olukordi ka reaalselt olnud? Missugused olid tagajärjed?

Arutlege!

Uurige kodakondsuseksamit. Kas teie oskaksite kõigile küsimustele vastata? Kas esitatud küsimustele vastuste teadmine on oluline eestlaseks olemise juures? Põhjendage.

Mis teeb ühest inimesest eestlase? Kas eestlus ja eestlaseks olemine on teie jaoks oluline? Põhjendage.

Loe läbi katkendid Margus Tamme novellist „Rahutused Tallinnas“ ja Jürgen Rooste luuletus „Ajaloo vastu“ ning vasta küsimustele.

Rahutused Tallinnas

Kaks väikest vene plikat, üks ema käevangus. „A ja v etom dome žit budu,“ näitab üks plika teisele draamateatrit. „Tõ što, bogotaja?“ imestab teine. „Da net, nu moi papa skazal, što kogda mõ pobedim, mõ vsje budem žit v dvortsah.“ „Tiše, tiše, gluposti govoriš,“ katkestab teda ema ja vaatab hirmunult ringi.

Politsei tuleb veekahuri toel uuele pealetungile. Siin ja seal hakkab visisema pisargaas. Noored venelased kangutavad kõnniteepiirete küljest endale metallvaiasid. Pisarad voolavad mööda nägusid, aga nad on õnnelikud. Poisid ja tüdrukud kallistavad teineteist ja siis löövad aknaid sisse ja siis jälle kallistavad. „Eto kak v Pariže,“ räägivad nad.

Woodstocki ees joob šokis tüdruk konjakit. Ütleb, et ta istus seal sees, kui süütepudelid akendesse visati. Siis ilmub nurga tagant märulipolitsei ja jookseb meid pikali.

/---/

JAOSKOND

Valvurid: nemad särasid. Tavalise paari päti asemel allus nende käskudele mitusada inimest. See oli nii peadpööriv tõus sotsiaalsel redelil, et paljud kaotasid reaalsustaju – nad röökisid, naersid, mõnitasid, viskasid kildu, lubasid vigaseks teha, jagasid nuiahoope.

Operatiivüksuslased: nende puhul lõi välja sisu ja vormi ühtsuse seaduspära. Need, kes polnud täies varustuses – näiteks olid ilma kiivrita –, käitusid valdavalt inimlikult, kuid siis, kui kaitsed peal ja eriti kui näomask ees, muutus hoiak kohe oluliselt agressiivsemaks – siis võis oodata möödumisel ribilööki vms. Võtsid ebaloomulikke poose – otsekui oleks nad filmikaamerate ees. Esimest korda tõsise jamaga kokku puutudes ei teadnud nad, mida teha või kuidas olla – nii nad siis jäljendasid politseiseriaale. Kõrgemad politseinikud: närvilised, üleväsinud, hää l karjumisest falsetiks muutunud. Tegelesid printeri parandamise või kadunud käeraudade otsimisega.

Kinnipeetud veeti garaaži, eestlased käsutati seina äärde, venelased sunniti ruumi keskele põlvili – kõigepealt löödi kaikaga põlveõnnaldesse ja siis öeldi: „Põlvili!“ Võtsin välja telefoni, et koju helistada, seepeale teatas politseinik, et neil, kes kuhugi helistada üritavad, lüüakse nina sisse. Panin telefoni taskusse tagasi. Urbel pööras ringi ja ütles, et ta pole midagi teinud ja ta ei lase endaga niimoodi käituda. Urbeli juurde hüppas politseinik, lõi tema pead kiirelt kaks korda vastu betoonseina ja astus kõrvale. Urbeli näost hakkas

verd voolama. Juurde astus teine politseinik, tõmbas Urbeli püsti, esimene võttis välja gaasiballooni ja lasi sellest paar tsurakat Urbelile näkku.

Viidi kambrisse. Seal istus juba Gert ja teisel pool kaks venelast. Üks nägi välja nagu tüüpiline kõrilõikaja, teine oli keskealine mees, kes, nagu korralikest kingadest järeldada võis, kuulus ühiskonnas hästi hakkama saavate inimeste hulka. Ta oligi ärimees, saabunud just ärireisilt ja politsei oli ta rajalt maha võtnud, kui ta üritas minna oma südalinna pargitud auto juurde. Uuris, et mis Tallinnas lahti on. Purssisin kehvast vene keeles talle mingi ülevaate sisepoliitilistest arengutest. “Bože moi,” oigas venelane kurvast. Teine venelane selgitas, et kauplusi rüüstati pronkssõduri pärast. “Aga mis seos on kauplustel ja pronkssõduril?” ei saanud ärimees aru. Ta kõigutas ennast vaikselt ja halas “Ot tševo eto vsjo natšalos? Estonija že tsivilizirovannaja strana, Evropa. Kak eto vozmožno?” Oli mõnda aega mõtlikult vait ja esitas siis ise oma küsimusele vastuseks põhjaliku traktaadi, alustades sellest, kuidas Moskva provotseeris konflikti, millega eesti poliitikud läksid kaasa, kuigi nad teadsid, et see on ohtlik, aga nad läksid kaasa, sest see aitas neil saada paremaid valimistulemusi. “Da tšort, padaždali bõ godu par, eti võteranõ za eto vremja vzdohnuli bõ iz starosti.” Ja ka siis, kui enam teisaldamisest taganeda ei saanud, oleks ikkagi saanud hullema ära hoida – oleks pidanud tegema teavitustööd, eriti just vene meediakanalites oleks pidanud tegema teavitustööd, trükkima artikleid ja pilte, eriti just pilte, selliseid ilusaid fotomontaaže, kus kuju seisab uhkelt oma uues asukohas, nii oleks saanud rääkida mitte kuju ÄRA VIIMISEST vaid KOHALE TOOMISEST. Pärast seda jäi ärimees kuni kinnipidamise lõpuni äärmiselt väarikaks ja rahulikuks. Ta oli probleemi enda jaoks ära lahendanud. Kongi toodi järjest eestlasi juurde, mingid kutsekooli poisid, algajad rahvuslased. Viimastena kaks vene platnoid. Kokku 13 inimest, üheksa eestlast, neli venelast. Koikukohti oli neli. Platnoidel polnud vaja ise midagi ette võtta, nende füüsiline üleolek oli niivõrd tajutav, et tasapisi, otsekui juhuslikult toimusid ruumis väikesed ümberpaiknemised – üks kutsekooli poiss tõusis koikult, et minna nägu loputama, ja istus tagasi tulles otsekui vahelduseks põrandale, teine hüppas püsti, et jalgu sirutada jne. Umbes tunni aja pärast jagasid kolme koikut neljast platnoid ja vene ärimees, kutsekooli poisid istusid põrandal. Mingil kummalisel põhjusel ei võetud minult, erinevalt kõigist teistest, ära kella. Niisiis olin ma ainus, kes teadis õiget aega. Tänu sellisele erakordsele võimele võisin ennast välja sirutada neljandal koikul. Ruumi vaimseks keskpunktiks sai kongi uks. Kõik (välja arvatud muidugi platnoid) jõllitasid lakkamatult ukse poole. Mõnda aega pakkus uksele konkurentsi ka mattklaasiga aken vastasseinas, kuid siis selgus, et tegemist ei ole päris aknaga, vaid riskülikukujulise lambiga, ning “aken” minetas oma tähtsuse.

/---/

Platnoid sõid saia. Mälusid aeglaselt ja mõtlikult. Nad olid enda kätte koondanud 15 pätsi saia. Mitte et nad neid endale kuidagi vägivaldselt võtnud oleksid, lihtsalt kongi

eestlased olid alustanud näljastreiki. Õigemini oli see mingi eestlaslikult introvertne variant näljastreigist – häälekaid nõudmisi ei esitatud, valvureid streigi alustamisest ei teavitatud, lihtsalt nälgiti. Niimoodi vaikselt, soovimata tõmmata endale liigset tähelepanu või teisi häirida. Platnoid sellise jaburdusega muidugi kaasa ei läinud, nad olid elu näinud mehed ja teadsid, et kinni istuda võib kas või kogu elu ja sel juhul on kindlasti hea omada korralikku saiavaru. Ülemise nari platnoi kummardus allapoole ja esitas kamraadile oma mõttekäigu.

“A znaješ kto mõ? Mõ kosmonavtõ.”

“Potšemu kosmonavtõ?”

“Potomu što vozduha zdes vobše netu. Znatšet – mõ v kosmose.”

Nad naersid rõõmsalt. Alumise nari platnoi mõtles veidi ja näitas siis kongi ukse ümmarguse akna poole: “I tam illjuminator.”

“Ottuda možno zemlju uvidet,” täiendas ülemise nari oma.

Alumise oma mõtles veel veidi ja muigas kavalalt. Nõksas peaga eestlaste poole ja küsis: “A oni kto? Oni robotõ. Oni nitšjo ne jedjat, znatšet – robotõ.”

/---/

Margus Tamm

AJALOO VASTU

(esimene arvamuspoes)

vaatame Johannesega
ilmutusraamatu taevast –
ta istub mu kõrval ja rüüpub õlut:
ja siis ilmub parv NATO hävitajaid
ja siis langeb taevast osooniauke

kuhu kukuvad me ilusad
trullakad lapsed

uus revolutsioon peab olema selleks
et puutunud ega breivikud ei saaks end
kuidagi ajalukku kirjutada
selleks tuleb võtta neilt see raamat

et ei oleks nii et mõni mõhk või mähkam
teeb haridusreformi – ajab linnaväljakuile

vannitoaklaasist natsisümboleid ja ägab
olemise koorma all – kõike tuleb
parandada

et keegi teeb isikliku pronksiöö number
kaks kolm või neli ja
„the return of the bronxman“

saab pai ja ministriks ja kõik on kena
ilus on äraütlemata ilus ja kena

et see suur ajalugu saab kirjutet suurte
ilusate inimeste näo järgi kes sinna
mahuvad:

ma alati mõtlen et kui ajalugu ei õpetataks
läbi sõdade – kas me siis arvaks et sõjad

on nii pagana tähtsad - need väiksed

kontsentreeritud ajaühikud inimkonna
olemises
kus palju inimesi maha notitakse
– naisi ja noorukeid
vägistatakse – laste elusid peesse
keeratakse

ei ole ühtki ilusat ega väärt sõda
ei ole ühtki – ega ilusat väärt
kaitsepoliitikat
on klounid ja narrid ja pajatsid kes
vajavad
tööd alati kui nad pole hullumajapalatis ja

suur ajalugu ripub meil jalus – see on
nagu neetud edevus keegi ei taha tast
lahti ütelda sest nii valusalt valus on ju
olla tühine olla lihtsalt (hää) inimene

puutunud ja breivikud teevad aja ja loo
ja me oma väiksed üleskeeratavad
mankid ja molluskid nende kandadel: me
peame ainult pihta panema

selle suure ajalooramatu – siis
jääb elu ja olemine

muidu on meil kõik kenasti siin 21.
sajandis: ikka rahvas ja riik ja rass
RRR on uus KKK – poja ära lätlaste
või tiblaga seksi – ma panen sulle kaasa

omariikluse šokolaadi – aus kaubandus
aus
iga hetk väärt

kogu su elu

Jürgen Rooste

1. Mis on tekstide ühine teema? Seleta see mõne lausega lahti.
2. Kas tekstide autorid on samal meelel, kas neil on ühine arusaam probleemist? Põhjenda, tuues näiteid.
3. Miks on Rooste luuletuse pealkiri „Ajaloos vastu“? Kas oled temaga nõus? Põhjenda.

Arutlege!

Kas konfliktid erinevate kultuuride, erinevate rahvuste vahel on paratamatud? Miks? Kas Eestis võib veel midagi sarnast nagu pronksiöö toimuda? Põhjenda oma arvamust.

Rollimäng:

Kujutlege rühmas, et teie oleksite olnud valitsuse liikmed pronksiöö ajal. Kuidas oleksite talitanud enne pronksiööd, kuidas selle ajal ja kuidas pärast seda?

Banksy graffiti

4. Kultuuridevaheline kriis ja selle tagajärjed

Teise temajaotise sisuks on kultuuridevaheline kriis ja selle tagajärjed, selle eesmärgiks on ilukirjanduslike tekstide põhjal kaardistada ja vaadelda olukorda maailmas, kus iga päev ilmuvad uudised järjekordse sõjalise konflikti või vägivallailmingu, terrorismi kohta. Tekstid annavad õpilastele erinevaid vaatepunkte erineva kultuuritaustaga inimeste kokkupuutest, tunnetest ja mõtetest, mis neil sellises situatsioonis elades ja üles kasvades tekkinud on. Eesmärgiks on näidata, et olukord maailmas ei ole tegelikult meiegi jaoks kaugel, ja tuua sellest mõtlemist ning erinevatest kultuurigruppidest arusaamist, nende mõistmist õpilastele lähemale.

Teemakäsitusel vaatluse alla tulevate tekstide seas on nii eesti kui ka maailmakirjanduse autoreid, nii lühemaid kui ka pikemaid proosatekste, samuti ka luuletusi. Lugesdes tegelaste juhtumistest ja nende tunnetest-mõtetest, saab õpilane võimaluse kaasa elada ja ehk samastudagi seni kaugeks ja ühtlaseks massiks jäänud inimestega, kelle kogemustele tuginedes tekstid kirjutatud on.

Käsitletavad tekstid: Rawi Hage'i romaan „De Niro mäng“, Jari Tervo romaan „Layla“, Maarja Kangro luuletus „Tel Aviv 2010“, Daniel Kehlmanni novell „Ida“, Natan Dubovitski novell „Ilma taevata“, Maarja Pärtna luuletus „Pimendamine“.

4.1. Lühidalt teise alateema autoritest

Rawi Hage on 1964. aastal Liibanonis Beirutis sündinud kirjanik, kes emigreerus 20-aastaselt Ameerika Ühendriikidesse, kust ta 1991. aastal liikus edasi Kanadasse, oma praegusesse elukohta. Nooruses elas Hage lisaks Liibanonile ka Küprosel, kuhu nad kodussõja eest põgenesid. Lisaks kirjutamisele tegeleb Hage fotograafiaga. Tema

loomingut iseloomustabki sõjalukordadest, eksiilist ja pagulaskogemusest kirjutamine. (Rawi Hage)

Maarja Kangro (sündinud 1973) on eesti kirjanik ja luuletaja. Kirjandusse tuli ta luulega, mille kirjutamist jätkab ta siiani, esimene novellikogu “Ahvid ja solidaarsus” tõi talle ka laiemat tuntust väljaspool kirjandusringkonda. Tema lugude peategelased on tihti naised, keda Kangro kujutab sihi- ja enesekindlatena, intelligentsete ja tugevatena. Kangro stiil on irooniline ja humooriga rikastatud. (Kaus 2015: 77)

Daniel Kehlmann (sündinud 1975) on Austria kirjanik, kes on oma teostega palju edu saavutanud, ta on kindlasti üks kaasaja olulisematest Euroopa autoritest, kes on ühtviisi menukas nii kriitikute kui ka lugejate seas. Lisaks proosale, peamiselt romaanidele, kuid on ka lühijutte ja novelle, on ta kirjutanud ka filmistsenaariume ja näidendeid. Teda mõjutanud kirjanikest toob autor ise esile saksa klassikud, kuid enamgi Ladina-Ameerika maagilise realismi esindajad. Temaatiliselt käsitleb Kehlmann ajaüleseid ja filosoofilisi ning eksistentsiaalseid külg inimestes. (Oltermann 2014)

Natan Dubovitski on kirjanikunimi, tema tekstide tegelikuks autoriks peetakse Vene poliitik Vladislav Surkovit. Surkov on töötanud Vladimir Putini abina, samuti tema eriesindajana. Kirjanduslikku loomingut avaldab Surkov pseudonüümi all, temalt on ilmunud kaks romaani ja lühemaid jutte. Novell „Ilma taevata“ ilmus 2014. aastal päev pärast Krimmi annekteerimist. (Pruul 2014: 28)

Maarja Pärtna (sündinud 1986) on eesti luuletaja, kelle esikkogu „Rohujuurte juures“ ilmus aastal 2013, samal aastal pälvis ta ka Juhan Liivi luulepreemia. Pärtna luule on isiklik, kuid samas üldistusjõuline. Palju käsitleb autor üksiolemise teemat ja indiviidi ambivalentset suhet välisega, kuidas need teineteiste mõjutavad ja teineteisest mõjutatud on. Olulisel kohal on Pärtna loomingus ka keskkond ja selle mõjud inimesele. Samuti on luuletaja loomingus tunda tema enda suurt lugemust, esineb palju intertekstuaalsust. (Viirpalu 2016: 125; Velsker 2011: 574)

4.2. Tekstide analüüs vastavalt kultuuri ja identiteedi teooriatele

Natan Dubovitski novell „Ilma taevata“ kirjeldab minategelase silme läbi olukorda viienda maailmasõja ajal. Lugejale maalitakse silme ette pilt kodudest ilma jäänud inimeste vaatenurgast sellele, missugused on sõjapidamise põhjused ja mida sõja algatajad sellega taotleda tahavad. Novelli käigus muutub minategelane sõja mõjul masinasarnaseks sügavama mõtlemisvõimeta inimeseks.

Autor kujutab selgelt, mida sõda indiviidiga teeb, kuidas kodu ja lähedaste kaotus, erinevate traumade läbielamine ja pidevas hirmuolukorras elamine inimese mõtlemist ja käitumist muudab. Minategelase lõplik kuju, „kahemõõtmeline“ arusaam maailmast on see hoiatav eeskuju, millega sõjapidajad ei arvesta või millest ei hooli, sest oodatav kasu on suurem kui inimeste heaolu. Inimene on suuteline kõigega kohanduma, kuid äärmuslikud olukorrad muudavad tema enesetaju ja -määratlust, tema identiteedi põhiosaks saab suurte traumade tagajärjel just sellesama negatiivse olukorra mõju. Sõjaolukorras muutuvad senised väärtushinnangud ja normid kehtetuks, oluliseks kerkivad baasinstinktid, nagu ellujäämine ja hakkamasaamine.

Ülesanded arendavad õpilastes seoste loomise oskust ning olukordade juures erinevate tasandite nägemise võimekust. Õpilased saavad arutlusküsimuste juures taas kord mõelda tulevikule olevikulistest oludest lähtuvalt. Oma tunnete reflekteerimine ja nende sõnastamine paneb õpilased enam mõtlema sellele, mida võivad tunda ja mõelda katastroofiolukorras olevad inimesed, ja annab võimaluse oma emotsioone seostada ka praegu ja päriselt toimuvaga.

Maarja Kangro luuletus „Tel Aviv 2010“ räägib kolmes osas loo sellest, kuidas minategelane koos oma sõpradega on Tel Avivis reisil, nad on külas oma sõpradel, kuid tutvuvad ka teiste inimestega. Teises osas kirjeldatakse luuletuses Hollandit ja sealset lilleturgu, kolmandas annab autor hinnangu minategelasele ja toimunule üldiselt.

Groteskset kontrasti kasutades käsitleb Kangro keerulisi teemasid, sõjast räsitud maad ja selle elanikke. Kontrast on loodud ka teises osas kirjeldatud Euroopa heaoluühiskonna ja Tel Avivi vahel, kus inimesed on kaotanud oma kodud ja lähedased, talunud füüsilisi ja vaimseid vigastusi. Sellega tekitab autor eristuse sõjakannatused läbi elanute ja turistide vahel, kes ei saagi mõista kohalike läbielamisi, sest neil puudub sarnane kogemus. Ühise kogemuse pinnalt tekib aga arusaamine ja suhestumine. Samal ajal ei teki kohalike ja minategelase vahel konflikti, sest tegelane on oma teadmatuses ja kogemuste puudumisest teadlik ning siiski avatud dialoogile, inimlikule suhtlusele.

Iroonilise hinnangu olukorrale üldisemalt annab autor eelkõige viimases osas, kus sõnastab, et *meie tulime siis / kui veri enam ei voolanud* Siin tõstatub küsimus, kas hilinenud abipakkumine väliste jõudude poolt on niivõrd positiivne ja heatahtlik ning kangelaslik tegu, nagu seda arvatakse olevat.

Ülesanded on koostatud nii, et õpilased mõtleksid kriisikolletes olevate inimeste kogemuste, tunnete ja mõtete üle pikemalt järele, arutleksid selle üle, mida teiste kultuuride esindajad kaotanud on, milline on nende taustsüsteem, millega nad võõrasse kohta (nt pagulased Euroopasse) on tulnud. Eesmärgiks on muuta kauged sündmused õpilaste jaoks lähedasemaks ja sedamoodi ka isiklikumaks, et tajutaks teiste rahvaste keerulist olukorda.

Maarja Pärtna luuletus „pimendamine / kojusaabuja“ räägib sõjakogemusest ja sõja eest põgenemisest, mida teisel ajastul ja teises ühiskondlikus kontekstis elavad inimesed ei mõista, sest neil puudub sarnane kogemus.

Pärtna kirjutab luuletuses küll 70 aasta tagusest kogemusest, kus inimesed end sõja ja selle tagajärgede eest peitsid ning tagakiusamise eest võõrale maale põgenesid, kuid samas toob selle kogemuse ka tänapäeva, kirjutades teiste kogemusi mõista püüdvast minategelasest. Autor loob seose eestlaste ajaloolise kogemuse ja tänapäeva vahel, tuletab meelde, et ka eestlased olid kord olukorras, kus nad pidid sõja eest välismaale, teise kultuuri ja teise rahva sekka põgenema, jättes maha oma kodumaa. Tähelepanu pööratakse emotsioonide kujutamisele ja lugejale olukorrast kujutluspildi loomisele.

Põgeniku identiteet on ajas kiiresti muutuv, selles kajastuvad ühelt poolt kodumaalt kaasa võetud väärtused ja arusaamad, teisalt arusaam uute oludega kohanemise vajalikkusest. Kindlasti ei saa jätta tähelepanuta pidevas teadmatuses ja hirmus olemise tunnet, vajadust oma mõtteid ja arvamusid varjata, et ellu jääda. Selline olukord tekitab indiviidis tugeva sisekonflikti, takistab tal enda identiteeti uues paigas määratleda.

Ülesanded on koostatud nii, et õpilased saaksid mõelda enda käitumise ja põhimõtete üle, samastada end sõjapõgeniku rolliga, arutleda ka selle üle, millised on seosed eestlaste ajaloo ja praegu maailmas toimuva vahel. See täidab eesmärgi näidata õpilastele põgeniketeema käsitluses ka teist vaatenurka, kui senini ühiskonnas valdav on olnud.

Katkendid Rawi Hage'i romaanist „De Niro mäng“ ja Jari Tervo romaanist „Layla“ käsitlevad kodumaalt põgenemise kogemust. Katkendites kirjeldatakse kaht üsna erinevat olukorda, kus inimesed illegaalselt Euroopasse jõuavad.

Hage'i katkendis on peategelane küll põgenemas sõja ja sellega kaasnevate tagajärgede eest, kuid tegemist on ühe inimese teekonnaga, kel on piisavalt raha, et tagada endale pigem mugav ülesõit, ja kontakt Euroopas, kelle poole pöörduda. Kuigi tegelast valdavad nukra alatooniga tunded, pole see siiski teda hirmutav ja traumeeriv kogemus, vaid midagi, mis tuleb läbida, et jõuda paremasse olukorda.

Tervo katkendis on kirjeldatud illegaalsete sisserändajate eluohtlikku teekonda Euroopasse. Kuna tegemist on meeleheitlike inimestega, kes on kõigeiks valmis, et vaid põgeneda, kasutatakse seda ära ärilistel eesmärkidel. Ülevedajatel puudub vastutustunne inimeste ees, keda nad transpordivad, sest ilmselt on nad mõned paljude seas, kelle surmast või kadumaminekust ei tunneks keegi puudust. Kogu vastutus lasub immigrantidel endil.

Ülesanded on koostatud nii, et õpilased saaksid kahte erinevat kogemust võrreldes mõelda nende põhjustele ja seostada tekstidest loetut päriseluliste põgenemiskogemustega. Inimeste lugude lugemine, nende tunnete teada saamine aitab kaasa taas kord sellele, et vastav kogemus jõuab õpilasele lähemale ja paneb ta mõtlema oma seniste hinnangute ja arvamuste üle.

Katkend Daniel Kehlmanni novellist „Ida“ kirjeldab ühe võõraste riiki ja võõrastesse oludesse sattunud tegelase mõtteid, tundeid ja neist tulenevat käitumist.

Peategelane satub juhuste sunnil olukorda, milleks ta ei ole valmis: ta on ihuüksi võõras kohas, võõraste inimeste seas, kellega ta kontakti ei leia, kelle poolt ta hoopis vaenulikkust tajub. Ta ei saa tuttava keskkonnaga ühendust, tal pole sinna tagasiteed. Tegelase suhtumine oma olukorda muutub novelli käigus: kui alguses on ta vihane ja hirmul, proovib igatpidi situatsiooni muuta ja omade sekka tagasi saada, siis lõpuks ei jää tal muud üle kui kohaneda ja leppida uue olukorraga.

Ühelt poolt käsitleb novell võõraks olemise tunnet, lootusetust, mis indiviidis tekib, teisalt aga ka erinevate kultuuride kokkupuudet, kus peategelane üritab teises kultuurikontekstis kasutada enda jaoks tuttavaid norme ja väärtushinnanguid ning käitumistavasid, kuid peab kiiresti tunnistama, et selline lähenemine ei tööta. Indiviidil tekib ajutine uus enesemääratlus vastavalt oludele, kuhu ta sattunud on.

Ülesanded on koostatud nii, et õpilased analüüsiksid võõras olemisega kaasnevaid emotsioone, sellise olukorra tekkimise võimalikke põhjuseid ja saaksid ka ise end mõelda lootusetusse olukorda. Tegelasega samastamine ja enda asetamine kuigi väljamõeldud, ent siiski sarnasesse olukorda aitab õpilastel paremini mõtestada võõras olemise kogemust ja tõmmata paralleele neid igapäevaselt ümbritseva ühiskonnaga.

4.3. Töölehed

Kultuuridevaheline kriis ja selle tagajärjed

Loe läbi Natan Dubovitski novell „Ilma taevata“ ning vasta küsimustele.

Ilma taevata

Meie asula kohal taevast ei olnud. Sellepärast käisime kuud ja linde vaatamas linnas. Teisel pool jõge. Linlased meid just eriti ei sallinud. Kuid ka takistusi ei teinud. Isegi rajasid ühele mäekünkale, sinna, kus seisab tellistest kirik, vaateplatvormi. Kuna nad miskipärast pidasid meid joodikuteks, siis mahutasid peale pinkide ja tasulise teleskoobi platvormile ka väikese õlleputka. Ja politsei valveposti.

Linlastest võib aru saada. Nad olid uustulnukate viha ja kadeduse käes palju kannatada saanud. Ja ehkki see oli solvav, et meis, oma lähimates naabrites, peaaegu niisamuti linlastes, nägid nad võõraid – neist võis aru saada. Sest said ju nemadki meist aru. Ei ajanud minema. Mida ka nende saidid poleks kirjutanud, aga ei ajanud.

Kõigile ju oli selge, et kui aus olla, siis me polnud jäänud ilma taevata oma süü tõttu. Vastupidi, mõnes mõttes oli meile osaks langenud suur au. Valisid ju nelja koalitsiooni admiralid oma otsustava lahingu tarvis välja just meie taeva. Sest taevas meie asula kohal oli maailma parim. Sile, pilvitu. Päike voogas seal nagu lai rahulik jõgi. Mul on see hästi meeles. Päike. Ja taevas. Admiralid leidsid, et see on ideaalne koht viimseks heitluseks. Igati loomulik.

Siis olid üksnes õhulaevastikud. Meil aga oli nullpilvitus, nullturbulentsus. Ja üldse.

See oli esimene mittelineaarne sõda. Üheksateistkümnendal, kahekümnendal ja teistel keskaja sajanditel võitlesid omavahel harilikult kaks poolt. Kaks riiki või kaks ajutist riikide liitu. Nüüd põrkasid kokku neli koalitsiooni. Mitte nii, et kaks ja kaks. Või kolm ja üks. Ei. Kõik kõigi vastu.

Ja millised koalitsioonid need olid! Hoopis teistsugused kui varem. Harva kuulus mõni riik sinna tervikuna. Tuli ette, et mingid provintsid astusid välja ühel poolel, mingid teisel, sama riigi mõni linn või põlvkond või sugupool või kutseühing kolmandal. Hiljem võidi poolt vahetada. Mõnikord isegi keset lahingut.

Konfliktis osalejate eesmärgid olid väga erinevad. Kellele mida, nagu öeldakse. Mandrilava vaidlusaluste piirkondade hõivamine. Uue religiooni vägivaldne tutvustamine. Reitingute ja koteeringute tõstmine. Uute laserrelvade ja sõjalennukite katsetamine.

Inimeste meesteks ja naisteks jagamise lõplik keelustamine, kuna sooline eraldatus õõnestab rahvuse ühtsust. Ja nii edasi.

Mineviku lihtsameelsed väejuhid püüdsid võidu poole. Nüüd enam nii rumalalt ei toimitud. See tähendab, mõned muidugi veel hoidsid kinni vanadest kommetest. Ja püüdsid tolmustest arhiividest välja tarida hämaraid loitse. Nagu et võit on meiega ja. Siin-seal töötaski. Kuid üldiselt mõisteti sõda kui protsessi. Täpsemalt, kui osa protsessist, selle teravat faasi. Ja võib-olla mitte kõige tähtsamat.

Mõned rahvad astusid sõtta nimme selleks, et lüüa saada. Neid innustas Saksamaa ja Prantsusmaa õitsengu kogemus pärast hävingut Teises maailmasõjas. Selgus, et sellist kaotust pole sugugi lihtsam saavutada kui võitu. Selleks on vaja nii otsusekindlust ja ohvrimeelsust kui ka kõigi jõudude erakordset kokkuvõttu. Ühes sellega aga ka nutikust, külmaverelisust, oskust oma argust ja tõlpust tulusalt kasutada.

Ent seda kõike teadvustati ja analüüsiti juba hiljem. Ajaloolaste ja majandusteadlaste poolt. Siis aga käis lihtsalt sõda. Viies maailmasõda. Üsna kole sõda. Olin siis kuueaastane. Me kõik olime siis kuueaastased. Kõik, kes me nüüd Ühinguusse kuulume. Ja oleme nüüd kolmkümmend kuus. Me mäletame, kuidas neljast küljest lendasid meie taevasse neli hiigelarmaadat. Need ei olnud vana tüüpi möirgavad, ulguvad ja vilisevad lennumasinad, mida olime harjunud kroonikafilmides nägema. Esimest korda kasutati uusimat, täiesti hääletut tehnikat. Mingite nähtamatute täiuslike helisummutussüsteemidega. Sajad tuhanded lennukid, kopterid, raketid hävitasid üksteist terve päeva. Haudvaikuses. Isegi maha kukkusid nad tummalt. Mõnikord hukkuvad piloodid karjatasid. Kuid harva. Sest peaaegu kõik masinad olid mehitamata. Tol ajal üldse läks kõik mehitamatu tormiliselt moodi. Ja mitte ainult transpordivahendite alal. Tekkisid juhatajate hotellid, müüjateta kauplused, peremeheta majad. Finants- ja tootmisettevõtted ilma direktoriteta. Demokraatlike revolutsioonide tulemusena kujunes isegi paar mehitamata riiki. Mis siis veel lennukitest rääkida. See tähendab, ei olnud kedagi, kes oleks võinud karjuda, lennates surnuks vastu katuseid, tänavasillutist ja mälestisi. Nagisesid ja praksusid ainult meie majad rusude rahe all. Purunedes. Ja seegi ei toimunud valjusti. Helisummutussüsteemid töötasid kogu lahinguvälja ulatuses.

Meie vanemad püüdsid meile linnas varju leida. Linna kohal oli taevas puhas. Kuid linn suleti. Vanemad hüüdsid meiepoolsest kaldalt appi. Anusid, et võetaks vastu vähemalt lapsed. Kasvõi üksnes alla kümne aasta vanused. Või seitsme. Või kolme. Või alla-aastased. Ja ainult tüdrukud. Ja nii edasi. Linlased väravaid lahti ei teinud. Ja aru võib saada. Linlastest. Ja meie vanematest muidugi samuti. Sealhulgas minu omadest.

Isa ütles: kui sisse ei lasta, tuleb kaevuda. Me roomasime eemale, rannaliivasse, vist küll üheainsa minutiga. Kõik. Isegi kõige paksemad ja eakamad meist. Inimesed tunnevad iseend halvasti. Nii imelik kui see ka pole, nad on tegelikult palju nobedamad ja targemad kui ussid. Unustasin ühe pisiasja – oli talv. Pakane. Liiv oli külmunud ja kõva.

Ema ja isa pugesisid koos minuga liiva. Nad olid soojad. Ja pehmed. Isa, ikka lõbus ja leidlik, oli kodunt kaasa haaranud mu lemmikkompvekke. Terve taskutäie. Ema aga pihuarvuti. Tänu sellele ei olnud urus igav ega pime. Nii et ma veetsin suurepäraselt aega. Meile kukkus peale lennuki saba. Vastu õhtut.

Põhjakoalitsiooni hävitajad olid ülikerged. Valmistatud peaaegu kaalututest materjalidest. Kui meie peale oleks isegi kasvõi tervenisti kukkunud selline hävitaja, poleks meile sellest tõsist kahju sündinud. Seda enam et isa oli meid uuristanud küllaltki sügavale.

Meie peidukohta tabas ühe teistsuguse lennuki taguosa. Õnnetuseks. Kaguliiga ründelennuki oma. Vananenud masina oma. Võrdlemisi aeglasekäigulise. Ja raske. Urg oli sügav. Kuid mitte sellevõrra, kui raske oli lennukisaba. Ja liiv meie kohal oli kõvasti kinni külmunud. Kõvasti. Kuid ometi – see oli liiv. Mitte betoon, teras ega Jumalaema sõba. Liiv ei ole ju teras. See sai mulle seekord täiesti selgeks. Kord ja igaveseks. Ja seniajani on nii – ajage või keset ööd üles ja küsige: kas liiv on teras või pole? Mina ütlen: ei ole. Käigu pealt. Hetkegi mõtlemata, kahtlemata. Ei ole.

Lebasin ema ja isa vahel. Lööki ei kuulnud. Võib-olla isa kääksatas kuidagi naljakalt, kui uskumatu raskus ta lõmastas. Või vandus ropusti. Ükskord tal midagi seesugust pääses minu juuresolekul üle huulte. Kohkusin. Võib-olla tõi ema kuuldavale mingi häälotsuse. Kuid vaevalt. Ma pole kindel, kas ta jõudis süüdlaslikult naeratadagi, nagu ta alati tegi, kui isa või minuga midagi ebameeldivat juhtus. Loodan, et neil ei olnud valus.

Nemad said surma. Mina mitte. Surm jäi pidama nende kehaes. Ega jõudnud välja minu omani. Mu aju vaid täitis ta tume leitsak. Midagi imbus mu ajast välja. Aurustus. Kolmas mõõde. Kõrgus.

Hommikul kaevati mind välja. Läbikülmununa. Sest vanemad olid kiiresti ära jahtunud. Ja muutunud samasuguseks kui liiv. Ma nägin kahemõõtmelist maailma. Pikkuses ja laiuses lõpmatut. Kuid ilma kõrguseta. Ilma taevata. Kus see on, küsisin. No näe seal, vastati mulle. Ei näe, ei näe. Mul hakkas õudne.

Mind raviti. Terveks ei ravitud. Selline põrutus. Raskekujuline. Ei ole ravitav. Lennukisaba muljus teadvuse lamedaks. See muutus lapikuks. Lihtsaks. Mida ma taeva asemel meie asula kohal näen? Mitte midagi. Kuidas see välja näeb? Millega sarnaneb? Ei

kuidagi. Eimillegagi. See tähendab, mitte et oleks edasiantamatu, väljendamatu. Seda just nimelt ei ole, midagi ei ole.

Selliseid sandikesi nagu mina loeti pärast sõda kokku ligi sada. Kõik me, kahemõõtmelised, osutusime millegipärast ühevanusteks. Miks, ei mõistnud keegi. Linna teadlased sorisid mõnda aega meie teadvustes. Kirjutati mitmeid traktaate. Meid veeti mööda sümposioone ja *talk-show*'sid. Loodi mitu fondi meie toetuseks. Naerda meie üle keelati eraldi seadusega. Ehitati meile see vaateplatvorm ja heategevuslik õlleputka. Siis läksime me moest. Ära tüütasime. Meid unustati.

Üksnes sellest, et me ei näinud oma asula kohal taevast, poleks ju midagi olnud. Kuid meie mõtted ise kaotasid kõrguse. Muutusid kahemõõtmelisteks. Mõistsime üksnes “jaa-d” ja “ei-d”. Ainult “musta” ja “valget”. Ei mingeid ähmasusi. Ei mingeid pooltoone. Ei mingit päästvat kõrvalehiilimist. Me ei osanud valetada. Kõike mõistsime sõna-sõnalt. Ja olime seega täiesti eluvõimetud. Abitud. Vajasime pidevat hooldust. Meid aga hüljati. Ei võetud tööle. Ei makstud invaliidsuspensiooni. Paljud meist käisid alla. Said hukka, kärvasid. Vee peale jäänud organiseerusid. Et üheskoos pääseda. Või koos hukkuda.

Me lõime Ühingu. Valmistasime ette lihtsate kahemõõtmeliste inimeste ülestõusu keerukate ja kavalate vastu. Nende vastu, kes ei ütle “jaa” ega “ei”. Kes ei ütle “must” ega “valge”. Kes teavad kolmandat sõna. Palju, väga palju kolmandaid sõnu. Tühje, valelikke. Mis eksitavad teelt, mis varjutavad tõde. Neis pimedikes ja ämblikuvõrkudes, neis silmakirjalikes keerukustes – peitub ja paljuneb kogu maailma jätkus. Seal on Saatana kodu. Seal tehakse raha ja pomme. Öeldes: “siin on raha ausate hüvanguks, siin pommid armastuse kaitseks”.

Homme asume võitlusse. Võidame. Või hukkume. Kolmandat võimalust ei ole.

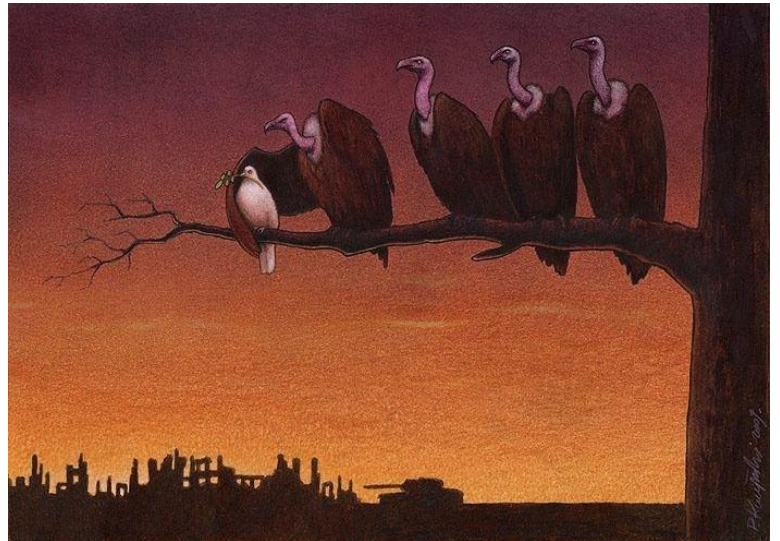
Natan Dubovitski

1. Milliseid emotsioone loetu sinus tekitas?
2. Milliseid eesmärgi on autor konfliktit tekitamises näinud?
3. Mida tähendab autori kasutatud väljend „mõtted muutusid kahemõõtmeliseks“? Kuidas võiks praeguse ühiskonna näitel rääkida „kahemõõtmelisusest“?

Arutlege!

Millisele aktuaalsele
probleemile autor novelliga
tähelepanu pöörab?

Kas olete tema arvamusega
tuleviku suhtes nõus?
Põhjendage.

Pawel Kuczynski 24

Loe läbi Maarja Kangro luuletus „Tel Aviv 2010“ ja vasta selle põhjal küsimustele.

Tel Aviv 2010

paljud mehud pakkusid end magamiseks
jaffas ja rannas
lõpuks ei maganud me kellegagi
üks oli peaaegu laps
ütles et laseb araablasi
hebronis oli ühele just munadesse pannud
ja armastab vanemaid naisi
tuneeslasest sõber muheles
aga lõpuks ei maganud me kellegagi
kommikarbid jäid alles
hansalinn ja need torud kreemiga
šokolaad kalevipoeg
viimasel õhtul hotellis
pakkusime neid teistele
mõni elas seal neljandat kuud
erkpunase näoga mees
see oli muidugi hape ta näos
parem kõrv kämbuks kärbunud
sõi kreemitorukesi
ja ütles et otsib oma juuri
kolmandat kuud
ta pidi nägema et ma ta punast
sulanud kõrvamügrikut vaatan
ei öelnud midagi
sõi hansalinna
ma ei öelnud ka midagi
võta veel kommi
ameeriklane sõi hansalinna
mingi hetk oli tal
see kõrv happes sulanud
nüüd oli üks teine hetk
ta sõi hansalinna

pärast lapse surma
valgus koidik amsterdamis
värskelt pressitud mahl
nüüd äkki puutulbid
mitte kunagi varem
karged puutulbid jämedad
puškini närtsinud rooside
hinged elüüsionis nüüd
lennujaamas kaks seitsekümmend
linnas kaks viiskümmend
turul kaks kuigi
lihtsamad punased valged
roosad siiski erkrohelised
kümme tükki tugevad
varred jämedad pead
erkrohelised valged kollased
kollased valged sinised
sinepikarva lillad valged
igaühele valged valged
paar kilomeetrit tagasi
pigem edasi turule
valged oranžid mustad
tagasi sinna poodi
punased tumedad punased
või rohelised ei

meie tulime siis
kui veri enam ei voolanud
karjeid enam ei kostnud
suitsu ei tõusnud
õhk polnud enam tolmust paks
haavad olid puhastatud

me olime need
kes tulevad hiljem
mitte ainult ekskursioonile
vaid ka oma sõbrakätt andma
vana siirast ja sooja
naljagi sai jälle tehtud

1. Millest luuletus sinule kõneleb?
2. Luuletuse viimases osas on autor kirjutanud sellest, millal minategelane kriisipaika jõuab. Kas autor suhtub „nendesse, kes tulid hiljem“ pigem positiivselt või negatiivselt? Põhjenda.
3. Kui oluline on inimese jaoks see, et talle „antaks sõbrakäsi“? Kas see on tähtsam abi pakkujale või vastuvõtjale?
4. Kuidas käituksid sina olukorras, kus kriis toimub paigas, kus sa ise ei asu, kuid sinu sõbrad küll? Millistele aspektidele tuleb mõelda, enne kui abi pakkuma minna?

Kas Euroopas praegu toimuv pagulaskriis ja sellega seonduv puudutab ka teid? Kuidas?

A word cloud shaped like a handshake, with red text on the left and black text on the right, symbolizing support and care. The words are arranged to form the fingers and palm of the hands. The red side contains phrases like "I am here for you", "I will protect you", "I understand you", "I will get through this", "I will never leave you", "I am here for you", "I will protect you", "I understand you", "I will get through this", "I will never leave you", "I am here for you", "I will protect you", "I understand you", "I will get through this", "I will never leave you". The black side contains phrases like "I am here for you", "I will protect you", "I understand you", "I will get through this", "I will never leave you", "I am here for you", "I will protect you", "I understand you", "I will get through this", "I will never leave you", "I am here for you", "I will protect you", "I understand you", "I will get through this", "I will never leave you".

46

Loe läbi Maarja Pärtna luuletus „pimendamine / kojusaabuja“ ning vasta küsimustele.

pimendamine / kojusaabuja

lasta aknakatted alla
selleks et end varjata. pimendada linn
sulada videvikus maastikku
maailma sulguvas peopesas
ülalt õhust rünnates
võivad nad su pihuks ja põrmuks teha
aga vähemalt jääb lootus
et nad ei leia sind niisama lihtsalt üles

kui sa
paadiga teisele poole merd kohale jõudsid
jäid – tõesõna – valgusest sõnatuks
peale pilkast ja purustatud linna
ühtäkki kõik need säravad tuled
valgustatud tänavad koduse elu
toimekas soojus paistmas heledalt
valgustatud akendest –

kõik see millest sa nii pikalt ilma olnud
olid
ning mille argisus ja enesestmõistetavus
su päris keeletuks võtsid

seitsekümmend aastat hiljem elab siin
linnas ja tänaval
sellessamas korteris kust sina kunagi tee
läksid

keegi kes kummardub su kirjade kohale
ja püüab seda hetke mõista

võib-olla olen see mina.

mida tean
mina pimedusest
ja valgusest mis peale seda saabub
mida sa ütleksid kui näeksid mu pingutust
mõelda end välja lülitite lampide
ja lõpmatusse avanevate ekraanide
uinutavast ümbrusest

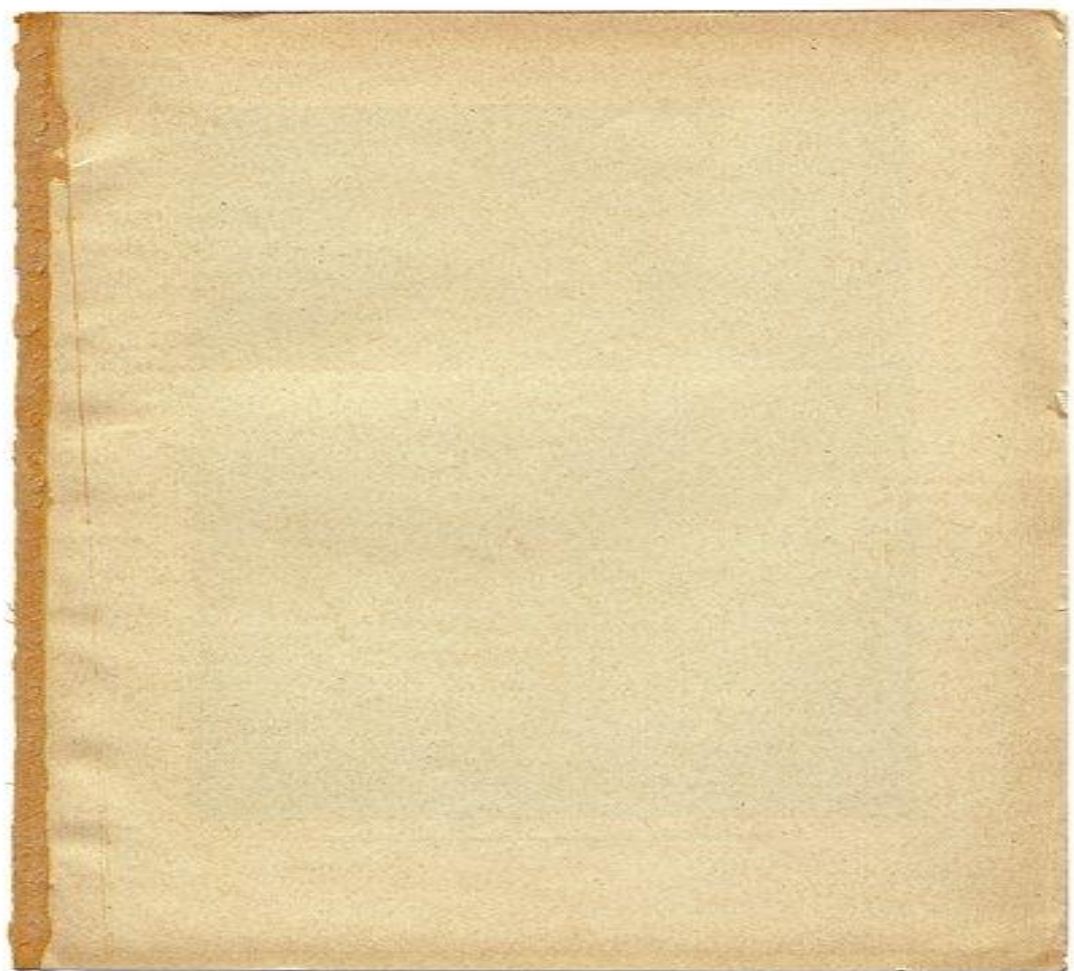
kujutleda end hinge kinni pidades
ootamas
tihkelt kokku surutud peopesas
mille tuumas ei lükka pimedust laiali
ükski paar autolaternaid

kuhu ei ulatu
ühegi telefoni valgus ega helin

kus ei sütti
välisukse ees ühtegi lampi
et valgustada teed hilisele kojusaabujale

Maarja Pärtna

1. Selgita valguse ja pimeduse kasutamist sümbolitena.
2. Miks oli sinategelane „valgusest sõnatu“?
3. Kujutle, et oled sinategelane ning seilad paadiga merel, põgenedes sõja eest. Kirjuta umbes leheküljepikkune päevikusissekanne, mida temana tunnend ja mõtled.

Arutlege!

Millistes olukordades tuleb tänapäeval kodust põgeneda? Milline on teie suhtumine sõja eest Euroopasse põgenevatesse inimestesse? Põhjendage!

Loe läbi katkendid Rawi Hage'i romaanist „De Niro mäng“ ning Jari Tervo romaanist „Layla“. Vasta küsimustele.

De Niro mäng

Jõudsin sadamasse ja läksin laeva otsima. Otsisin egiptlasest kaptenit.

Siin sa siis oledki, ütles ta. On sul raha kaasas?

Maksin talle ja ta juhatas mu alla masinaruumi. See on mehaanik Moustafa, ütles ta. Jääd siia tema juurde, kuni laev sadamast lahkub, siis lähed üles tekile. Me sõidame varsti välja, ütles kapten. Ta ronis trepist üles tagasi.

Siis hakkas mootor möirgama ja puksuma, torud paisuma ja tiksuma, ning Moustafa naeratas mulle ja küsis: esimest korda laevas?

Jah.

Ta puhkes naerma. Kui sul pea hakkab ringi käima, mine üles ja hinga veidi värsket õhku. Ta naeratas taas.

Laev liikus aeglaselt merele.

Möödus paar tundi ning kogu selle aja istusin ma täiesti liikumatult ja tegin aju mõtetest lagedaks. Tahtsin, et see oleks tükk aega lage.

Lõpuks läksin üles tekile ja vaatasin, kuidas niigi vähene valgus kaldal öötumedusse kadus. Paar madrust tormas trepist üles-alla ja tekile. Vaatasin neid ja hoidsin oma kotti, raha, püstolit ja jopet põlvedel.

Õhk ei liikunud ning laev seilas vaikselt pimedusest pimedusse, veest vette, maalt maale. Jälgisin kaugete tulukeste aeglast surma kaldal.

/---/

Väikesed lambid kustusid ja keset merd säras üksnes kapteniruum. Tuul läks jahedamaks, nii et ronisin läbi kitsaste koridoride alla ja istusin kambüüsi. Ka kapten tuli aeglaselt alla ning istus mõtlikult ja rahulikult maha. Siis tõusis ta püsti, valad keedukannu vett täis ja pakkus mulle teed.

Mul on sinu jaoks kajut, ütles ta. Sa võid selle saada pärast ühtteist. Mamadou'l, sellel Aafrika madrusel, algab kell üksteist vahetus ja sa võid tema voodis pikali visata.

/---/

Moustafa leidis mu tekilt ja küsis, kas ma söönud olen. Ei, ütlesin.

Läksime alla kambüüsi ja kokk pakkus meile plastkaussidest toitu. Laev õõtsus ja nõud kiikusid me käes ja toit loksus ühest suupoolest teise. Kõik olid vait.

/---/

Kui öö naasis, istus Moustafa mu kõrvale ja küsis: kas väike *kayf* meeldiks?

Noogutasin ja naeratasin.

/---/

Sa ei lähe eluilmaski tagasi. Sa tundud olevat ränduri tüüpi, mu vend, ütles Moustafa mulle.

Mis põhjust on sinna tagasi minna, küsisin sosinal.

/---/

Kui laev jõudis sadamasse, juhatas trobikond madruseid mind alla masinaruumi. Passisin higistades katla taga ja peitsin end inspektori eest, kes kajuteid kontrollis. Kui inspektor lahkus, jooksid Moustafa ja Mamadou minu juurde ja tõid mulle vett, naerdes mu märgade juuste ja riiete üle.

Samal õhtul sõitsime Moustafa ja mina väikese paadiga kaldale. Ületasime ühe plangu ja mõned raudteerööpad. Siis Moustafa naeratas ja ütles: sa oled Marseille's. Nüüd oled sa omapäi.

Rawi Hage

Layla

Nad peatusid, et juua Marmara ranna kalakioskite juures teed. Suleiman selgitas, kuidas süsteem töötab.

Passita ja reisipiletita põgenik toimetatakse Istanbulist piki Marmara mere põhjarannikut Kreeka piiril asetseva Enezi linnani. Sealt kõnnivad nad Meriçi jõe deltasse. See oli Suleimani jutu järgi soine kant ja saarterohke labürint, mida ei tasunud kellelgi ilma kogenud teejuhita läbida. Kreeka keeles oli jõe nimi Evros.

Türgi ja Kreeka vaheline piir ületatakse paadiga, või õieti küll minnakse sellest mööda. Laevareis Egeuse meres asetsevas Sarosi lahes kestab poolest tunnist tunnini ja see võetakse ette öösel.

Kreeka poolel kõnnivad põgenikud Aleksandropolise linna lähistele. Sealt transporditakse nad kas järelhaagiste või kaetud veoautodega Kreeka pealinna Ateenasse. See oli metropol, kuhu kadus kümneid tuhandeid dokumentideta hingi.

/---/

Mõnekesi rühmas seistes oli neid kokku oma nelikümmend rändurit. Nad ootasid päikeseloojangut ja kaptenit. Päike loojus Kreekasse.

Layla ja Tamara kingad ja seelikusabad olid juba reisi alguses märjaks saanud. Maastik matsus soiselt. Layla mõistis, et advokaat Suleiman Ecevitil oli õigus. See on ilma ühegi seinata labürint.

Saabus kapten, kes luges kõik üle. Ta sai kaks rohkem. Ta käskis üleliigsetel käsi tõsta Kuna ükski käsi ei tõusnud, vandus ta vängelt ning ennustas, et kogu kamp leiab endale Sarosi lahe põhjast uue kodumaa.

Päike loojus. Ka Egeuse meri kadus.

/---/

Kapten käsutas röökides kaht tekimadrust. Nad kinnitasid mootorpaadi ahtrisse ümara kummipaadi.

/---/

Kapten käsutas lapsed ja vanad naised mootorpaati. See sai üsna pea täis. Ülejäänud reisijad surusid ennast kummipaati. Käsikähmluse käigus kukkus mõni neist vette. Tamara laksas eesolijate pihta, Layla seda ei tihanud.

Kapten käskis oma meestel eraldada kummipaati pürgijate hulgast viis rändurit. Mehed lohistasid randa Layla, Tamara, Fawzia ja kaks kõhna meest, kes olid Fawzia väitel etiooplased.

„On kahte sorti kruisid, kuivad ja märjad. Teile sattus nüüd märg,“ ütles kapten.

Kummisaabastes tekimadrus kahlas merre ja korjas veest viis köiejuppi. Need olid kinnitatud kummipaadi ahtrisse metallist pandla külge.

/---/

Layla kahlas külma merre ja otsis üles limasesse köide keeratud sõlme. Ülalpool sõlme oli võimalik midagi haardesarnast.

/---/

Layla haaras köiest nii, et sõrmeluud olid pimedas näha, ta kuulis, kuidas mootor käima turtsus. Tõmme lennutas ta sügavamale merre. Suu läks soolast vett täis ja see purskas nina kaudu välja.

Kõik läkastasid.

Mõne minutiga muutusid Layla käed tundetuks. Ta püüdis köit tugevamini pigistada. Ta polnud julgenud kellelegi öelda, et ta ei oska ujuda.

Kümme minutit hiljem polnud Layla enam kindel, kumb oleks jubedam: kas uppuda või rippuda veel pisut libeda köie küljes.

Kui ta oli otsustanud, et laseb köiest lahti, lõi ta jala vastu kivi ära.

Nii võttis teda vastu Kreeka.

Kui ta jalad tabasid maad vee all, ulatus vesi lõuani. Ta kompas enda ümbrust ja kohkus, sest Tamara oli kadunud. Too hüüdis mõne meetri kaugusel Layla nime. Layla astus läbi Sarosi lahe õõtsuva vee hääle suunas ja sirutas käed välja.

Käsi tabas Tamara kaela.

Nad kallistasid ja korrutasid teineteise nime. Nad ajasid käed laiali ja kahlasid ranna poole. Kapten oli Kreeka rannavalve kartuses mootorpaadi prožektori välja lülitanud.

Layla ja Tamara kõndisid, käed laiali. Tamara käsi tabas Fawzia selga.

Nad lohutasid nutvat Fawziat.

Rannal nõudis Tamara, et nad kõik riided ära võtaksid, kuigi Layla ja Fawzia meelest oli see piinlik. Nad riputasid riided võpsiku paljastele okstele. Layla külmetas veel rohkem kui vees.

Kapten süütas taskulambi, et kõik uuesti üle lugeda.

Fawzia hakkas jälle nutma.

Etiooplased polnud jaksanud köiest kinni hoida.

Kui nad köiest lahti lasid, rippusid nad Fawzia õlgade, piha ja lõpuks jalgade küljes, kuni neil jaks otsa lõppes.

„Nii et mu numbrid klapivad,“ ütles kapten.

/---/

Teejuht juhatas rändurid päevaseks ajaks oliivipuude varju puhkama. Layla riided kuivasid alles pärastlõunaks. Järgmisel ööl nad kõndisid. Nii hoidsid nad eemale uudishimulikest ja ülesandjatest.

Enne hommiku koitmist väsisid ära vanad pakistanlased ja lapsed hakkasid tihkuma.

Vanad naised istusid raskelt esimese soojärgse plaatani alla ja kaeblesid. Nad needsid soist, kivist ja võõrusulist Kreekat.

Teejuht käskis neil edasi minna. Türgi keelt kõnelev pakistanlane kurtis väsimuse üle. Nende toidumoon oli lõppenud eile ja vesi just äsja.

Teejuht ütles, et ta pidas silmas teisi, väsinud võivad sinnasamma maha jääda. Mis meist siis saab, ehmus vana naine.

Teejuht lohutas neid. Kreeka piirivalvurid või politseinikud leiavad nad üles, annavad neile süüa ja pakuvad peavarju. Pärast nädalapikkust kongipuhkust viiakse nad Türgisse tagasi.

Olete näinud maailma, olete toreda kogemuse võrra rikkamad, ütles teejuht.

Ta rääkis sama vahvas türgi keeles nagu Fawzia.

Aga kui kreeklased meid ei leia, küsis vana naine.

Siis leiavad hundid ja karu, ütles teejuht.

Imikutega vanad naised hakkasid ehmunult liikuma. Seda oligi teejuht püüdnud saavutada.

/---/

Kui nad edasi pidid minema, märkasid nad, et vanad pakistani naised olid kadunud. Teejuht oli nõus hetke ootama, aga mitte mingil juhul tagasi minema. Ta hoiatas, et päike ei oota ühtegi hetke. Ta tõuseb igal juhul ja valgustab kogu laia Kreekamaad, sealhulgas ka illegaalseid immigrante.

Jari Tervo

Desperation, C. De Matteis

1. Võrdle kahte põgenemiskogemust. Millised olid sarnasused, millised erinevused? Millest need võisid põhjustatud olla?
2. Kirjelda tundeid, mis võisid ühe ja teise katkendi tegelasi oma teekonnal vallata.
3. Millised kultuurilised arusaamad tekstides esinesid? Võrdle neid meile omaste tõekspidamistega. Mõtle ka põhjustele!

Arutlege!

Kuidas inimesed pärast sääraseid kogemusi uues keskkonnas edasi elavad? Mõelge ka näidete peale päriselust.

Loe läbi katkendid Daniel Kehlmanni novellist „Ida“ ning vasta küsimustele.

Ida

Kust oleks tema pidanud teadma, et siin on kuum? Vaimusilmas oli ta näinud pilte lumme mattunud steppidest, kus lõõtsub jääne tuul, keerlevas lumest, nomaadidest telkide ees, jakkidest ja öistest lõkketuledest ääretu tähistaeva all. Tegelikult aga lõhnas siin ehituse järele, autod andsid signaali ja päike kõrvetas. Kärbes tiirles ta pea ümber. Kusagil polnud ühtegi rahaautomaati. Eile oli teller ta kodupangas naernud: sellist valuutat nemad ei vaheta, proovigu kohapeal.

Nüüd seisis ta siin, bensiinihaisu sees, selja taga lõputu lend läbi öö. Ta kõrval istunud hiiglase mõõtu mees oli norsanud kogu tee. Iga kord, kui mehe käsi oli talle sülle vajunud, oli ta endalt küsinud, mis hea pärast küll pidi ta selle sõiduga nõusse jääma. Kuid temas oli tärpanud uudishimu planeedi ühe kauge nurgakese vastu, ja nii oli ta pikemalt mõtlemata „jah“ öelnud.

/---/

Ta tahtis midagi küsida, kuid helistaja oli juba toru ära pannud. Kiirustades vahetas ta läbihigistatud pluusi teise vastu, haaras kohusetundlikult märkmiku ja sõitis ägiseva liftiga alla.

Fuajees istusid mehed ja naise poolringis klapptoolidel. Keskel seisis univormis naine.

„Kas ma olen viimane?“

Naine küsis, kes ta on.

„Maria Rubinstein. Ma olen Maria Rubinstein!“

Naine põrnitses paberilehte ja raputas siis pead.

„Ma olen siin Leo Richteri asemel. Ma sain tema pileti endale. Ma asendan teda.“

Leo Richter, ütles naine. Richter on nimekirjas!

„Ta ei tule. Ma olen siin tema asemel.“

Univormis naine heitis hooletult käega, mis pidi ilmselt tähendama, et kes see neist välismaalastest ikka aru saab. Ta osutas vabale toolile. Maria istus; naine pidas lühikese kõne. See maailma parimatest reisiajakirjanikest koosnev delegatsioon on siin niisiis isamaa valitsuse kutsel, et kogu ilm kuuleks selle maa ilust. Neil ei tule millestki puudust tunda, iga nende soov täidetakse. Nad kohtuvad isegi asepresidendiga, pidustustele ei tule lõppu. Kõigepealt aga tervitusbankett!

/---/

Maria sai peagi aru, et kohalviibijate hulgas ei olnud ühtegi reisiajakirjanikku. Oli kaks kultuuritoimetajat ja kolm praktikanti, kes olid saadetud seepärast, et toimetustest, kus nad töötasid, ei olnud keegi teine tulla tahtnud. Siis oli seal veel *La Repubblica*

teaduslik toimetaja ja üks sõbralik härra, kes kirjutas *Observer*'is metslindudest. Üks vanem proua oli enne pensionile jäämist töötanud *Deutschlandfunk*'is, temaga oli kaasa tulnud kolleeg vaid sellepärast, et ta korteris tehti parasjagu remonti. Maria läks kohe pärast sööki magama.

Ta uni oli rahutu. Ikka ja jälle ärkas ta kaugelt kostva masinamüra peale. Kui ta tugeva peavaluga üles tõusis, avastas ta, et oli telefoni laadija maha unustanud. Rusutult saatis ta mehele sõnumi. *Igatsen sind*. Vastust ei tulnud. Maria tundis end olevat kõigest väga kaugel.

/---/

Järgmine päev oli viimane. Nad sõidutati väikesesse provintsilinna kaugel stepis, sealt taheti neid järgmine päev sõjaväelennuväljale viia. Valitsuse lennuk pidi viima nad Hiinasse; sealt said nad tavalise lennukiga koju tagasi.

/---/

Seejärel, õhtu hakkas juba saabuma, sõidutati nad hotelli.

Väikest kasvu mees jagas võtmeid. Maria oli viimane, ja kui tema kord kätte jõudis, olid võtmed otsas. Keegi oli teinud vea. Hotell oli täis.

Reisijuht karjus mehe peale retseptisioonis, see haaras telefoni, karjus, katkestas kõne, valis uue numbri, karjus, katkestas kõne ja jäi reisijuhile tuima näoga otsa vahtima.

„Pange mind siis kellegagi kokku,“ lausus Maria.

„Pole probleemi,“ sõnas proua *Deutschlandfunk*'ist. „Tulge minu juurde. Me oleme ju täiskasvanud inimesed.“

Võimatu, vastas reisijuht. Ei tule kõne allagi. Sellel maal on hotelle küll ja küll ning kõik on head!

Ja nii istus Maria üksinda bussis. Nad tiirutasid pool tundi mööda pimedaid tänavaid, kuni peatusid ühe kõrge hoone ees. Teeserval tolknesid lapsed. Üks vana naine müütas kõrvitsaid.

See hotell, ütles reisijuht, ei ole praegu küll avatud, kuid Mariale tehakse erand ja talle antakse tuba. Homme hommikul olgu ta täpselt kell seitse kakskümmend viis väljas tänaval, siis tuleb buss ja viib ta lennujaama.

/---/

Järgmisel hommikul ronis ta juba viis minutit pärast seitset trepist alla. Fuajees pani ta koti maha ja istus päevinäinud kunstnähksele toolile. Kedagi ei olnud näha. Ta ootas. Läks kümme minutit, kaksteist. Viisteist. Ta astus tänavale. Autod sõitsid kahvatus hommikuvalguses, jalakäijaid ei paistnud. Ta vaatas uuesti kella. Kell oli nüüd juba kolm minutit pool läbi. Siis neli. Siis ikka veel neli. Ja korraga, ta ehmatas, kahekümne pärast kaheksa. Viieteistkümne. Kümne. Kell sai viie minuti pärast kaheksa. Ta lülitas telefoni sisse, kuid ei teadnud, kellele helistada. Hädaolukorras ei olnud tal ühtegi

telefoninumbrit. Grupp oli kogu aeg koos püsinud, midagi sellist polnud keegi ette näinud.

Ainult rahu, mõtles ta. Rahu! Küllap märgatakse, et ta puudub, kaaslased tõstavad kisa, lennukil lastakse oodata. Ta naasis fuajeesse ja istus maha.

/---/

Tund aega ringi kolanud, sai talle selgeks, et maja oli tõepoolest tühi. Ta oli kõik korrused läbi jooksnud, hüüdnud ja kõigile ustele koputanud. Telefon retseptsioonilaua ilmselt töötas, kuid ta ei teadnud, millise koodi peaks välismaale helistamiseks numbrile ette valima; mida ta ka ei proovinud, torust kostis ikka üks ja seesama kile vilistamine. Kui ka veel kolme tunni pärast keegi välja ei ilmunud, otsustas ta hotellist lahkuda. Ta pidi leidma kellegi, kes teda aitaks.

/---/

„Palun aidake mind!“

Kannatamatult viipas politseinik Maria endale järgnema. Politseijaoskond asus kõrvaltänavas ning oli väike ja räpane. Arusaamatul põhjusel võeti talt kott ja ka käekell ära. Maria pandi tillukeses toas laua äärde istuma ning jäeti ootama.

Tükk aega ei juhtunud midagi. Seinakell seisis, selle osutid ei liikunud. Maria toetas pea kätele. Aeg oleks otsekui peatunud. Igavusest hakkas tal paha. Viimaks läks uks lahti, univormis mees sisenes ja kõnetas Mariat inglise keeles.

„Jumal küll, viimaks ometi! Palun aidake mind.“

Mees ütles, et Maria pass on vana.

„Kuidas palun?“

Märk passis. Vana.

Maria ei saanud aru.

Mees vahtis lakke ja mõtles natuke aega, kuni talle õiged sõnad pähe turgatasid: Maria viisa on aegunud.

„Loomulikult! Ma oleksin pidanud eile ära lendama, kuid mulle ei tulnud järele.“

Ilma viisata ei tohi ta siin viibida.

„Aga ma ei tahagi siin viibida!“

Ilma viisata ei tohigi.

/---/

Maria üritas veel rahulikuks jääda, kuid ei suutnud enam, ta puhkes nutma. Abitult nuuksudes hakkas ta värisema. Ta nuttis end hingetuks. Ta imestas, et ei minestanud. Kuid ta teadvus püsis ning ruum laua, seinakella ja teda kõigutamatult silmitseva politseinikuga ei kadunud, ning viimaks rahunes Maria maha. Ta kuivatas pisarad ja palus luba helistada välismaale.

Keeruline, vastas mees. Liinid on halvad. Ega see pealinn ei ole.

„Palun!“

Pealegi ei saa ta aidata. Marial ei ole viisat. Ta on illegaal!

Mees lahkus ruumist, seejärel kuuldus läheduses valje hääli. Ilmselt vaieldi selle üle, mida edasi teha. Maria jõud oli otsakorral, mitte miski ei tundunud talle enam päris, ta toetas pea taas kätele.

Ta ärkas selle peale, et keegi raputas teda õlast. Ta kõrval seisis politseinik, kes oli lasknud tal enne – või eile või millalgi, ta puudus igasugune ajataju – end tühjendamas käia. Maria kott seisis ta kõrval põrandal. Politseinik juhatas ta läbi kõrvaltoa välja tänavale. Oli vist varajane pärastlõuna, sest valitses kõrvetav kuumus. Politseinik andis käega märku. Maria ei saanud aru. Mees kordas liigutust. Maria mõistis, et peab astuma hakkama.

„Ei!“ hüüdis ta. „Palun! Aidake mind!“

Mehe pilk püsis Marial. Ta näoilme ei olnud ebasõbralik, ta mõjus peaaegu kaastundlikult. Siis sülitas ta tänavale.

/---/

Tal polnud aimugi, kui kaua ta juba tänavail eksles. Juuksed kleepusid pead ligi, käed valutasid koti raskusest. Alles siis, kui ta tahtis süüa osta ja rahakotti otsis, märkas ta, et politseinikud olid ka selle ära võtnud.

Ta nõjatus majaseinale ja jõllitas enda ette. Siis läks ta edasi. Kuna kõndida oli kuidagi kerge ja käed ei valutanud, taipas ta, et oli koti maha unustanud. Ta pööras ringi. Seal see seisi, väike, hallist nahast ja nii üksildane, et Marial hakkas kahju. Ta pööras ümber nurga ja tegi majadele ringi peale, ning kui ta samasse kohta tagasi jõudis, oli kott kadunud.

Heidaks pikale, mõtles ta. Kukuks kokku ja jääks lebama, siis viidaks ta haiglasse, küllap seal ta eest hoolitsetaks.

Kuid ei, tühjagi. Kui ta maas lebaks, ei teeks keegi temast välja. Pealegi oli tänav räpane, asfalt mõrane, pragudes pruunikad nired, ja kõikjal vedelesid killud. Parem siin mitte kokku kukkuda.

/---/

Ta jõudis turuplatsile. Õhus oli lammaste ja mädanevate puuviljade haisu ning kaubad olid juba kokku pandud. Maria seisatas pika põllega naise juures, kes nägi teistest lahkem välja, ning osutas oma suule ja kõhule, et näidata, et tal on nälg. Naine andis talle tüki leiba. See oli hea; pisut kibe küll, kuid andis jõudu. Naine ulatas talle ka oma veepudeli, ning pisut joonud, tundis Maria enda peaaegu taastununa.

Naise nägu vaotasid kortsud ning tal puudus mitu hammast, üks silm oli rippuva lauga poolenisti kaetud. Ta ütles midagi, millest Maria ei saanud aru. Siis haaras ta kasti kartuleid ja andis Mariale märku, et too aitaks tal tassida.

Üheskoos tarisid nad kasti üle tee traktori juurde, kus neid ootas vana mees, ning tõstsid kartulid järelkärusse. Naine kükitas kartulikasti taha ja käskis Marial sama teha.

Bensiinihaisu mattunult hakkasid nad liikuma. Peagi jõudsid nad linnast välja, ja õhtuhämaruses laius nende ees stepp. Õhk jahenes. Pikka aega lendas kiil nende kõrval. Naise pea kõikus masinaga ühes taktis, paistis, et ta magab lahtisi silmi. Tühjas taevas polnud näha ühtki lindu. Saabus öö.

Maja juurde jõudsid nad pimedas. Maria hüppas maha; pinnas oli nii savine, et ta vajus pahkludeeni sisse. Maja oli kulunud palkidest, katus laineplekist; toas lehkas kopituse järele, ning kui vana mees süütas kaks tõrvikut, nägi Maria pagevat hiirt. Väljas jändas naine roostes pumbaga. Ta tõi plekkämbriga vett, pani maha, osutas laudpõrandale, ämbrile, taas põrandale. Siis andis ta Mariale lapi.

Põrandat küürides püüdis Maria mõelda. Ilmselt peab ta siin elama aasta, võib-olla kaks, keegi ei oska teda siit otsida, ükski välisministeeriumi ametnik siia ei juhtu ega päästa teda. Ta peab jääma ja töötama, kuni keele selgeks saab. Juhul kui ta palka saab, paneks ta pisut raha kõrvale. Millalgi saab ta siis pealinna sõita. Seal leiab ta kellegi, kes teda aitab. Ta ei jää siia igaveseks; ta on paremas olukorras kui need inimesed nii, ta pääseb siit minema.

/---/

Naine näitas talle kätte madratsi, millel ta võis magada. See oli ootamatult pehme, vaid ühes kohas oli roostes vedru välja tunginud ning Marial tuli end kerra tõmmata, et see talle selga ei torgiks. Korraaks meenus talle abikaasa. Mees tundus äkki võõras, nagu keegi, keda ta oli tundnud kunagi ammu, teises maailmas, eelmises elus. Ta kuulis oma hingamist ja taipas siis, et magab juba ja vaatab unes enda peale alla. Jahmatava kindlusega teadis ta, et selliseid hetki esineb harva ning nendega tuleb ettevaatlikult ümber käia. Üks vale liigutus ja tagasitee on ununenud ning senine elu möödus ega naase ial. Ta ohkas. Või nägi ta seda vaid unes. Siis, viimaks, kustus ta teadvus.

Daniel Kehlmann

1. Milliseid emotsioone loetu sinus tekitas? Millised emotsioonid peategelasel esinesid?
2. Millistes olukordades võivad inimesed end niimoodi tunda?
3. Miks öeldakse, et „lootus sureb viimasena“? Miks on lootuse kaotamine inimese jaoks hävitav? Kas on ka olukordi, kus lootmine toob pigem kaasa negatiivset? Too näiteid.

Rühmatöö:

Kujutlege, et olete sattunud lootusetusse olukorda. Kuidas te reageeriksite? Looge rühmaga video, mis olukorda ja emotsioone ehedalt edasi annaks.

Vaadake teiste rühmade videoid. Kas videod on sarnased või erinevad? Mis selle põhjuseks võib olla?

5. Muutunud kultuur

Kolmanda teemajaotise fookuses on muutunud kultuuriline olukord Eesti ühiskonnas, selle eesmärgiks on ilukirjanduslike tekstide ja esseistika põhjal kaardistada ja vaadelda olukorda, kus ühiskond on muutunud veelgi enam mitmekultuuriliseks, kus erinevate kultuurigruppide esindajad on läbi elanud kriisi ja üritavad selle tagajärgedega toime tulla. Tekstid annavad õpilastele erinevaid vaatepunkte erinevate kultuuriliste taustadega inimeste kokkupuutest, tunnetest ja mõtetest, mis neil sellises situatsioonis elades tekkinud on. Eesmärgiks on näidata, et ühiskondlik situatsioon on muutunud ja meie kui eestlased peame sellega harjuma ning uute oludega kohanema, mis ei olegi nii keeruline, kui meil on piisavalt taustateadmisi ja valmisolek avatud diskussiooniks.

Teemakäsitusel vaatluse alla tulevate tekstide seas on nii lühemaid kui ka pikemaid proosatekste, samuti ka luuletusi. Fookus on maailma kontekstilt liikunud taas Eesti ühiskonda.

Käsitletavad tekstid: Kajar Pruuli “Plagiarisme”, Andrei Ivanoni “Harbini ööliblikad” (katkend), Kalle Käsperi “Eestlased”, Toomas Raudami romaan „Söömiskunstnik“ (katkend), Triin Tasuja luuletus „Võõras“, (:)kivisildniku luuletus „(:)eesti kultuuri igavus“.

5.1. Lühidalt kolmanda alateema autoritest

Kajar Pruul (sündinud 1962) on eesti kirjandusteadlane ja tõlkija, kes on avaldanud ka ilukirjandust. Alates 1986. aastast on ta tegev kultuuriajakirja Vikerkaar toimetajana. Kriitikuna on tal hea ettekujutus sellest, mis eesti kirjandusmaastikul toimub, ta näeb ja kirjutab üksikteoste arvustuste kõrval ka üldistest tendentsidest. (Pilv 2009: 89–94) Selline taust annab Pruulile proosaautorina laia silmaringi ja võimekuse ühiskonnas toimuvast üldistavalt kirjutada.

(:)kivisildnik, kodanikunimega Sven Sildnik, on sündinud 1964. aastal. Ta on eesti proosakirjanik ja luuletaja, kes tegeleb ka raamatute kirjastamisega. Tema luule on äärmiselt ühiskonnakriitiline, loomingus ei hoia ta oma hinnangut endale, vaid jagab seda teravalt sõnastatuna lugejatega. Tema tekstid on iroonilised, neis ei puudu kohati ka huumor, palju kasutab autor intertekstuaalsust. (Kaus 2015: 75)

Triin Tasuja (1988) on Tamsalust pärit noor eesti naisluuletaja, kes saavutas esikkoguga „Provintsiluule“ 2009. aastal Betti Alveri debüüdipremia. Tema luule on tugevalt mõjutatud autori isiklikust elust, autobiograafiline aines annab loomingule palju teemasid. Samuti on Tasuja stiil veidi ironiseeriv, veidi eemalolev, veidi liialt enesekeskne, üsna palju on tunda nooruse mässumeelsust. (Raigna 2010)

Kalle Käsper on sündinud 1952. aastal Tallinnas juristide perekonnas. Ta on eesti luuletaja, proosakirjanik ja dramaturg. Kõrghariduse omandas ta Tartu Ülikooli vene filoloogia osakonnas ja Moskva Kõrgematel Stsenaristika- ja Režiikursustel. Tema olulisimaks teoseks on epopöa „Buridanid“, mis räägib ühe haritlaspere elukäigust 20. sajandi jooksul. (Kalle Käsperi koduleht) Käsperi loomingus esineb ka erinevate kultuurikontekstide kokkupuuteid ja tegelasi, kelle identiteet on neist mõjutatud (Kaus 2010).

„Toomas Raudam on viljakas ja äravahetamatult isikupärase stiiliga autor, kes on praeguseks avaldanud ligi 30 teost“ (Liiv 2015). Autor kasutab loomingus palju intertekstuaalsust ja omaeluloolist ainet (*ibid*). Ta on kirjutanud nii proosat, luulet kui ka draamat, võitnud erinevaid auhindu ja saanud kriitikute tunnustuse osaliseks, kuid laiemale üldsusele on Raudami nimi pigem võõras (Tuuling 2015).

5.2. Tekstide analüüs vastavalt kultuuri ja identiteedi teooriatele

Kajar Pruuli „Plagiarismid“ on humoorikas ümbertöötlus eesti kirjanduse tüvitekstidest. Ta on kirjutanud, kasutades katkendeid Anton Hansen Tammsaare romaani „Tõde ja õigus“ I osast, sama autori romaanist „Põrgupõhja uus Vanapagan“, Oskar Lutsu romaanist „Kevade“, Johannes Aaviku jutustusest „Ruth“ ja Peep Vallaku

novellist „Maanaine“. Töölehel on valitud katkendid kolmest tuntumast ja koolides käsitletavast teosest („Tõde ja õigus“, „Kevade“, „Maanaine“).

Ümbertöötlustes on eestlastele tuntud teostest pärit tegelased, tegevusaeg ja -koht on muudetud autori silmis tänapäevale kohasemaks, tegelased on asendatud teistsuguse kultuurilise taustaga karakteritega, nad on muudetud islamiusulisteks. Sellise asendusega annab autor mõista, et eesti kultuuri tulevik (või miks mitte ka juba olevik) on muutumas ühe kindla rahvuse ja kultuurikonteksti kesksest mitmekultuuriliseks. Huumoriga lisab Pruul olukordadesse veidi jaburust, kuid samas ei tekita uudsete tegelastega tekstid lugejas liiga suurt võõristust, mis märgib olukordade võimalikkuse.

Kuna tekstisiselt tegelased teise rahvuse esindajatesse kuidagi teistmoodi ei suutu, võib ka siit järeldada, et mitmekultuurilisus ja muutunud eestluse kui kollektiivse identiteedi käsitus on võimalik ja mitte liialt keeruline saavutada, kui kollektiiv selleks ise valmis on. Selleks on vaja avatud dialoogi teiste kultuuridega, et saada piisavalt teadmisi teiste ehk võõraste kohta, et koos nendega uus kultuurikontekst luua.

Ülesanded on koostatud nii, et õpilane saaks kõigepealt leida seoseid kirjandustekstidega, mõelda sellele, mida ja kuidas on muudetud ja milline on muudatuste tegemise eesmärk. Sellise võrdluse abil häälestab õpilane end mõtlema laiemalt kultuuride kokkupuutele muutavas ühiskonnas. Arutlusküsimused aitavad tõmmata paralleele Eesti ühiskonnas toimuvaga laiemalt, mõelda muutuva kultuurilise olukorra üle ja sõnastada oma arvamus ja selle põhjendus muutuvate olude kohta. Loovülesanne annab õpilastele võimaluse ise infot otsida, selle põhjal kirjutada, Eesti tulevikule mõelda ja teiste arvamusi kuulata ning nende üle arutleda. Selle ülesande juures on oluline koht stereotüüpidel, mis võivad kergesti mõjutada loovtöö tulemust. Stereotüüpide käsitusel peab kindlasti õpilastele meenutama, et ühelt poolt on need kasulikud ja sisaldavad mingis osas tõtt, kuid tihti lisanduvad stereotüüpidele negatiivsed ja ebatõesed konnotatsioonid.

(:)kivisildniku luuletus „(:)eesti kultuuri igavus“ kirjeldab eesti senist kultuuri ja ühiskonda kui igavat keskkonda, kus miski mitte kunagi ei muutu. Igavuse märksõnaga kaasneb tavaliselt negatiivne varjund, seega on autor praeguse olukorra suhtes kriitiline ja iroonia kasutamisega annab mõista, et midagi tuleks ehk muuta.

Autor tõmbab luuletuses otsese seose rahva ja seda ümbritsevate minevikuliste ning olevikuliste olude vahele, lõpetab ta aga globaliseerumise mõiste kasutamisega, mis toob teksti tähendusvälja muutuvasse ühiskondlikku pilti. Kuigi ka globaliseerumise tituleerib Kivisildnik igavaks, on see siiski võtmekoht luuletuse analüüsiks. Senine üheplaaniline ja üherahvuseline kultuurikäsitlus muutub, millega välditakse eesti kultuuri igavuse jätkumist.

Ülesanded annavad võimaluse ühelt poolt mõelda ja mõtestada eesti kultuuri ja ühiskonna seniseid olulisemaid tunnusoone, kuid teisalt analüüsida ka muutuvaid olusid globaliseeruvast maailmast. Üleilmastumine toob kaasa info kättesaadavuse maailma ja selle eri paigus toimuva kohta, mis omakorda suurendab erinevate kultuuride omavahelist läbikäimist ja üksteisest mõjutatud olemist.

Katkend Andrei Ivanovi romaanist „Harbini ööliblikad“ kirjeldab elu paguluses, võõras riigis, väljarännanute mõtteid ja tundeid neid ümbritseva olukorra kohta.

Indiviid, kes on pidanud oma riigist lahkuma, ei tunne ennast tavaliselt uues keskkonnas koduselt, ta igatseb kodu ja võrdleb kõike uut sellega, millega ta varemalt harjunud oli. Kergemini kohanemiseks ja harjumiseks üritatakse tihti uues olukorras võimalikult palju vana taastada, see tähendab, et võetakse muuhulgas kasutusele kodust tuttavad traditsioonid, mis ei pruugi uue keskkonna normidega sobitada, tekitades sedasi veel rohkem võõristust uue kultuurigrupi ja indiviidi vahel. Samuti võivad erineda väärtushinnangud ja suhtumine erinevatesse eluvaldkondadesse, mis kohanemisele ja sisseelamisele kaasa ei aita. Kui uus kollektiiv ja inimesed selles pole avatud suhtluseks ja juurdetulijate arvamusega arvestamiseks, võibki tekkida konfliktiolukord, kus sisseelärganud otsivad võõraste seas enda kohta ja koonduvad, selle asemel et teise kultuurigrupi esindajatega suhelda.

Kui tegemist on sunnitud lahkumisega kodumaalt, lisandub tihti eelnevale ka võitlus tagasipöördumise eest, kui see on võimatu, siis muretsemine kodumaal toimuva pärast. Sealsele elatakse igapäevaselt kaasa, seda peetakse oluliseks ja kodumaad väärtustatakse ka väljaspool seda, sest see on indiviidi identiteedis määraval positsioonil, päritolu ja kultuuri abil määratletakse end ka võõras olukorras ja kultuurikontekstis. Kuna sageli on sunnitud lahkumise puhul side kodumaa ja

mahajäänutega täiesti katkenud, jääb samaks või muutub väljarännanu identiteet vastavalt ettekujutusele kodumaal toimunud, mis ei pruugi vastata reaalsele oludele. Identiteeti kujundatakse sellisel juhul väljastpoolt kultuurikonteksti saadud informatsiooni põhjal, mis on omakorda mõjutatud selle kultuuri tavadest ja normidest.

Ülesanded on koostatud põhimõttel, et õpilane saaks teksti lugemise järel mõelda sarnasustele teksti aegruumi ja Eesti ühiskonna vahel. Ühelt poolt saab siin käsitleda Eestist lahkunud inimeste mõtteid ja arvamusi, teisalt ka siia sisse rännanute omi.

Triin Tasuja luuletus „Võõras“ käsitleb, nagu pealkirigi sedastab, võõraks olemist ja seda igapäevaselt tutavas keskkonnas olles.

Selle luuletuse analüüsi juures saab käsitleda nii võõraks olemise tunnet teise kultuurikollektiivi esindajate seas kui ka eestlaste käitumist, eriti noorte puhul, kes on valmis erinevatel põhjustel kodust lahkuma. Pigem tasuks vaatluse alla võtta viimane aspekt, sest rõhutab ju autor isegi indiviidi enda raskustunnet ja pidevat võitlust normide vahel, mis väljastpoolt peale surutakse, ning tunnete vahel, mis üksikisikut vaevavad. Tegemist on sisekonfliktiga, kus indiviidi enesemääratlus, tema identiteet ei suhestu niivõrd selle kollektiivi ja kultuuriga, kus ta on üles kasvanud ja mille tavasid justkui järgima peaks.

Globaliseerumas ja osalt juba globaliseerunud maailmas on inimestel lihtne kodust rahulolematuse tõttu lahkuda ja uut keskkonda otsida, mis võimaldaks end rohkem omana tunda. Seda võimendab veel internetist ja muust meediast lihtsasti kättesaadav informatsioon teiste paikade ja kultuurigruppide ning võimaluste kohta.

Kindlasti ei tuleks tähelepanu alt välja jätta aspekti, et kui kodus tuntakse end võõrana, võib seesama tunne jätkuda ka uues kohas, sest seal suhtuvad ka ümbritsevad indiviidi kui võõraste, sest ta võib küll jagada uue paiga väärtushinnanguid, kuid tal puudub sama ajalooline taust, mis samuti identiteedi ja kuuluvuse juures rolli mängib.

Ülesanded on koostatud seotult eelneva, Ivanovi romaanikatkendiga, et võrrelda võõraks olemise tunnet kodumaalt eemal ja kodus olles. Samuti annab viimane küsimus võimaluse tõmmata paralleele Eesti ühiskonnaga, mõtestada laiemalt olukorda, kus paljud noored Eestist lahkuvad, ning pakkuda sellele probleemile ka endapoolseid lahendusi.

Kalle Käsperi lühijutt „Eestlased“ käsitleb samuti võõraks olemise teemat, olles niimoodi temaatiliselt Tasuja luuletusega seotud. Käsper keskendub aga eelkõige eestlaste kirjeldamisele: millised nad tunduvad ja mis neid ühendab (keel, armastus riigi vastu)? Käsperi minategelase positsioon on sarnane Tasuja omaga, tegemist on end oma kultuuris ja kollektiivis väljajäetuna tundva indiviidiga, kes ei oska leida seoseid ümbritsevate inimeste ja nende tõekspidamistega.

Selgelt tulevad tekstist esile eestlase kui rahvuse kaks väga iseloomulikku omadust, mille abil ka tavaliselt end teiste eestlastega seotakse ja samastatakse. Nendeks on keel ja omariiklus ning selle eest seismine. Kuna rahvus on muidu üsna abstraktne kollektiivse identiteedi kategooria, siis sellised tahud, nagu just mainitud, aitavad selle mõttelisuse käegakatsutavamaks muuta.

Ülesanded on koostatud selliselt, et teksti abiga saavad õpilased mõelda eestlastele ja eestlusele kui sellisele, sõnastada oma arusaama neist mõistetest. Seejärel peavad nad mõtlema tekstist kaugemale ja kaardistama ühiskondlikku seisust vastavas teemavaldkonnas. Arutlusküsimused annavad võimaluse mõelda ja fantaseerida tulevikus juhtuma hakkavast, kuid seda siiski olevikulise olukorra põhjal. Koondkujude koostamine eestlaste kohta on põhimõtteliselt stereotüüpide harjutus, kus tuleb kindlasti meenutada stereotüüpide kahetist olemust (osa infot tõene, osa vale).

Toomas Raudami romaanikatkend pealkirjaga „Papagoi“ kirjeldab olukorda teatris, kus etenduse teises vaatuses ilmuvad lavale terroristid, kes vägivallaga oma agendat täita soovivad. Raudam on oma tegelase ja tegevuspaiga asetanud Venemaale, Moskvasse, kuid sellest teemast kirjutamine märgib, et temaatika puudutab autorit ja see ei pruugi ka Eestist ning eestlastest liiga kaugel ja võõras olla. Terrorismiakti seostamine teatri ja näitemänguga muudab selle ühelt poolt vähem hirmutavaks ja teisalt annab tugeva signaali selle kohta, mida autor ise terrorismist ja sellega kaasnevast arvab.

Oluline on katkendi puhul analüüsida inimlikkuse tasandit, mille autor toob sisse seoses naisterroristiga, kes peategelase päästab ja ta vabadusse laseb. Samuti maalib Raudam sellest tegelasest üsna humaanse pildi (*Naise silmad olid märjad.*). Autor

inimlikustab tavaliselt üsna radikaalselt ja homogeenselt kujutatud grupi, näitab nendegi emotsioone ja mõtteid, et nemadki on lõpuks inimesed, kes ühel või teisel, vabatahtlikul või sunniviisilisel moel on sattunud säärasesse olukorda. Ta tõstab esile individuaalse identiteedi kollektiivse identiteedi taustal, mille läbi tihti kogu gruppi iseloomustatakse.

Ülesanded on koostatud nii, et õpilased saaksid teksti põhjal mõelda samadele kategooriatele, mis ülal välja on toodud. Arutlusküsimused seostavad tekstist loetu maailmas aktuaalsete probleemidega, tuues nõnda teksti ja teemat õpilasele lähemale ja muutes tundides tehtu elulähedasemaks.

Viimane tekst, Postimehe juhtkiri „Koll ei ole kapis. Euroopa on sõjas“ pole ilukirjandus, vaid arvamuseartikkel, mis räägib samadest teemadest kui Raudami romaanikatkend. Nende tekstide koos käsitlemine annab õpilasele vajalikud taustateadmised ja võimaldab oma arvamust erinevate allikate põhjal kujundada.

5.3. Töölehed

Muutunud kultuur

Loe läbi katkendid Kajar Pruuli jutust „Plagiarisme“ ja vasta nende põhjal küsimustele.

Plagiarisme

Kui Abdul isaga koolimajja jõudis, olid tunnid juba alanud. Kooliõpetaja kutsus mõlemad oma tuppa, kõneles nendega natuke aega, käskis Abdulil olla hoolas ja korralik ja seadis ta siis pinki ühe rastapatsidega poisi kõrvale istuma. Siis andis kooliõpetaja talle midagi kirjutada, ja Abdulil ei olnud nüüd enam aega muule mõtelda. Ta võttis tahvelarvuti ja hakkas kirjutama. Kui ta oli kirjutanud umbes paar rida, kummardus rastapatsidega poiss tema kõrva juurde ja küsis sosinal: „Mis see jobu sulle ütles, kui te tema toas olite?“

See oli käesoleva aastasaja esimese veerandi lõpul. Päike lähenes silmapiirile, seistes sedavõrd madalas, et enam ei ulatunud valgustama ei märke ronivat eeslit, kes kiibakat kaarikut vedas, ei kaarikul istuvat noort naist ega ka ligi kolmekümmelist meest, kes kõndis kaariku kõrval.

Varsti jõudsid teelised mäerinnakul nii kõrgele, et päikeses helendama löid mehe nägu – tõmmuvõitu, paksude huultega, kergelt kongja nina ja terassilmadega, lühikese, kuid tiheda musta habemega –, naise nukrad silmad, ilma teise ja kolmanda loorita nikaab, ning eesli longus kõrvadega pea.

„Seal ta ongi, see Vargamäe,“ lausus mees ja näitas käega üle soo järgmise väljamäe poole, kus lõmitas rühm madalaid hooneid.

Kaupmees ulatas Fatimale paberit.

„Kirjutage midagi, olge lahke!“

Kirjutada tahtis Fatima tõepoolest midagi. Mõtles ja vaatas aknast välja. Rasked pilved lasusid majade kohal ning sealt langes alla valget lämmatavat lund. Fatima

nõjatas letile ja mõtles edasi. Midagi ei tulnud pähe, millest kirjutada. Tindipliats käes, paber ees, aga meelde ei tulnud mitte kui midagi.

„Ei tule midagi meelde kirjutada.“

Pea oli tühi, ühtki mõtet ei vilksatanud.

„Mis seal kirjutada!“ naeris kaupmees. „Kirjutage ükskõik mida.“

Kuid Fatima ei tahtnud kirjutada ükskõik mida.

„Kirjutage: väljas sajab lund...“

Ei, seda Fatima ei tahtnud kirjutada. Mis sellest lumest kirjutada! Mõtleb midagi muud, paremat.

„Kirjutage: koer jookseb maanteel.“

Fatima vaatas välja – koer jooksis maanteel! Nüüd võpatas Fatima, imelikke asju sunnib kaupmees teda kirjutama: nüüd tuli mõte, hea mõte. Kummardus leti kohale ja kirjutas:

„Allah on suur.“

Oli küll hea pliats, maksis raha ja lahkus kauplusest.

Kajar Pruul

1. Missugustest tuntud eesti kirjanduse tekstidest on autor teistsuguse versiooni loonud? Mille poolest need alustekstid olulised on?
2. Mida on autor tekstides muutnud? Too välja konkreetsed tekstinäited.
3. Milliste kultuuride esindajad tekstides figureerivad? Põhjenda, miks on autor sinu meelest just sellised tegelased valinud.
4. Miks on Pruul plagiarismid kirjutanud? Põhjenda oma arvamust.
5. Milliseid mõtteid ja tundeid sinus tekstide lugemisel tekkis? Kas sinu meelest on sobiv alustekste niimoodi ümber kirjutada? Põhjenda oma arvamust.
6. Mida need tekstid Eesti ühiskonna praeguse ja tulevase seisu kohta ütlevad?

Rühmatöö:

Valige rühmaga üks eesti kirjanduse alustekst (luuletus, lühijutt, novell, katkend romaanist, näidendist) ja proovige see ümber kirjutada nii, et see lähtuks eesti kultuuri praegustest oludest või teie poolt ettekujutatavast tulevikust.

Kuulake rühmade jutte ja mõelge, kas olete käsitlestega nõus või mitte. Põhjendage oma arvamust.

Kas sellist ülesannet oli keeruline täita? Miks? Millise info alusel te oma teksti kirjutasite?

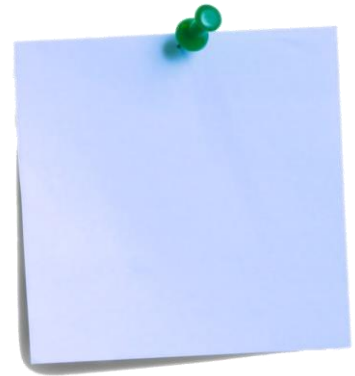
Junior Capstone projekt

Loe läbi (:)kivisildniku luuletus „(:)eesti kultuuri igavus“ ja vasta selle põhjal küsimustele.

(:)eesti kultuuri igavus

eesti kultuuri igavus
tuleneb otsesest eesti
riigi eesti rahva eesti
ajaloo ja eesti olude
olemuslikust igavusest
kusjuures väga olulist
rolli mainitud igavuse
kujunemise ja põlistumise
juures mängivad igav
progress igav demokraatia
igavad inimõigused igavad
kolonistid igavad okupandid

surmigav globaliseerumine
aga ka igav jumal kes meie
üle valvab ning varitseb

(:)kivisildnik

1. Mis on sinu meelest luuletuse mõte? Sõnasta see luuletuse kõrvale, too näiteid oma arvamuse kinnituseks.
2. Kas autor on kasutanud irooniat? Põhjenda.
3. Igavus tähendab, et ei juhtu midagi põnevat ega uut, kõik on juba varem teada. Mis võiks olla „olemuslik igavus“, millest autor Eesti kontekstis räägib?
4. Kui seni on eesti kultuur olnud igav, kas edaspidi muutub see põnevamaks? Põhjenda.

Loe läbi katkend Andrei Ivanovi romaanist “Harbini ööliblikad” ning vasta selle põhjal küsimustele.

Harbini ööliblikad

Mai 1923

Sorteerisin [Boriss, kunstnik] tellimusi, pihku sattusid koolilapsed presidendi vastuvõtul ja teiste seas – Serjoža, õnneseen, veinipokaaliga, ühel käel direktor, teisel keegi kokett tedretähnide ja lokikestega (mul jäigi gümnaasium lõpetamata). Ma rääkisin miskipärast talle sellest kokkusattumusest; tema leidis, et selliseid kokkusattumusi kohtab ehk vaid romaanides; pahvatas kohe välja, et käis imelisel Severjanini luulekontserdil, tollel oli seljas kõrge kaelusega sviiter, jalas üle põlve saapad. Võlus kõik ära. Me kõndisime temaga mööda Narva tänavat, ta lausus mõtlikult: „Aga võib-olla peavad venelased sooritama *tagasipöördumise*?“ Ma tundsin huvi – millise tagasipöördumise? Ta avaldas ilusa mõtte: „Aga äkki meid aeti minema selleks, et me pöörduksime tagasi uute inimestena? Me oleme siin, et elada üle pagulus, rikastada hinge süütundega, tuua ilmale uus inimene, kes kannatab rohkem, tunneb suuremat süüd, tajub teravamalt, süüvib sügavamale mateeriasse, ja sellest vene inimese uuest tüübist võrsub uus Venemaa ja kogu inimkond, me oleme ju mööda ilma laiali pillutatud, kes on Argentinas, kes Paraguays, Euroopast ma ei räägigi!“

/---/

[Sundukov, Ivan ja Boriss kõnnivad koju; arutelu kaasaja üle]

„Pagulaskirjandus – see on lihtsalt parasiidi elukirjeldus, ongi kõik!“

„Miks nii?“ imestas Rebrov.

„Sest vene emigrant ei ela mitte Venemaale, vaid iseendale ning kirjandust luuakse vastavalt omaenda edu või kuulsuse pärast, et varjata kasutust, mittevajalikkust... Oma rahvast eemal olles minetab eksistentsi mõtte. Ma tahan teile, Boriss, vaat mida öelda... Mulle näidati tookord galeriis teie töid, ütlen ausalt, ma naersin. Ma ei taha, et seda teile hiljem ette kantaks, tahan isiklikult teatada, et kui käisin galeriis, vaatasin, siis mõtlesin ma: väike laps mängib... plätserdab pilte... Kas see on siis elu? Sama lugu on kirjandusega, kõike seda kirjutatakse *à côté de la Russie* (Venemaa kõrval). Kas olete lugenud „Mašenkat“? „Õhtut Claire'i pool“? See kinnitab: raamatute kirjutamisega püütakse õigustada oma haledat eksistentsi. See Sirin või Gazdanov on tüüpiline demonstratsioon, nad tegelevad omaenda isiku upitamisega. See on oma eluloo ülesehitamine lahus kõigest muust!“

„Millest *muust*?“

„Ühiskonnast, Venemaast, võitlusest Venemaa eest... Sest elada iseendale, kirjutada raamatuid, kus sa oled selline puuderdatud – on väga lihtne, võrreldes võitlemisega. Teate mis, te vastake mul parem küsimusele: milleks on seda belletristikat tarvis? Kelle

jaoks seda kirjutatakse? Oletame, et vene emigrant kirjutas romaani, noh, ja kus on selle romaani koht? Millises kirjanduses? Emigrantlikus? Mis see veel on? Midagi tühist, mida ei ole, uskuge mind, mitte kellelegi vaja.“

„Oma maitse huvide iseteadlik teenimine on tühi vaev, kasutu ja asjatu,“ pobises Ivan venna häälega.

Sundukov raius edasi:

„Ma olen käinud Berliinis ja Pariisis, ma käisin koguni Itaalias ära, muuseas. Seal on palju meie inimesi ja millega nad tegelevad? Prostitutsiooniga, homoseksualismiga, suitsetavad oopiumi, kirjutavad luuletusi, joovad, kirjutavad romaane, mida pole kellelgi tarvis, kirjutavad iseendale, plätsivad pilte bordellidele ja vodevillidele, tõmbavad kokaiini ninna, mängivad püksata klaverit, loevad ja-jaa-ja-jaa... on juba muide prantsuse keelelegi üle läinud... ainult et see on mingisugune bulvarikeel, nii nigel, et ajab sapi üles. Inimene kängub kodumaast eemal olles. Inimene ei pea elama mitte iseendale, vaid ligimeeste heaks. Kõik muu on dekadents!“

„Aga võib-olla just emigratsioonis elamine ei ole vastuolus looduse ja teie poolt öelduga?“ ütles Rebrov. „Vaid vastupidi rikastab...“

„Mismoodi?“ Sundukov turtsatas põlglikult. „Päh! No mõelge ise! Mismoodi saab emigratsioon vene rahvast rikastada ilma temaga sidet omamata? Kas te siis ei tea või, et sellest, mida siin kirjutatakse, ei loeta Venemaal midagi? Kõik see on seal keelatud! Seal on Stalin!“

„Ma räägin muust... Ma vaatan ajalugu laiemalt...“

„Või nii!“ Sundukov muigas mürgiselt ja osatas: „Laske tulla oma *laiemalt*!“

„Kujutage ette, et vene emigratsioon sooritab tagasipöördumise Venemaale...“

„Millise tagasipöördumise?“ porahtas Kablukov. „Kas jälle Saksa filosoofia?“

„Ei.“ Rebrov hakkas ärrituma. Ta tundis, et iga tema sõna tehakse nüüd maha, kahetses, et oli üldse suu avanud, kuid oli juba hilja, tuli lõpuni rääkida. „Ma tahtsin öelda... Mis siis, kui venelased on pagendatud selleks, et tulla tagasi uue näoga? Mitte täna. Vaid saja või kahesaja aasta pärast. Või saab emigrantide saavutus uue vene rahva varaks... Meie osaks jääb küll kahjuks elada kuulsusetus pagenduses, kuid selles tundmatuses on meile määratud eriline saatus...“

„Mis *saavutus*?“ kääksatas Sundukov väsinult. „Mis *saatus*?“

„... rikastada tundeid teiste värvidega: kaotusvalu, ilmajäetus, kanda endas teistsugust Venemaad, sigitada uut tüüpi vene inimest... luua uus keel, uus kunst... see on võimalik, kui sa oled juurtest ja traditsioonidest ära lõigatud... ja hiljem siis see inimene sulab kokku...“

Sundukov puhkes naerma, ei lasknud lõpuni rääkida:

„Kui mugav filosoofia! Tunnistan, et teooria on sedavõrd peen, et lubab üldse mitte midagi teha! Mõtlesid omale välja teooria – kõik pöördub tagasi – ja lama rahulikult, lagune, nagunii kaevavad välja. Ent nüüd ma saan aru, miks Ternikovski tookord teie kohta niimoodi ütles...”

„Kuidas *niimoodi*?“ küsis Rebrov.

„Kogu teie filosoofia rajaneb pehkinud vundamendil.“

„Kas tõesti?“

„Jah, ta väljendus isegi veel teravamalt. Mäletad, Ivan, kui jäime viiekesi koos Severin Tsezarevitši ja Terenti Paramonovitšiga, rääkisime hommikuni...” Kablukov noogutas enesega rahulolevalt, koguni kõhatas tähendusrikkuse lisamiseks. „Vaata siis ta ütleski...”

„Huvitav,“ sõnas Boriss punastades. „Tuleb välja, et minust räägitakse...”

„Jah,“ ütles Ivan, „räägitakse...”

„Kuidas ta tookord väljenduski, kas mäletad?“ jätkas Sundukov täpse sõnastuse otsimist, kallutades pead kergelt Kablukovi poole ja koguni sirutades hooletult käe, otsekui selleks, et Ivan paneks sellesse paberi koos nondesamade sõnadega; Kablukov üksnes kehtas õlgu, tõi kuuldavale ebamäärase häälsuse „ah“, nagu öeldes *kas pole ükskõik? mida siin arutada?*; kuid Sundukovile sellest ei piisanud, tema tahtis kunstnikku lõplikult maadligi suruda. „Ühesõnaga, Ternikovski ütles nii: te avaldate huvitavaid ja kaunilt pakitud mõtteid, ainult et kuulad neid, nagu viibides toas, kus haiseb raibe järele.“

Kunstnik puhkes naerma, kuid viha nõõris kõri ning naer kukkus välja kangesti ebaloomulik. Sundukov jätkas naerust välja tegemata:

„Vaata, mis ma ütlen teile, härra kunstnik, keegi ei hakka teid rusude alt välja kaevama. Ajaloo vedur kihutab täiskäigul edasi, kogub jõudu. Me elame siin ääremaal, tillukeses riigis, mis võib iga hetk saada tühiseks kaardiks suurte mängurite tähtsas mängus, ja kelle poolel olete siis teie? Kes teid maha laseb või maha matab? Mõelge selle peale! Kalmistud pühitakse maamunalt, kirikuid juba lammutatakse, arhiive põletatakse, inimesed mädanevad vanglates, kõik unustatakse, kes teid enam mäletab!“

„Rumal on mõelda, et sind on saja aasta pärast kellelgi vaja ainult sellepärast, et sa joonistasid pilte või kirjutasid romaane,“ ütles Ivan. „Keegi ei vaevu seda meenutamagi. Seda on praegugi vähestele tarvis, saati veel siis.“

„Isegi kui hetkeks kujutleda sellist võimalust,“ segas Sundukov Kablukovi jutule vahele, haarates jutuohjad taas enda kätte, „et tulevasel vene emigrandil tekib saja aasta pärast tahtmine tagasi pöörduda või sulada kokku Venemaal elanud venelasega, siis vaat mida ma teile ütlen: neist esimene ei ole enam venelane, aga teine on niivõrd tülgestav inimeseliik, et nad ei hakka teineteist iial mõistma! Venemaa mädaneb bolševike all ära, kas te saate aru või ei saa? Venemaa lakkab olemast! Ta on juba lakanud olemast!“

Ning Sundukov hakkas jälle rääkima näljahädast Sovdepas, terrorist, mahalaskmistest, ülestõusudest, tulekahjudest... Kõiks see oli tema seisukohast vaadatuna väga hea ja passis igati hästi!

Ivan noogutas: ja-jaa... ja-jaa...

Mõttetu oli midagi rääkida. Jõuaks juba rutemini koju, mõtles kunstnik, meelekohtades tagus. Topiks piibu ja täidaks klaasi, sinna jäi veel pool pudelit.

Ta ei lausunud rohkem sõnagi. Kõndisid Kablukovi loosungeid kuulates Grand Marinani. Rebrov jahtus maha. Miski lainetas väheke jalgades nagu lapsepõlves pärast kaklust, kuid see ei teinud muret. Janu oli. Kurk kuivas.

Andrei Ivanov

1. Milliseid paralleele saab katkendis kujutatu ja eesti ühiskonna vahele tõmmata?
2. Kas oled nõus Sundukovi arvamusega Eesti kontekstis? Põhjenda.
3. Miks kunstnik midagi ei öelnud?
4. Kujuta, et oled kunstnik ning peaksid kirjutama vastuse Sundukovile. Milline see oleks?

Loe läbi Triin Tasuja luuletus “Võõras” ja vasta selle põhjal küsimustele.

Võõras

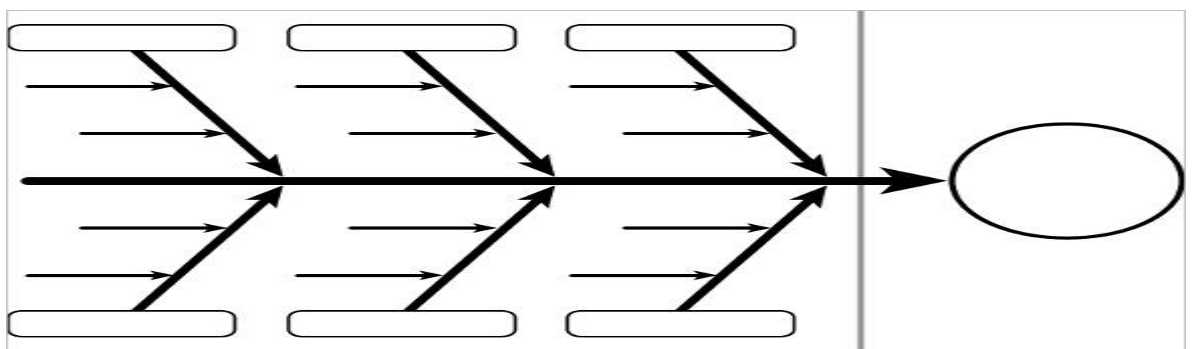
Mu kohvrid on pakitud
olen iga kell valmis lahkuma
teadmata siiski
kas kellegi luba ootan
või keeldu
liikumaks edasi
või püsimaks paigal
endal kohvrid pakitud
raskuse mantel õlul
iga vale liigutuse eest nuga hirmust
põues
ja kristallteravatest ideaalidest süda
lämbes

silmad ei näe suuremat ega väiksemat
kui ise-olemise tähtsusetu vängus

suhteid mürgitav kapriissus
söövitab pitseri minust su meelde
ning ma tean, et mu tundlikkus
olema peaks vihkamisväärt
kuid et sõnadega puudutada võin
sind hetkeks kui last
siis liialt tihti vist annad mul andeks
ja vaikid
sest mõistad ehk võib-olla isegi
mis tunne on olla võõras

Triin Tasuja

1. Mis on luuletuse mõte sinu jaoks? Põhjenda.
2. Milliseid seoseid leiad luuletuse ja romaanikatkendi vahel? Too need välja.
3. Kas „võõras“ olemise tunne on sinu meelest universaalne või oleneb see olukorrast? Põhjenda.
4. Kas sinu meelest on Eestis palju inimesi, kes tunnevad ennast siin võõrana? Millest see võib tuleneda? Millised võiksid olla lahendused? Pane võimalikud sammud ja saavutatav olukord skeemile kirja.

Loe läbi katkendid Kalle Käsperi lühijutust „Eestlased“ ja vasta selle põhjal küsimustele.

Eestlased

1.

Ma kardan eestlasi, nagu ikka kardetakse kõike võõrast ja seletamatut. Minu elu on küll möödunud nende keskel, kuid neid mõistma ma pole õppinud. Ma ei tea, mida nad tunnevad ja kas nad üldse midagi tunnevad. Nende reageeringud pole loomulikud, nad ei käitu nagu teised. Kui ma sõidan Itaaliasse või Saksamaale, valdab mind kohe meeldiv kergus, justkui oleksin saabunud koju. Hirm kaob – nüüd ma mõistan, kes mind ümbritsevad, taipan tegude ajendeid, aiman soove. Nad on tavalised inimesed, muretsevad oma sissetuleku pärast, kuid ühtlasi püüavad endast head muljet jätta – naeratavad, küsivad tühja-tähja. Ma tean, et nende huvi pole sügav, kuid võrreldes eestlaste ükskõiksusega pole sedagi vähe. Kui nad endasse tõmbuvad, loen ma nägudelt, millest nad mõtleavad. Kodust, abikaasast, lastest, armukesest, jalgpallist. Need on kõik normaalsed, inimlikud mõtted, ma saan neist aru, ja mulle näib, et nemadki hoomavad, mida tunnen mina.

Eestis see mõistmine kaob, ma vaatan inimesele otsa ega taipa, mis tema sisemuses toimub. Mingi imelik vari lebab eestlase näol, otsekui žalusii (itaallased kutsuvad seda *la persiana*). Mõnikord ta paotab pisut seda kardinat, kuid tõesti pisut, täpselt nii palju, et ise kiiresti midagi vaadata, ennast seejuures näitamata. Kuid ka siis, kui ta vaatab, pole mul tunnet, et ta näeb. See on mingi muu pilk, otsekui videokaamera, ei soe ega külm, vaid neutraalne. Jalgpallikohtuniku pilk. Kohe ta vilistab.

4.

Eestlased ütlevad, neid ühendavat eeskätt keel. Ma ei suuda seda mõista, sest minu kogemus näitab, et ma räägin ja kirjutan küll eesti keeles, kuid ometi ei saada minust aru. Ja ka mina ei mõista harilikult, mida räägivad ja kirjutavad teised: sõnad ühekaupa on küll tuttavad, aga mõte jääb saladuseks. Nii et minu arust keel küll ei ühenda, vastupidi, ta pigem lahutab. Kui need, kellega ma vestlen, loobuksid kõnest ning püüaksid ennast arusaadavaks teha kuidagi teisiti, näiteks žestide kaudu, taipaksin paremini, mis neil südamel on.

Kuid on ka niisuguseid inimesi, kellest ma ei saaks aru isegi siis, kui näeksin nendeaju sisse; näiteks kohtutäiturid. Kuidas võis juhtuda, et nad valisid sellise elukutse? Mida nad tunnevad, kui lähevad kellegi juurde koju ja tõstavad ta sealt välja pelgalt mõne väikese võla pärast? Ma ei mõista neid, ja ma ei mõista, kellele võis pähe tulla

mõte sellised olevused üldse ühiskonda sigitada? Kui kohtutäiturid on eestlased, siis mina küll eestlane olla ei taha.

5.

Kõige rohkem armastavad eestlased oma riiki – palju rohkem kui naist ja meest, rohkem kui vanemaid, vendi-õdesid ning lapsi, isegi rohkem kui koera või kassi. Miks see nii on, ma ei tea, riik on ju, Nietzsche sõnu kasutades, kõige külmem koletis, ja ometi nad armastavad teda, armastavad jäägitult, totaalselt, nagu jalgpallifanaatikud oma meeskonda. Ühekaupa suheldes, nagu ütlesin, meenutavad eestlased arbiitrit, seevastu riiki nad erapooletult võtta ei suuda. Riik pole nende jaoks isegi mitte laps, kellesse isa suhtub rangelt, ema aga külvab üle ahviarmastusega, ei, eestlase jaoks on riik pigem saatuslik naine, umbes nagu Nastasja Filippovna Rogožini jaoks. See on ehtne kirearmastus, mida eestlane oma riigi vastu tunneb, ja loomulikult ihkab ta, et ka riik teda armastaks. Kuid mis armastust võib oodata koletiselt? Nii pole võimatu, et eestlased, vastuarmastust leidmata, lõpuks tapavad oma kireobjekti, nagu korra on juba juhtunud.

Kalle Käsper

1. Kellega võrdleb autor eestlasi? Millised erinevused ta välja toob? Kas oled nendega nõus? Põhjenda.
2. Millised omadused on autori sõnul eestlastel? Mis on nende jaoks oluline? Kas nõustud?
3. Kas nõustud autoriga, et „kõige rohkem armastavad eestlased oma riiki“? Kas see on erinevates ühiskondlikes gruppides (nt vanus, päritolu vms) erinev? Miks? Kas sinu meelest on ka tulevikus nii? Põhjenda.
4. Millised probleemid võivad sellise eestlusega kaasneda? Kuidas olukorda lahendada?

Paaristöö:

Koostage paarilisega eestlase koondkuju: millised arusaamad ja väärtused tal on, missugune on ta iseloomult ja käitumise poolest. Võrrelge koondkujusid klassis. Kas teil on eestlasest sarnane ettekujutus?

Rühmatöö:

Mõelge klassiga, milliste rahvuste kohta tahaksite rohkem teada. Jagage rühmadele need rahvused ja koostage nende koondkuju. Võrrelge neid klassis, tehke vajadusel lisandusi.

*Millisena näed sina teiste kultuuride esindajaid? Millisena võivad nemad eestlasi näha? Millel need arusaamad põhinevad?

Loe läbi katkend Toomas Raudami romaanist „Söömiskunstnik“ ja vasta selle põhjal küsimustele.

Papagoi

Katka Jesinskal oli kaks kodu, üks Venemaal, teine Meerikas, üht enam ei olnud ning ka teine polnud veel päriselt omaks saanud, oma noore elu kohta oli ta liiga palju näinud ning rohkemgi veel üle elanud. Ometi oli tal midagi, mingi miski, mis ei lasknud tal meelt heita ka siis, kui maa jalge alt nihkus ja igasugune lootus näis olevat kadunud. Katka armastas loomi veel enne seda, kui ta inimestes pettuda jõudis, ning ta võpatas alati, kui keegi tema juuresolekul juhtus loomade kohta tarvitama alandavaid fraase. Teda solvasid isegi näiliselt süütud, lihtsalt suusoojaks või jutujätkuks öeldud sõnatühendid, mis juba ammu olid kaotanud igasuguse tähenduse. Mõnikord suutis ta ennast ja oma tundeid talitseda, kuid pahatihti juhtus, et ta ütlejat kas lõi või siis temaga kõik suhted katkestas. Nii oli ta ilma jäänud nii mõnestki oma tuttavast või isegi sõbrast. Mis oligi võib-olla parem, sest Katka ei tahtnud, et keegi temast rohkem teada saab. Sest peale objektitu loomaarmastuse (Katkal polnud loomariigis ühtki lemmikut), mille üle ta võinuks õigusega uhkust tunda (ei, ei tundnud!) ning mida võis mõista ja hea tahtmise korral isegi jagada, oli Katkal lisaks veel üks saladus või seletamatu tung. Katka pidi kirjutama!

/---/

Kui aga Katka sai aru, et tegu ei ole mitte külmetuse või vaimselt viljaka vestlusega, vaid kirjutamisega, hakkas ta oma taskutes kobama ning tahtis seejärel, punarohelist päästevahendit leidmata, riidehoidu joosta, kuhu ta kirjutustarbed tõenäoliselt oli jätnud, tundis ta oma õlal puudutust. Eesriie polnud veel tõusnud, kuid saal läks juba pimedaks. Katka istus viienda rea kõige äärmisel, uksepoolisel toolil.

„Tule!”

Sõna mõjus nagu magnet. Hetkegi mõtlemata tõusis Katka pehmelt polstrilt — tooli klapp liibus sõnatult vastu seljatuge — ning järgnes sõnale, mis tõmbas ta koridoriuksi katvate punaste sametkardinate taha, justkui olnuks need eesriided ja Katka hajameelne näitleja, kelle sõna oli viimasel hetkel üles leidnud ning endaga kaasa lavale kutsunud, et seal tema sobi-vust proovile panna.

„Mine siit ära, mina pean surema, sina pead elama.”

Alles nüüd nägi Katka ütlejat, süsimustade juuste ja kulmudega naist, kelle värvimata, kuid veripunased paksud huuled nüüdsama olid sulgunud. Naise silmad olid märjad.

/---/

Teise vaatuse algusest on möödunud mõned minutid. Kuna sündmus on ajaliselt täpselt protokollitud, siis võiksime olla punktuaalsed, see aga võib tunduda iroonilise üleolekuna sellest, mis kohe toimuma hakkab, leidmata lõppu veel ka siis, kui kõik on juba läbi. Laval lebavad kaks meest. Esialgu on nad liikumatud, vaatajad võivad neid pidada “mutimullahunnikuteks” (tsitaat kavalehelt), siis tõstab üks käed üles ja näitab taevasse. Teine tema kõrval kordab samu liigutusi, mis tunduvad õhku midagi kirja panevat. Seejärel hakkavad kostma hääled. Hääle tugevus on sõltuv maagilisi märke maalivatest kätest. Kui käed tõusevad, tugevneb ka hää. Pikkamööda saab selgeks, et sellist häält teevad lennukimootorid. Mehed ajavad ennast jalule ning hakkavad laval sooritama samasuguseid manöövreid nagu nende kohal taevas pikeerivad, fašistlikke hävitajaid ründavad „nõukogude kotkad”. Varsti on kogu lava täis mustade pilotkadega inimlennukeid, kelle põrmustav-põletavad kuuliprits-pilgud on peidus paksude prilliklaaside taga, kust nad rütmiliselt läbi sööstavad, klaasi purustamata, kuid Junkersi-armeele korvamatut kahju tekitades. Kohe-kohe on patriootlik massihüpnosis või tants muutumas liigutavaks armastuslooks, paraku aga sekkuvad lavastaja üllatesse plaanidesse võõrad jõud. Lavale jookseb trobikond mehi, kelle laiguline munder ei sarnane lendurite omaga, kuid keda on võimatu üldisest lavamassist eristada. Ka vaatajad ei tee vahet, nende jaoks on see ikka veel etendus. Nagu peagi selgub, on ka vastseil sõdalastel üllad kavatsused, ka neil on oma sõda ja oma rahvas, kelle eest nad on valmis oma elu ohverdama.

„Meie oleme siia tulnud, et surra, teie aga võite ellu jääda, kui...”

Siinkohal kostab saalist aplaus, mis on nii siiras, nii vahetu, et selle allikaks võiks pidada üht kätt. Paraku peab budistlik mõistulugu moka maas pidama. Üldsegi mitte kaukaaslase välimusega kõhetu, oma sõnu ähvardava jalalt jalale tammumisega saatev mees, kes on närviliselt tõmbleva näo kõnelemise ajaks maskist vabastanud, haarab vöölt nagaani ja teeb käteplagina suunas lasu. Professor haarab rinnust kinni ja vajub teatraalselt oiates kokku. Esimene, kes saab aru, mis tegelikult toimub, on tema kõrval istuv K. Kramplikult hoiab ta kinni oma käsi, kuid ei suuda, nahale ilmuvad verised küünekriimustused. Laskja lõpetab oma katkenud kõne nõudmisega, mille täitumatust ta veelgi enam tahaks rõhutada. Paraku see ei õnnestu, sõnad veavad sellistel puhkudel alati alt. Ometi jätkab ta külmavereliselt poolelijäänud lauset: „ ...viivitamatult lõpetatakse sõda Tšetšeenias!”

Toomas Raudam

1. Mis on sinu jaoks katkendi mõte? Mida autor on sellise tekstiga öelda tahtnud?
2. Kirjelda oma sõnadega, missugust konflikti Raudam katkendis kajastab. Milles see seisneb? Mis on selle põhjused?
3. Miks ei saanud publik aru situatsiooni olemusest, selle ohtlikkusest?
4. Milliseid sarnaseid reaalseid olukordi suudad meenutada? Mida nende kohta tead? Mis on nende põhjused?

Loe Postimehe juhtkirja „Koll ei ole kapis. Euroopa on sõjas“ ja vasta selle põhjal küsimustele.

„Koll ei ole kapis. Euroopa on sõjas“

Koll ei ole tõesti kapis, vaid väga selgelt kapist väljas, näitasid sündmused Brüsselis. Tegelikult on kapist väljas koguni kaks kolli. Üks neist on islamiterrorism ja teine on (parem- ja vasak)radikaalne poliitiline reaktsioon sellele, mis mõlemad ohustavad nii Euroopat laiemalt kui ka Eestit.

Vaja pole mitte nui neljaks üha radikaalsemaid, vaid optimaalseid reaktsioone. Euroopa, meie ühiskonnad vajavad ühtsust, mitte tahtlikku lõhestamist.

Selgelt üle võlli on pakkumised, mis lammutavad rohkem meie enda elukorraldust, kui kahjustavad vastast. Ka Eestis pole EKRE-l ega nende kooriga liitunud Keskerakonnal keeruline võita odavat populaarsust Euroopa Liitu lammutavate ja lausa parastavate mõtteavaldustega. Suures plaanis on aga selge, et vaja on nimelt Euroopa ühist tegutsemist, millesse ka Eesti peab panustama nii ideede kui tegudega. Kui optimaalseid ja tõhusaid vastuseid ohtudele ei leita, kasvavad populistlikud liikumised Euroopas lumepallina ning toovad lõpuks kaasa Euroopat defineerivate (isiku)vabaduste selge kahanemise. Sellest kaotame lõpuks kõik. Käepäraseim näide on vaba liikumine Schengeni alal, ent sellega ei pruugi asi kaugeltki piirduda. Näeme, et mitmetes riikides on juba selgelt ohus nii õigusriigi printsiibid kui ka sõnavabadus.

Teisalt on vaja endale selgelt tunnistada, et äärmuslikud islamistid on kuulutanud sõja Euroopale ja meie harjumuspärasele elukorraldusele. Sõjas on oluline vastane võimalikult täpselt määratleda ja seejärel hävitada, selleks et saavutada strateegilised eesmärgid. Oleks aeg selgelt välja öelda, et oleme endiselt samas sõjas, mille lahinguid on peetud nii Afganistanis kui Iraagis, ent mille strateegilised sihid on saavutamata.

Rahvusvahelisel kogukonnal on traumaatiline mälestus sõjast terroriga, mille kuulutas 2001. aasta rünnakute järel välja USA president George W. Bush. Muuhulgas oli kerge naeruvääristada «sõdimist emotsiooniga», sest just nimelt emotsioon terror ju sõnaraamatu järgi ongi – kabuhirm, õudus. On see üksnes ilkumine ebaõnnestunud sõnavalikuga? Sügavamalt osutas see raskustele nii vastase täpse määratlemisega kui ka selge sõnastamisega, millised on strateegilised eesmärgid. Eelmisel kümnendil kogetud mentaalsete ja poliitiliste traumade – ebaedu tunnistamise – üks tagajärg on soov konfliktikolletest eemale tõmbuda, ent paraku oleme selle järel näinud konfliktide süvenemist ja uute terroriorganisatsioonide tõusu.

Ilmselt on mitu tera tõtt selles, et islamiäärmuslaste terroritegude taustal on muuhulgas Euroopa riikides elavate islamikogukondade sotsiaalse ja kultuurilise lõimimise puudused. Nendele probleemidele tuleb otsida muidugi vastuseid. Samas vahetule ohule tuleb vastata kiirelt ja võimalikult täpselt.

Terroriorganisatsiooni ISIS laiutamine Süürias ja Iraagis on Euroopat tabanud terroristlike rünnakute lainega seotud nii otseselt kui ka kaudsemalt. Terroritegude taga olevad ajud ja ka terroristide väljaõppekeskused on ISISe vallutatud territooriumil. Nende mitu aastat väldanud edu on innustanud radikaale – kalifaadi maailmavallutusplaanid võisid hakata neile realistlikena paistma. Ei piisa jutust, et terrorismil pole(vat) õige islamiga mingit pistmist. Seda, et moslemite jumal pole terroristide poolel, tuleb paraku näidata ka lahinguväljal. Euroopa riikidel on aeg võtta ette selgeid, sealhulgas sõjalisi samme Lähis-Idas.

Euroopas on peljatud puudutada küsimust, mida meie kontinendil olevates mošeedes õigupoolest kuulutatakse ja õpetatakse. Ei piisa vastusest, et absoluutses enamikus islami pühakodades on kuulutuse sisu tänapäeva kristlusele üsna sarnane inimlikkus. See on küll õige, aga samas tuleb tunnistada, et on olemas ka väga sõjakaid ja vaenulikke usukuulutajaid. Tuleb välja mõelda, mismoodi neid neutraliseerida, minemata samas vastuollu sõna- ja väljendusvabaduse kui ühe vaba maailma põhiväärtuse hoidmisega. Tuleb aru saada, et liberaalsetel ühiskondadel tuleb end kaitsta nende eest, kes sedasama isikuvabadusi kaitsvat riigikorraldust hävitama kutsuvad. Mõõduka islami kandjad Euroopas peavad mõistma, et äärmuslastele vastu seismine on ka nende huvides. Nad peavad tulema välja ja ütleva oma sõna ning ka iga päev vastavalt tegutsema.

Eespool oli juttu EKRE esindajate eilsetest parastavatest kommentaaridest. Kahetsusväärset on see muutunud nende käitumismustriks: näha vaid populistlikku punktivõitu seal, kus viisakad inimesed langetaksid leinas pea, ja seejärel keskenduksid mõtlemisele, mida me tulemuslikult teha saame. Sama piinliku joone näide on, et nad võtsid erilise mõnitamise objektiks näitlejanna Evelin Võigemasti, kes esines eelmisel nädalal Postimehe traditsioonilisel lõunasöögil mõjusa ja palju vastukaja saanud kõnega «Paneme tule põlema ja näitame, et kapis ei ole kolli».

Kui näiteks Martin Helme oleks Evelin Võigemasti kõne tähelepanelikult läbi lugenud, siis võib-olla oleks ta ka üleskutsest tuli põlema panna päriselt aru saanud. Või on seda palju oodata poliitikult, kelle soov on võita punkte hämaras tekkivatelt hirmudelt, vaevamata end Eesti akuutsetele probleemidele lahenduste otsimisega. Olgu öeldud, et tule põlema panemine aitab nii siis, kui kolli kapis pole, kui ka siis, kui oht on reaalne. Veel kord: vaja on optimaalseid vastuseid tõelistele ohtudele, mitte paanitsemist, mille käigus ka iseennast hävitatakse.

Postimees, 22.03.2016

1. Kirjuta iga lõigu tuum ühe lausega välja.
2. Millised kaks põhilist aspekti Euroopas toimuva kohta autor välja toob? Kuidas paigutub Eestis toimuv sellesse konteksti?
3. Missuguseid lahendusi näeb autor esilekerkinud probleemidele? Kas oled temaga nõus? Põhjenda.

Alustekstid

- (:)kivisildnik 2014. (:)eesti kultuuri igavus. – Vikerkaar nr 1–2, lk 31.
- Dubovitski, Natan 2014. Ilma taevata. – Vikerkaar nr 6, lk 24–28.
- Grigorjeva, Sveta 2014. svetlana jevgenjevna grigorjeva. – Vikerkaar nr 4–5, lk 4–6.
- Hage, Rawi 2012. De Niro mäng. Toim. K. Nurmik. Tallinn: Varrak.
- Hvostov, Andrei 2013. Vene värk. – Looming nr 8, lk 1099–1113.
- Ivanov, Andrei 2010. Tuhk – Minu Taani onuke. Tuhk. Toim. T. Kuusik. Tallinn: Kultuurileht.
- Ivanov, Andrei 2013. Harbini ööliblikad. Toim. T. Valdre. Tallinn: Varrak.
- Kangro, Maarja 2015. Tel Aviv 2010. – Vikerkaar nr 10–11, lk 30–33.
- Kasemaa, Andrus 2014. elu mississippi kallastel. – Vikerkaar nr 3, lk 11–14.
- Kehlmann, Daniel 2009. Ida. – Kuulsus. Romaan üheksas novellis. Tartu: Atlex, lk 59–73.
- Käsper, Kalle 2013. Eestlased. – Vikerkaar nr 6, lk 22–25.
- Pruul, Kajar 2015. Plagiarisme. – Vikerkaar nr 6, lk 3–5.
- Pärtna, Maarja 2016. pimendamine / kojusaabuja. – Vikerkaar nr 4–5, lk 25–26.
- Raudam, Toomas 2013. Papagoi. – Looming nr 12, lk 1628–1632.
- Rooste, Jürgen 2015. ajaloo vastu – Vana hiire laulud. Saarde-Pärnu: Jumalikud Ilmutused, lk 31–33.
- Tamm, Margus 2011. Rahutused Tallinnas. – Vikerkaar nr 1–2, lk 26–31.
- Tasuja, Triin 2014. Võõras. – Looming nr 2, lk 218.
- Tervo, Jari 2013. Layla. Toim. P. Pääsuke. Tallinn: Varrak.

Kirjandus

- Ala, Janar 2011. Margus Tamm: kirjanikuks ma ennast veel ei pea. – Postimees, 5. detsember.
- Ala, Janar 2013. Sädemeid pilduv huulepulk-kahur. – Postimees, 21. detsember.
- Eesti elukestva õppe strateegia 2020, 2014. - <https://www.hm.ee/et/elukestva-oppe-strateegia-2020> (vaadatud 20.05.2017)
- GRÕK 2011 Lisa 1 = Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1290/8201/4021/2m_lisa1.pdf#. (vaadatud 20.05.2017)
- Heidmets, Mati 2017. Kuidas läheb, õpikäsitus? – Õpetajate Leht nr 11, 24. märts, lk 2–3.
- Helme, Peeter 2008. Andrei Hvostov. – http://www.tuglas.fi/andrei_hvostov (vaadatud 01.05.2017)
- Kalle Käsperi koduleht – <http://www.kallekasper.com/elulugu/> (vaadatud 01.05.2017)
- Kaus, Jan 2015. Nullindate sotsiaalne luule: Rooste, Viiding, Kivisildnik. – Uuem kirjandus. Tallinn: Maurus Kirjastus OÜ, lk 73–76.
- Kaus, Jan 2015. Naiskirjandus ja Eesti: vaade proosale. – Uuem kirjandus. Tallinn: Maurus Kirjastus OÜ, lk 76–79.
- Kaus, Jan 2015. Eestivene kirjanduse kasvav roll: Kotjuh, Ivanov, Grigorjeva. – Uuem kirjandus. Tallinn: Maurus Kirjastus OÜ, lk 97–99.
- Kaus, Jan 2015. Kas seada ideaale või paljastada illusioone? Jaan Kross ja Andrei Hvostov. – Uuem kirjandus. Tallinn: Maurus Kirjastus OÜ, lk 103–104.
- Kaus, Jan 2010. Kalle Käsperi magnum opus. – Sirp nr 29, 12. august.
- Kulli, Jaanus 2014. Eestis sündinud kirjanik Andrei Ivanov: "Minu sümboolne kodumaa on ikkagi Venemaa." – Õhtuleht, 22. märts.
- Liiv, Rolf 2015. Nunatakiga nostalgitsemas. – Sirp nr 44, 6. november.
- Oltermann, Philip 2014. Daniel Kehlmann: 'German writers have been taught to hide their humour'. – The Guardian, 15. november (vaadatud internetiversiooni

- 02.05.2017 leheküljel <https://www.theguardian.com/books/2014/nov/15/daniel-kehlmann-german-author-interview-measuring-the-world>)
- Org, Andrus 2010a. Kirjandusõpetuse kontseptsioon. – <https://oppekava.innove.ee/kirjandusopetuse-kontseptsioon/> (vaadatud 13.05.2017)
- Org, Andrus 2010b. Läbivate teemade käsitlemine kirjandusõpetuses. – <https://oppekava.innove.ee/labivate-teemade-kasitlemine-kirjandusopetuses/> (vaadatud 13.05.2017)
- Org, Andrus 2010c. Võrdlev ja kontsentiline kirjanduse õpetus – <https://oppekava.innove.ee/vordlev-ja-kontsentiline-kirjanduse-opetus/> (vaadatud 13.05.2017)
- Org, Andrus 2010d. Väärtuskasvatus kirjandusõpetuses. – <https://oppekava.innove.ee/vaartuskasvatus-kirjandusopetuses/> (vaadatud 13.05.2017)
- Org, Andrus 2016. Kausitäis (õppe)kirjandust. – Keel ja Kirjandus nr 1, lk 59–65.
- Peegel, Mari 2015. Üksindus, surm ja kellegi trussikud. – Looming nr 3, lk 296–298.
- Pilv, Aare 2009. "On lihtsalt niisugune nälg". Kirjanduslikest üheksakümnnendatest ja Kajar Pruulist. – Keel ja Kirjandus nr 2, lk 89–103.
- Pruul, Kajar 2014. Järelsõna Natan Dubovitski novellile „Ilma taevata“. – Vikerkkaar nr 6, lk 28.
- Raigna, Raivo 2010. Persoon: Võluvalt mässumeelne poetess Triin Tasuja. – Postimees, 20. november.
- Rawi Hage - <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/rawi-hage/> (vaadatud 02.05.2017)
- Ross, Johanna 2015. Poeet suure P-ga, Lumehelbeke suure L-iga. – Keel ja Kirjandus nr 5, lk 355–358.
- Tuuling, Melissa 2015. Kirjanduslik maiuspala sõnagurmaanidele. – Värske Rõhk nr 42, lk 131–134.
- Underi ja Tuglase kirjanduskeskus – <http://www.utkk.ee/yritused/26-uritused/ajalooromaan/224-andrei-hvostov> (vaadatud 01.05.2017)

- Velsker, Mart 2011. Inimnäoline luulelugu kosmoselinnast. – Looming nr 4, lk 574–577.
- Viirpalu, Iiris 2016. Saamisest. – Värske Rõhk nr 46, lk 125–129.
- Vinter, Kristi; Slabina, Pille; Slabina, Klemen 2014. Soovitused muutunud (uue) õpikäsituse juurutamiseks. – Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Vinter, Kristi; Slabina, Pille; Heidmets, Mati 2015. Õpikäsitus ja koolikultuur. – Õpetajate Leht nr 4, 6. veebruar, lk 4.
- Õppeprotsessi kirjeldus. <http://oppekava.innove.ee/oppeprotsesside-kirjeldused/keeled-ja-kirjanduse-oppeprotsessid/> (vaadatud 20.05.2017)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Leelo Valgma

(sünnikuupäev: 04.04.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“KULTUURILISE IDENTITEEDI KÄSITLEMISE VÕIMALUSI GÜMNAASIUMI KIRJANDUSKURSUSE „UUEM KIRJANDUS“ NÄITEL“,

mille juhendaja on Andrus Org (MA),

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 22.05.2017